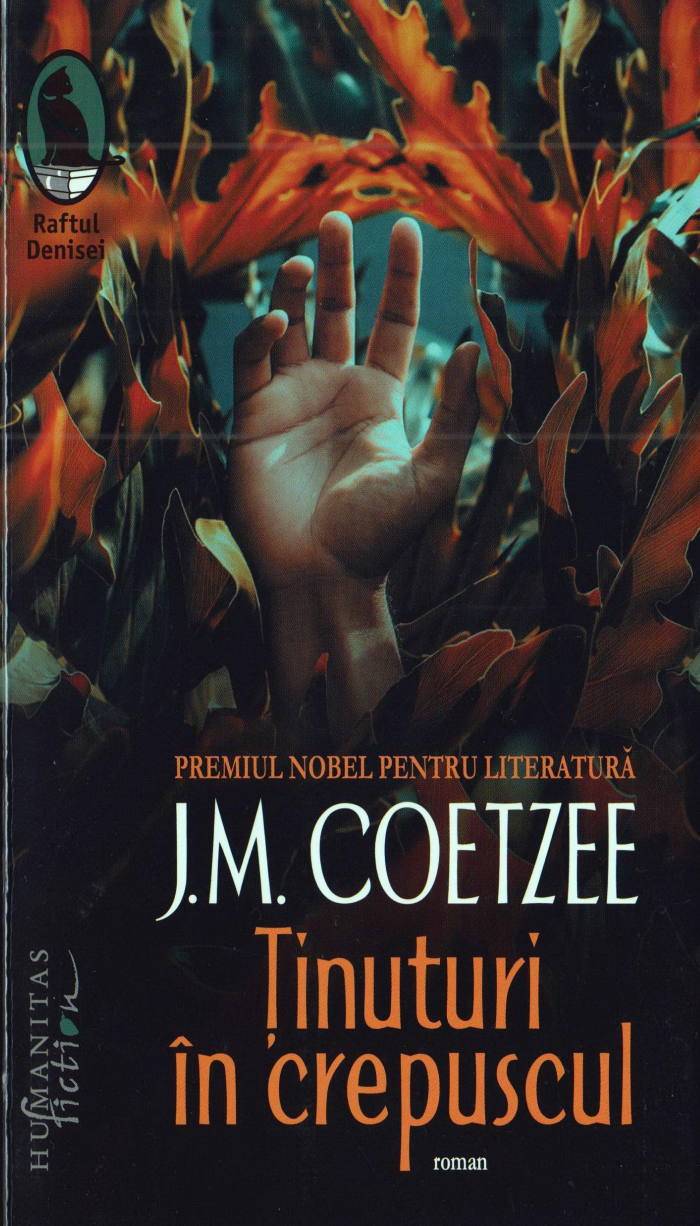

PREMIUL NOBEL PENTRU LITERATURĂ

J.M. COETZEE

Ținuturi în crepuscul

roman

HUMANITAS fiction

Romanul de debut al lui J.M. Coetzee pornește de la două manuscrise imaginare, fiecare reprezentând baza unei povești. Prima, intitulată *Proiectul Vietnam*, este raportul unui psiholog militar, Eugene Dawn, însărcinat cu elaborarea unor tehnici de manipulare și de propagandă, menite a fi folosite în cadrul războiului purtat de Statele Unite ale Americii cu Vietnamul în secolul trecut. Erodat psihic de atrocitățile războiului, cu care se află într-un permanent contact, Eugene Dawn se alienează într-atât încât devine incapabil să se mai conecteze la realitate și la propria-i existență, sfârșind prin a se înstrăina complet de soția sa și prin a pune în pericol viața propriului fiu. Cea de-a doua poveste se axează pe istoria lui Jacobus Coetzee, colonist olandez din secolul al XVIII-lea, care organizează o expediție în interiorul continentului african. Aventurându-se în teritorii nemaicălcate până atunci de piciorul vreunui alb, misiunea lui este aceea de a vâna elefanți, pentru a le comercializa, ulterior, în Europa, colții de fildeș. Călătoria se sfârșește abrupt, în momentul în care se îmbolnăvește și este dus într-o comunitate hotentotă, unde, sub pretextul că este îngrijit, e jefuit și tratat cu dispreț. Trădat și părăsit de servitori, umilit și neputincios, reușește să rămână în viață doar cu gândul la răzbunare, pe care o va plănui și o va pune în aplicare cu infinită cruzime.

Raftul Denisei

Colecție coordonată de
DENISA COMĂNESCU

J.M. COETZEE

Ținuturi în crepuscul

Traducere din engleză și note de
IRINA HOREA

HUMANITAS
fiction

Redactor: Ioana Petridean
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Dragoș Dumitrescu, Veronica Di

Tipărit la Real

J.M. COETZEE
DUSKLANDS
Copyright © J. M. Coetzee, 1974, 1982
By arrangement with Peter Lampack Agency, Inc.
350 Fifth Avenue, Suite 5300
New York, NY 10118 USA
All rights reserved.

© HUMANITAS FICTION, 2019, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
COETZEE, JOHN MAXWELL
Ținuturi în crepuscul / J.M. Coetzee; trad. din engleză
și note de Irina Horea. – București: Humanitas Fiction, 2019
ISBN 978-606-779-487-8
I. Horea, Irina (trad.)
821.111

EDITURA HUMANITAS FICTION
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021/311 23 30

PROIECTUL VIETNAM

Evident, e greu să nu simpatizezi cu acel public european și american care reacționează cu groază și dezgust când i se prezintă filme cu piloți de bombardiere amuzați la culme de raidurile cu napalm asupra țintelor Viet-Cong. Pe de altă parte, nu e rezonabil să te aștepți ca guvernul american să angajeze piloți care sunt atât de șocați de daunele pe care le pot provoca, încât să nu-și poată duce la îndeplinire misiunile sau să devină exagerat de deprimați ori apăsați de sentimentul vinovăției.

Herman Kahn

Numele meu este Eugene Dawn. N-am ce face în această privință. Să începem.

I

Coetzee mi-a cerut să-mi revizuiesc eseul. Îi stă în gât: îl vrea mai edulcorat, altfel îl dă la o parte. Vrea să dispar și eu din peisaj, îmi dau seama de asta. Mă oțelesc împotriva acestui individ puternic, afabil, banal, fără capacitate vizionară. Mă tem de el și-i disprețuiesc orbirea. Meritam mai mult. Iată-mă la cheremul unui șef de serviciu, un individ în fața căruia pornirea mea instinctuală este să mă târăsc. Întotdeauna m-am supus superiorilor mei, și am făcut-o cu bucurie. Nu m-aș fi angajat în Proiectul Vietnam dacă aș fi bănuit că o să fiu pus într-o situație conflictuală cu un superior. Conflictul aduce cu sine nefericire, iar nefericirea otrăvește existența. Nu suport nefericirea, am nevoie de liniște, de iubire și ordine pentru a-mi desfășura munca. Am nevoie de răsfăț. Sunt un ou care trebuie să zacă

în cel mai pufos cuib, sub cea mai mângâietoare cloșcă, înainte ca învelișul meu chelbos, nepromițător să crape și timida mea viață tainică să iasă la iveală. Trebuie făcute niște excepții pentru mine. Eu meditez, sunt un gânditor, o persoană creatoare, cineva care nu e chiar lipsit de valoare pentru lume. M-aș fi așteptat la mai multă înțelegere din partea lui Coetzee, care ar fi trebuit să fie obișnuit să aibă de-a face cu persoane creative. Cândva un creator el însuși, și-a pierdut creativitatea și trăiește pe spezele adevăraților creatori. Și-a construit o reputație pe munca altora. Iar acum a fost pus șef peste Proiectul Viața Nouă, când el habar n-are de Vietnam sau de viață. Merit ceva mai bun.

Mi-e teamă de confruntarea de mâine. Nu-s bun când vine vorba de confruntări. Primul meu impuls e să cedez, să-mi îmbrățișez adversarul și să accept totul în speranța că acesta mă va îndrăgi. Din fericire, îmi disprețuiesc impulsurile. Viața de om însurat m-a învățat că orice concesie e o greșeală. Trebuie să ai încredere în tine însuți pentru ca adversarul să te respecte. Ține-te bine de catarg, dacă asta e metafora. Cei care cred în ei înșiși merită mai multă iubire decât cei care se îndoiesc de sine. Oamenii care se îndoiesc de ei înșiși sunt goi pe dinăuntru. Mă străduiesc să-mi modelez un miez al meu, chiar dacă târziu în viață.

Trebuie să mă adun. Cred în munca mea. Eu sunt munca mea. De un an, Proiectul Vietnam este centrul existenței mele. Nu intenționez să fiu îndepărtat

prematur. Am și eu ceva de zis. În sfârșit, trebuie să fiu pregătit să mă lupt pentru mine.

Nu trebuie să-l subestimez pe Coetzee.

M-a chemat la el în birou în dimineața asta și m-a așezat într-un scaun. E un bărbat jovial, genul care consumă carne de vită zilnic. Zâmbea și măsura încăperea în sus și-n jos, gândindu-se cum să înceapă, în vreme ce eu, rotindu-mă ba spre stânga, ba spre dreapta, mă străduiam să stau tot timpul cu fața spre el. M-a întrebat dacă vreau cafea, dar am refuzat.

El e genul care bea cafea, eu sunt genul care, când îi ajunge cafeina în vene, începe să tremure și-și ia tot felul de angajamente euforice.

Să nu spui nimic din ce-ai putea regreta mai târziu.

Pentru interviu, am adoptat ținuta dreaptă și privirea ațintită. Coetzee m-o fi știind adus de spate, cu privirea rătăcită – ochii mi se mișcă tot timpul, n-am ce le face –, dar am dorit să-i semnalez că azi sunt un monument de temeritate și franchețe. (După prăbușirea puberală, nici o postură nu mi-a mai venit la îndemână. Totuși, nu există comportament care să nu poată fi învățat. Am mari speranțe într-un viitor armonizat.)

Coetzee a vorbit. Într-o serie de complimente a căror ambiguitate era perfect transparentă, el a storcit fructul unui an de muncă. N-am să mă prefac că nu pot reproduce discursul lui cuvânt cu cuvânt.

— Nu mi-am imaginat niciodată că acest departament va produce într-o bună zi o lucrare ce ține mai mult de *avangardă*, a zis el. Omagiile mele. Am citit cu plăcere primele tale capitole. Scrii bine. Va fi o plăcere să fiu asociat cu un material de cercetare atât de bine pus la punct.

Ceea ce nu înseamnă, desigur, a continuat el, că toată lumea trebuie să fie de acord cu ceea ce spui. Lucrezi într-un domeniu nou și controversat, prin urmare, trebuie să te aștepți la dispute.

Dar nu ți-am cerut să vii aici ca să vorbim despre substanța raportului tău, în care – dă-mi voie să repet – spui câteva lucruri importante, ce vor da mult de gândit comanditarilor noștri. Prefer, prin urmare, să fac niște sugestii privind prezentarea. Fac aceste sugestii doar pentru că am dobândit oarece experiență în scrierea și supervizarea unor rapoarte despre proiectele Ministerului Apărării. În vreme ce pentru tine e prima oară – corectează-mă dacă greșesc.

O să mă respingă, mi-am zis eu. Se teme de viziune, nu-i place pasiunea sau disperarea. Puterea se adresează numai puterii. Propozițiile stau la coadă în spatele buzelor lui roșii, bine conturate. O să fiu dat afară, dat afară cu acte în regulă. O anume configurație a gurii și a nasului său, extrem de subtilă, cât să nu fie perceptibilă decât mie, îmi spune că toxinele agitate care gonesc în sângele meu și se preling în sudoarea mea provoacă dezgust simțurilor lui alese. Mă uit fix. Mă străduiesc să dobor cu săgetările mele un om care

nu crede în magie. Dacă nu reușesc, mă voi stabili printre placizii specialiști în control și autocontrol. Ochii mei semnalizează o serie de apeluri și amenințări într-o succesiune atât de rapidă, încât sunt percepute doar de mine și de el.

— După cum știi din interacțiunile tale cu ei, militarii, luați ca o categorie aparte, sunt – ca să vorbim cinstit – grei de cap, suspicioși și conservatori. Nu e niciodată ușor să-i convingi de ceva nou. Cu toate acestea, ei sunt cei pe care trebuie să-i convingi în cele din urmă de justețea recomandărilor tale. Crede-mă, n-o să reușești dacă treci peste capul lor. Nu vei reuși nici dacă îi abordezi în spiritul absolutului, al ferocității intelectuale, pe care-l întâlnești în dezbaterea noastră internă aici, la Kennedy. Noi înțelegem convențiile duelului intelectual, ei nu: ei percep un atac drept un atac, probabil un atac împotriva întregii categorii din care fac parte.

Prin urmare, ce vreau eu să faci tu înainte de toate, înainte să vorbim despre orice altceva, este să te pui pe treabă și să revizuiești *tonul* argumentării tale. Vreau să-ți rescrii propunerile astfel încât cei din armată să le ia în considerare fără să-și piardă respectul de sine. Ține minte: dacă spui că nu-și cunosc meseria (ceea ce probabil e adevărat), că nu înțeleg ce fac (ceea ce cu siguranță e adevărat), atunci n-au de ales decât să te arunce pe geam afară. În schimb, dacă subliniezi continuu, nu numai explicit, ci mai ales prin genuflexiunile *stilului* tău, că ești doar un funcționar cu o

specializare de nișă, deși semnificativă, un fel de universitar fără înțelegerea complexă a soldatului asupra științei războiului, că, în ciuda celor de mai sus, în cadrul granițelor înguste ale specializării tale, oferi câteva sugestii care s-ar putea să aibă consecințe strategice – atunci ai să vezi, propunerile tale vor fi ascultate.

Dacă încă n-ai văzut cărțulia lui Kidman despre America Centrală, caut-o. E cel mai bun exemplu de persuasiune discretă pe care-l știu.

Mai e ceva la care aș vrea să te gândești, a continuat el. Cu siguranță știi că ți-ai formulat analiza asupra serviciilor de propagandă în termeni străini majorității oamenilor. Lucru valabil nu numai pentru lucrarea ta, ci și pentru lucrările tuturor celor din secțiunea Mitografie. Eu, unul, găsesc mitografia fascinantă și cred că are un viitor promițător. Dar tu nu cumva îți înțelegi greșit auditoriul? Am impresia ciudată, parcurgându-ți eseul, că e scris pentru ochii mei. Ei bine, vei constata că auditoriul tău real e format dintr-o echipă mult mai dură. Dă-mi voie, prin urmare, să-ți sugerez un fel de introducere în care să explici, în cuvinte monosilabice, genul de procedură pe care o urmezi – cum operează miturile în societatea umană, cum are loc schimbul de semne și așa mai departe; cu multe exemple și, pentru Dumnezeu, fără note de subsol.

Degetele mi se îndoaie și se încleștează în palme, unde se umflă și amorțesc. În timp ce scriu toate acestea,

îmi dau seama cum mi se strânge pumnul stâng. Charlotte Wolff consideră acest lucru un semn de depresie (*Psihologia gestului*), dar e imposibil să aibă dreptate: în acest moment, nu mă simt depresiv, fiind angajat într-un act creator eliberator. Și totuși, Charlotte Wolff, când vorbește despre gest, știe ce spune, prin urmare, sunt atent să le ofer degetelor mele ocazia să fie ocupate. Bunăoară, în timp ce citesc, îmi îndoi și dezdoi degetele conștient; iar când stau de vorbă cu oamenii, îmi relaxez mâinile în mod vădit, într-atât încât aproape le las să atârne.

Nu pot să nu observ însă că degetele de la picioare au prins obiceiul să se încârlige în pantofi. Mă întreb dacă au observat și alții chestia asta, Coetzee, bunăoară. Coetzee este genul de om care observă simptomele. În calitate de șef, probabil că a participat, timp de o săptămână, la un seminar despre interpretarea gesturilor.

Dacă elimin gestul de la nivelul labelor picioarelor, mă întreb unde va migra apoi?

Alt obicei de care nu reușesc să scap – îmi mângâi fața. Charlotte mă critică pentru acest tic – trădează anxietate, spune ea. Îmi stăpânesc cu un efort de voință degetele să nu-mi atingă fața (mă scobesc și în nas) în ocazii importante. Oamenii îmi spun că sunt prea încordat – adică oamenii care-și închipuie că au ajuns să împartă confidențe cu mine; dar dacă ar fi să spun adevărul, sunt încordat doar pentru că voința mea este concentrată asupra stăpânirii spasmelor diferitelor

părți ale trupului, dacă nu cumva spasme e un termen prea dramatic. Sunt vexat de indisciplina trupului meu. Adesea mi-am dorit un altul.

Nu e deloc plăcut să-ți fie respinse producțiile, de două ori mai neplăcut dacă sunt respinse de cineva pe care-l admiri, cum nu se poate mai neplăcut dacă ești obișnuit cu adulația. Întotdeauna am fost un copil inteligent, un copil bun și inteligent. Mi-am mâncat fasolea – atât de bună pentru mine! –, mi-am făcut temele. Eram văzut, niciodată auzit. Toți mă lăudau. În ultima vreme însă, am început să dau rateuri. Altfel, o experiență deconcertantă, deși, beneficiind de-un nivel înalt al conștiinței de sine, n-am fost niciodată chiar nepregătit pentru așa ceva. În momentul în care încetezi să fii elev, îmi spuneam eu, în momentul în care începi să fii pe picioarele tale, trebuie să te aștepți ca dascălii tăi să se simtă trădați și să riposteze din invidie. Reacția meschină a lui Coetzee în privința eseului meu e de așteptat din partea unui birocrat a cărui poziție este amenințată de un subordonat promițător care nu va urma poteca ocolită și bătătorită, care duce până în vârf. El e taurul bătrân, eu sunt taurul tânăr.

Acest gând consolator nu atenuează totuși insultele lui. El e șeful. Eu am nevoie de acordul lui. Nu voi pretinde că nu-mi poate face rău. Aș prefera să mă îndrăgească, nu să mă deteste. Nu mi-e ușor să fiu nesupus.

Am început să lucrez la Introducere. Dimineața, mă ocup de partea de creație; după-amiezile mi le petrec

în compania surselor mele de la demisolul Bibliotecii Harry S. Truman. Acolo, printre cărți, mă surprind uneori într-o stare vecină cu fericirea, cea mai înaltă formă de fericire, fericirea intelectuală (asta e plămădeala noastră, a celor din mitografie). La demisol (de fapt, subsol, un stadiu în expansiunea în jos a bibliotecii) se ajunge pe o scară în spirală și printr-un tunel cu ecou, blindat cu plăci gri, asemenea navelor de război. Acolo se află sectoarele 100–133 ale clasificării Dewey, nepopulare în rândul clientelei de la Truman. Rafturile sunt prinse de șine, pentru compactare. Cele patru camere de supraveghere care țin sub observație demisolul pot fi păcălite în punctele oarbe dintre intervalele mișcătoare; în aceste puncte oarbe, una dintre asistente, o fată al cărei nume nu-l cunosc, flirtează, dacă acesta e cuvântul, cu prietenul meu, angajatul responsabil cu depozitul de la demisol. Eu nu sunt de acord și, din nișa mea de lucru, mă ostenesc să-mi radiez dezacordul, dar fetei nu-i pasă câtuși de puțin, iar lui Harry nici atât. Dezavuez nu pentru că aș fi un strică-chef, ci pentru că ea își bate joc de Harry. Harry e microcefal. Își iubește munca; n-aș vrea să-l văd intrând în belele. E adus la bibliotecă dimineața și dus înapoi acasă seara, cu un microbuz al Ordinului Sfintei Fecioare, nemarcat ca atare. El însuși este un fecior inofensiv, și cel mai probabil așa va muri. Profită de locurile ferite ca să se masturbeze.

Relațiile mele cu Harry sunt pe deplin satisfăcătoare. Lui îi place ca rafturile să fie în orânduială și

nu-i convine când oamenii iau cărți din ele – văd asta în felul în care clatină din cap. Prin urmare, când scot cărți din rafturi, sunt atent să-l îmblânzesc, punând în ele fișele verzi regulamentare și aranjându-le pe polița de deasupra nișei mele. Apoi îi zâmbesc, iar el îmi răspunde cu un rânjet. Și-mi place să cred că treburile în care mă cufund după-amiezile sunt de o natură pe care el ar aproba-o, dacă ar înțelege-o. Fac referate, verific referințe, compilez liste, fac socoteli matematice. Poate că, văzând scriitura ordonată care iese din stiloul meu, văzând cărțile și hârtiile mele puse în ordine, spatele meu liniștit, îmbrăcat în cămașă albă, Harry știe, în felul său, că pot fi primit fără teamă în depozitul lui. Îmi pare rău că nu mai am ce să spun despre el în povestea mea.

Din nefericire, nu pot crea în bibliotecă. Spasmul creator vine doar la primele ore ale dimineții, când dușmanul din trupul meu e prea somnoros să ridice ziduri împotriva atacurilor lansate de creierul meu. Raportul Vietnam a fost compus stând cu fața spre răsărit, spre soarele ce se înalță pe cer, și într-o dispoziție de regret sfâșietor (*poindre*, a răni)[1] că sunt înrădăcinat în țări ale apusului. Nimic din toate astea nu se reflectă în raportul ca atare. Când am îndatoriri de îndeplinit, le îndeplinesc.

Nișa mea din bibliotecă e cenușie, cu un raft cenușiu pentru cărți și un mic sertar cenușiu pentru

1. Joc de cuvinte – *poignant* (engl.) – sfâșietor, dureros; *poindre* (în fr. în text) – a răni.

birotică. Pupitre cenușii și lumină fluorescentă: funcționalismul anilor 1950. Am cochetat cu ideea de a depune o plângere, dar nu știu cum să fac acest lucru fără să mă expun contraatacului. Lemnul masiv e pentru șefi. Așa că scrâșnesc din dinți și sufăr. Suprafețe cenușii, lumina verde lipsită de umbră, sub care plutesc asemenea unui pește palid, buimac, din adâncul mării, se infiltrează în centrii cei mai cenușii ai memoriei și mă înecă în reverii de iubire și ură pentru acel sine al meu care și-a epuizat focul propriilor ani douăzeci și trei, douăzeci și patru și douăzeci și cinci sub lucirea fluorescentă a computerului Datamatic, tânjind, în perioade moarte, după sosirea orei 5 p.m., cu promisiunea sa vesperală ambiguă.

Luminile de la Harry S. Truman zumzăie în felul lor părintesc, rezervat. Temperatura – 22°. Înconjurat de pereți de cărți, ar trebui să fiu în paradis. Dar trupul mă trădează. Citesc, fața mea începe să-și piardă viața, în cap se pornește un fel de junghi, apoi, în timp ce mă lupt cu rafale de căscături ca să-mi fixez ochii lăcrimoși pe pagină, spatele începe să înțepenească în cocoașa cărturarului. Funiile de mușchi care se întind din coloană se încolăcesc asemenea unor cârcei în jurul gâtului, peste clavicule, la subsuori, peste piept. Lujere se târăsc de-a lungul brațelor și picioarelor. Încleștată în jurul trupului meu, această stea-de-mare parazitară moare în rictus. Tentaculele sale devin sfărâmicioase. Îmi îndrept spinarea și aud cum pocnesc legăturile. Și, în dosul tâmplelor mele, în dosul

pometilor, în dosul buzelor, ghețarul se târăște spre înăuntru, spre epicentrul din dosul ochilor mei. Mă dor globii oculari, gura mi se crispează. Dacă acest chip interior al meu, această vizieră de mușchi ar avea trăsături, ele ar fi însușirile troglodite și monstruoase ale unui bărbat care-și strânge ochii adormiți și gura, când un vis absolut inacceptabil îl pătrunde cu forța. Din creștet până-n tălpi, sunt subiectul unui trup răsculat. Doar organele din abdomen își păstrează libertatea oarbă: ficatul, pancreasul, intestinul și, desigur, inima, înghesuindu-se unele în altele asemenea unor octupleți nenăscuți.

Acum a venit timpul să menționez lungimea zgârciului care atârnă de capătul coloanei mele de fier, afectându-mi trista legătură cu Marilyn. Vai, Marilyn n-a reușit niciodată să mă elibereze din rigiditățile mele. Deși, asemenea partenerilor atenți și grijulii din manualele de căsătorie, ne ascultăm reciproc șoaptele, gemetele și oftatul adânc, deși eu tai brazdă asemenea eroului, iar Marilyn spumegă asemenea eroinei, adevărul e că n-am cunoscut beatitudinea despre care scriu cărțile. Vina nu-mi aparține. Eu îmi fac datoria. Dar nu pot să scap de suspiciunea că soția mea e detașată. Înaintea sosirii sămânței mele, sacul ei se cască și apoi se strânge, lăsându-mi reprezentantul trădat prizonier la bază, fluturându-și în van capul înăuntrul unei caverne imense, tocmai în momentul când, mai presus de orice, tânjește să-și epuizeze furia într-o încleștare blândă, fermă, infinit demnă de încredere.

Cuvântul care în asemenea momente își flutură coada prin cerurile conștiinței mele niciodată complet stinse este *evacuare*: sămânța mea picură asemenea urinei în conductele vane ale canalelor reproducătoare ale lui Marilyn.

Marilyn (ca să mă mai înfoi nițel împotriva ei, deși nu-mi face bine) susține o teorie cuantică invariabilă despre iubire: dacă am capacitatea să iubesc și alte lucruri, înseamnă că respectiva iubire este furată din iubirea pentru ea. Astfel că a devenit tot mai geloasă pe munca investită în Proiectul Vietnam, pe măsură ce eu m-am adâncit tot mai mult în lucrul la acest proiect. Ea își dorește ca eu să am slujbe plicticoase, ca să mă simt mângâiat în prezența ei. Ea se simte goală pe dinăuntru și vrea să fie umplută, dar goliciunea ei e de asemenea natură că, de fiecare dată când e pătrunsă, se simte invadată și luată în posesie. De aici privirea ei disperată. (Înțeleg femeile intuitiv, deși n-am nici o compasiune pentru ele.) Viața mea cu Marilyn a devenit o bătălie continuă pentru a-mi păstra echilibrul mental împotriva atacurilor ei isterice și a presiunii trupului meu vrăjmaș. Am nevoie de echilibru mental, ca să-mi desfășor activitatea creatoare. Am nevoie de liniște, iubire, hrană și lumină solară; acele dimineți prețioase, când trupul meu se relaxează și mintea mea prinde aripi, nu trebuie irosite cu scânceli și țipete între Marilyn și copilul ei. De când mi-am afirmat inviolabilitatea, acel biet Martin a ajuns calul meu de bătaie – îndur șfichiul limbii mamei lui din

pricină că o trezește, că își dorește micul dejun, că vrea să fie îmbrăcat, până când furtuni de furie izbucnesc în capul meu îndepărtat și, cu vederea orbită de potopul roșu al apoplexiei, urlu după tăcere. Și atunci totul s-a sfârșit: frânghiile încep să se înnoade în jurul trupului meu, chipul primitiv, musculos din chipul meu începe să închidă toate căile spre lumea exterioară, e timpul să-mi fac bagajul și să-mi croiesc drum prin rahatul de câine de pe trotuar, spre o altă zi de fier.

Îmi port hârtiile și fotografiile peste tot cu mine, într-o servietă de modă veche, genul pe care mecanicii auto din Essen îl folosesc drept servietă pentru mâncarea de prânz. Dacă nu iau cu mine acest bagaj burdușit, ridicol, Marilyn îmi frunzărește manuscrisul, ca să afle ce pun la cale. Marilyn e o femeie nefericită, tulburată. N-o las să vadă nimic, deoarece știu că ea vorbește despre mine cu alte persoane și din pricină că, din punctul meu de vedere, nu e înzestrată cu capacitatea de-a pricepe corect perspectivele asupra sufletului masculin, pe care le-am dezvoltat de când am început să mă gândesc la Vietnam. Marilyn e nerăbdătoare, dar numai în interesul ei personal, să am o carieră prosperă. Se alarmează când mă vede părăsind autostrada propagandei ortodoxe socialist-revoluționare și croindu-mi un drum al meu propriu. Ea e o conformistă care a sperat că, măritându-se cu mine, și-a găsit geamănul conformist. Dar eu, înăuntrul meu, n-am fost niciodată un conformist. N-am făcut decât să aștept momentul potrivit. Teama cea mare a lui

Marilyn este că o voi târî din suburbie în sălbăticie. Asta din pricină că ea are o concepție greșită în ceea ce privește America. Nu poate crede că America e destul de mare ca să-i cuprindă și pe cei care se abat de la normă. Dar America este mai mare decât noi toți: am recunoscut acest lucru înainte să-mi exprim opinia în fața lui Coetzee – America mă va înghiți, mă va digera, mă va dizolva în efluviile sângelui ei. Marilyn nu trebuie să se teamă: ea va avea întotdeauna o casă a ei. Și, în adevăratul mit al Americii, nu eu sunt individul care s-a abătut de la normă, ci Coetzee, cinicul, împreună cu toți cei care nu mai simt autenticul destin american sfârâmându-se în ei și înțepenindu-le măduva. Numai cei puternici pot să mențină cursul și să treacă prin tribulațiile istoriei. Coetzee – tot ce e posibil – va supraviețui anilor 1970; dar naturile simple, precum Marilyn, vor putrezi fără cea mai mică fărâmă de credință.

Nu încape îndoială că Marilyn ar fi vrut să creadă în mine. Dar a constatat că-i este imposibil să creadă cu sinceritate, din clipa în care a decis că echilibrul meu moral a fost răsturnat de munca investită în Proiectul Vietnam. Am devenit insensibil față de semenii mei, crede ea, am ajuns dependent de fantezii violente și perverse. Măcar atât am aflat în nopțile sentimentale, când ea plânge pe umărul meu și-și descarcă sufletul. Eu o sărut pe frunte și mormăi cuvinte de alint. O îndemn să se veselească. Sunt tot eu, îi zic, cel care o iubește, trebuie doar să aibă încredere în mine. Vocea

mea îngână mai departe, ea adoarme. Calmantul ăsta ține o zi sau două de îmbrățișări neașteptate, mers în vârful picioarelor, mese calde, confidențe. Marilyn e un suflet care acordă încredere, numai că n-are cui s-o acorde. Ea trăiește cu speranța că ceea ce prietenii ei numesc brutalizarea mea psihică va lua sfârșit odată cu sfârșitul războiului și a Proiectului Vietnam, că reintegrarea în civilizație mă va îmblânzi și până la urmă mă va umaniza. Lectura asta romanțată a chinului meu mă amuză: s-ar putea ca într-o bună zi chiar să joc rolul unui băiat făcut bucăți și apoi refăcut, dacă n-aș bănui mâinile călăuzitoare ale consilierilor vicleni ai lui Marilyn. Știu că au apărut tot felul de cărți despre sadici din suburbii și marginalizați cataleptici, cu schelete vietnameze în dulap. Dar adevărul e că, asemenea ursuzului Henry[1], n-am hăcuit niciodată pe nimeni. Adeseori, în zori, îmi număr oamenii: nu lipsește nici unul. Iar dacă m-aș dedica trup și suflet prozei de-un fel sau altul, n-aș alege să scriu decât despre mine. Încă sunt căpitanul sufletului meu.

Marilyn și prietenii ei cred că oricine se apropie de mecanismul cel mai profund al războiului este expus unei imagini a războiului care îl strică definitiv. (Eu redau gândirea lui Marilyn și a prietenilor ei mai bine decât o fac ei înșiși. Asta pentru că eu îi înțeleg mai bine decât mă înțeleg ei pe mine.) În decursul ultimului an, relațiile dintre mine și alte trupuri umane

1. Personaj din ciclul de poeme *Dream Songs*, de John Berryman.

s-au modificat în feluri pe care o să le detaliez la locul și timpul cuvenit. Marilyn leagă aceste schimbări de cele douăzeci și patru de fotografii cu trupuri umane pe care sunt obligat acum să le duc mereu cu mine, în servietă. Ea crede că am un secret, un cancer de care e rușine să vorbești. Îmi atribuie acest lucru pentru propria ei consolare, deoarece să crezi în secrete înseamnă să crezi în doctrina liniștitoare că, pitită undeva în labirintul memoriei, există o explicație pentru prezentul imprevizibil. Ea n-ar da crezare dezmințirilor, și nici prietenii ei n-ar face-o. Își încordează ghearele: oricât de adânc ar fi îngropat secretul, noi îl vom scoate la lumină. Eu nu dau doi bani pe ei. I-aș explica totul lui Marilyn, dacă n-ar fi atât de plină de otrava lor josnică și îndărătnică. Nu există secrete, i-aș spune eu, totul este la vedere, observabil în gesturile mele, numai să ai ochi să vezi. Când descoperi că nu mă mai poți săruta, i-aș spune eu, îmi vorbești prin semne și-mi spui că sunt carne moartă, pe care ți-e scârbă s-o iei în gură. Dar când, de partea mea, îi provoc trupului tău convulsii cu micul meu obiect alimentat cu baterie, nu fac decât să găsesc un mod mai franc de a-mi atinge propriii centri de putere, altul decât prin contactul genital nesatisfăcător. (Plânge când o fac, dar știu că-i place. Oamenii sunt toți la fel.) N-am nici un secret față de tine, îi spun, și nici tu nu ai secrete față de mine.

În schimb, în timpul zilei, Marilyn e nemiloasă în insistența ei de a dezvălui misterele. În fiecare miercuri,

ea instalează în casă o adolescentă neagră însărcinată și pleacă la San Diego pentru terapie și cumpărături. Nu mă opun și plătesc cu plăcere. Dacă ar deveni o blondă ca mierea, zâmbitoare, cu picioare lungi, bronzate, nu m-ar deranja pe ce cale dubioasă ar obține asta. Sunt precaut în privința bolnavei ăsteia mintale, cu părul împletit în cozi de șobolan, care se fâțâie prin casa mea, oftează, își frânge mâinile și doarme pe rupte. Eu plătesc ce-i de plătit și aștept rezultatele. Până una-alta însă, agonia de miercuri de a se împăca cu sine o face cu totul neatrăgătoare: lacrimile tăcute, nasul roșu, carnea albă ca brânza îmi anesteziază cele mai vânjoase erecții și mă pomenesc că trag încrâncenat brazdă doar cu o teacă epidermică din cea mai firavă.

Și totuși, zilele de miercuri, descopăr eu, sunt cele în care am cea mai mare nevoie de Marilyn. Vin acasă anume ca s-o las pe Marcia să plece și aștept în dosul perdelelor Volkswagenul lui Marilyn. Când deschide ușa, soțiorul e la datorie s-o ajute cu pachetele și să-i ofere un zâmbet din care nu lipsește o săgeată de intuiție cinică. Mai mult decât orice, Marilyn vrea să se trântească pe pat și să adoarmă pentru totdeauna; în loc de asta, se pomenește cu mine adulmecându-i poalele ca un cățel. Simt urma unui mascul străin? Soțiile tinere nefericite, care pleacă pentru o zi cu treburi nespecificate, ascund adeseori legături extraconjugale. Nu-s de ieri, de azi pe lume. Sunt curios să aflu adevărul, foarte curios. Ce ar putea vedea un alt bărbat la femeia asta obosită, vlăguită? Fac un

exercițiu – o privesc cu ochii unui străin. Mă simt excitat de perspective noi. Fără îndoială, ochii mei scapără. Dar Marilyn e obosită: zâmbește și se ferește de mângâierile mele – o zi înăbușitoare, trebuie să facă un duș, am plătit-o pe Marcia? Sunt matur și răbdător. O urmăresc făcând duș. Sub apă, mișcările ei sunt stângace, juvenile.

Poți să devii dependent de orice, de absolut orice. Eu am viciul condusului pe distanțe lungi, cu cât mai lungi, cu atât mai bine, deși mă epuizează. Mestecatul mi se pare un proces dezgustător, cu toate acestea mănânc tot timpul. (Sunt slab, presupun că ați ghicit asta: trupul meu elimină toată hrana pe jumătate digerată.) Sunt dependent – asta e limpede – de căsătoria mea, iar dependența este, până la urmă, o legătură mai sigură decât iubirea. Dacă Marilyn e infidelă, îmi este cu atât mai dragă, deoarece, dacă străinii o apreciază, înseamnă că e valoroasă, așa că mă liniștesc. Fiecare după-masă infidelă curge într-un rezervor de memorii intime în acest corp nevrotic, iar eu, care prin actele cele mai hotărâte și mai febrile ale imaginației am eșuat până acum să mă împărtășesc din savoarea lor, mi-am luat angajamentul ca, într-o bună zi, să dărâm acest zăgaz.

Ea adoarme învăluită în propriile brațe. Eu zac lângă ea, înfiorat tot, sensibil la cele mai subtile emanații ale pielii ei, ducând o luptă delicioasă în a-mi reține un șuvoi de cuvinte („spune-mi, spune-mi…“) care, dacă sunt rostite prea devreme, rup vraja senzuală.

Mai cu seamă în nopțile de miercuri trebuie să recunosc în sinea mea că, fără Marilyn, n-aș avea nici un motiv să merg mai departe: și prin asta sigur încep să știu ce trebuie să însemne să iubești. În general, sunt capabil de cele mai necomplicate efuziuni de tandrețe față de creaturile care dorm. În preajma copiilor adormiți, aproape că-mi dau lacrimile de bucurie. Uneori îmi vine să cred că aș putea să urc pe cele mai înalte culmi ale extazului, dacă Marilyn ar dormi în timpul activității sexuale. Cu siguranță există metode de a realiza acest lucru.

Dar nu pot să cred că plăcerea pe care Marilyn o obține de la alți bărbați este reală. Ea e, prin firea ei, o masturbatoare care are nevoie de fricționare mecanică permanentă ca să genereze pe pereții interiori ai ochilor ei acele fantezii de înrobire care, în cele din urmă, storc un geamăt și un spasm dinăuntrul ei. Dacă se duce cu străini, n-o poate face decât ca să scape de stânjeneala meselor solitare sau ca să prelungească starea de amiciție nostalgică a adunărilor de sensibilizare, unde cupluri ruinate și băieți de lemn își ating vârfurile degetelor, în încercarea de a-și reîncinge focurile muribunde. Sexul întâmplător înseamnă pentru Marilyn patru picioare reci, preludiu mecanic, degete printre labiile ei uscate, îmbujorări și gesturi condescendente în întuneric, familiarul val de înjosire. La un braț distanță unul de altul, își zâmbesc liniștiți, pasiunea s-a epuizat, fiecare tânjește după certitudinile vetrei domestice și se roagă să nu mai dea ochi

unul cu altul niciodată în viață. „Ai juisat?" – „Nu, dar a fost minunat". Bând până la fund ceașca amară, mușcând glonțul.

Ea nu ține evidența acestor aventuri decât în memoria nepieritoare. Jurnalul ei e curat, nici un obiect din geanta ei nu e suspect. Vinovăția ei trebuie dedusă din semne involuntare: o ținută provocatoare în pragul ușii, preocupare ireală față de treburi gospodărești, o privire candidă ca răspuns la privirea mea candidă. Îmi vine să spun că nu sunt chinuit de îndoială sau gelozie, nici prea tulburat de gândul că aș putea să greșesc când îi atribui o viață dublă. Cu toții suntem mai mult sau mai puțin vinovați; delictul este mai puțin important decât păcatul; și îmi cunosc bine nevasta, am contribuit în mare măsură la formarea ei. Dacă trebuie să indic vreo dovadă a faptului că suspiciunile mele nu sunt extravagante, arăt spre o mapă de scris din piele neagră, de pe raftul de sus al garderobului ei, în al cărei buzunar, cel mai adânc dintre toate, s-a găsit la un moment dat o fotografie de-a mea, cu ochi căprui, umezi, și o gură cu buze pline, curbate, comună tuturor specialiștilor în persuasiune, dar în care buzunar a înflorit, pe la sfârșitul lui februarie, o fotografie nud a lui Marilyn înseși. Stă întinsă pe un cearșaf Playboy negru de satin, cu picioarele încrucișate (se văd limpede urmele aparatului de ras), cu barba pubică la vedere, gâtul și umerii surprinși de aparat într-un rictus spontan de concentrare amatoristic. Nu numai rigiditatea ei mă face să mă simt

stingherit, ci și lipsa de talent a fotografului. „Ajută-mă!" scânceşte fotografia, o fată încremenită, surprinsă într-un moment încremenit de către un ochi care încremeneşte. De comparat cu marile fotomodele, cu mesajul lor de ironie impersonală: Carne pentru Stăpânul tău. Mă desprind de paginile din *Vogue,* tremurând de neputință.

Fotografiile pe care le duc cu mine în servietă țin de Raportul Vietnam. Unele vor fi incorporate în textul final. În dimineţile în care sunt indispus şi n-am produs nimic, mă echilibrează certitudinea că pot să contez pe imaginile acestea pe care le scot din învelitorile lor şi le privesc, ca să dea micul impuls electric trebuincios imaginaţiei mele – de atât are nevoie ca să-şi dea din nou drumul. Reacţionez la imagini, aşa cum nu reacţionez la text. Ciudat că nu mă pasionează acea ramură a propagandei care truchează fotografii.

Numai una dintre fotografii este explicit sexuală. Îl înfăţişează pe Clifford Loman, un metru optzeci şi cinci şi mai mult de o sută de kilograme, cândva fundaş pentru University of Houston, acum sergent la batalionul 1 Aviaţie, copulând cu o vietnameză. Femeia e micuţă şi slabă, poate doar o copilă, deşi de obicei fizicul vietnamezelor te induce în eroare. Loman face paradă de forţă: arcuindu-se spre spate, cu mâinile pe fese, o ridică pe femeie pe penisul în erecţie. Poate chiar merge cu ea, deoarece femeia îşi ţine braţele înălţate, ca pentru a-şi păstra echilibrul. El zâmbeşte larg; ea întoarce o faţă somnoroasă, tâmpă spre fotograful

necunoscut. În spatele lor, un ecran de televizor stins reflectă scăpărarea fulgerătoare a becului. Am dat fotografiei titlul provizoriu „Tatăl se distrează cu copiii" și i-am rezervat un spațiu în Secțiunea 7.

Că veni vorba, am o serie de dimineți foarte bune, și eseul, de obicei o planetă vastă, indolentă în capul meu, se conturează frumos. Mă trezesc înainte de răsăritul soarelui, mă duc în vârful picioarelor la masa mea de lucru. Păsările încă nu și-au început vacarmul afară, Marilyn și copilul sunt cufundați în uitare. Spun o rugăciune, ținând capitolele încheiate lipite de pieptul care tresaltă, apoi le pun înapoi în mica lor casetă și, fără să mă uit la cuvintele de ieri, încep să scriu. Curg cuvinte noi. Marea înghețată din mine se despică, crapă. Eu sunt djinnul cald, harnic al casei, care-și țese pânzele protectoare.

Trebuie doar să am grijă să-mi astup urechile împotriva vocilor rivale pe care Marilyn le eliberează din radio cândva între orele 7:00 și 8:00 (și la voce reacționez, așa cum nu reacționez la textul tipărit). Mai ales de pomelnicul tonajului bombelor și al țintelor nu mă pot apăra. Nu de informația ca atare – nu-mi stă în fire să fiu tulburat de numele locurilor pe care nu le voi vedea niciodată –, dar vocea categorică, irefutabilă a șefului statisticilor stârnește în mine o furtună resentimentară probabil unică pentru democrațiile de masă, care aspiră un vârtej de sânge și fiere în capul meu și mă face incapabil de gândire coerentă. Informația radio e autoritate pură – ar trebui s-o știu din

practică. Nu e o coincidență că cele două voci pe care obișnuim să le proiectăm sunt vocile celor doi maeștri ai camerei de interogatoriu – nenea sergentul, care mărturisește că i-ai căzut cu tronc și că n-ar vrea să ți se întâmple ceva rău, așa că dă-i drumul, vorbește, nu e o rușine, toată lumea vorbește până la urmă; și căpitanul rece, chipeș, cu dosarul și caietul de notițe. Pe de altă parte, textul tipărit e sadism și pe bună dreptate evocă teroare. Mesajul ziarului este următorul: „Pot să spun orice și nu pățesc nimic. Uite cum permut cele 52 de semne lipsite de afecte." Textul tipărit e stăpânul dur cu biciul, iar citirea textului, căutarea încrâncenată a unor semne de milă. În fața lui, autorul și cititorul sunt dezonorați în egală măsură. Pornograful este blestematul erou ambițios care aspiră la un asemenea delir de extaz, încât suprafața textului imprimat va crăpa sub cuvintele lui. Noi ne scriem noutățile violente pe pereții veceurilor, ca să-i dărâmăm. Acesta e motivul secret, taina ascunsă. Motivul adevărat este acoperirea motivului ascuns, nevăzut nouă: scriem pe pereții veceurilor, ca să ne degradăm în fața lor. Pornografia e o înjosire în fața paginii, o înjosire capabilă să scârbească pagina ca atare. Citirea tipăriturii este o deprindere de sclav. Am descoperit acest adevăr prin introspecție, așa cum am descoperit toate adevărurile din Raportul Vietnam, la întocmirea căruia lucrez acum. Vietnamul, ca tot restul, este înlăuntrul meu, iar în Vietnam, cu puțină răbdare, cu puțin efort, se găsesc toate adevărurile despre

natura omului. Când m-am alăturat Proiectului, mi s-a oferit un tur de familiarizare cu Vietnamul. Am refuzat și mi s-a permis să refuz. Nouă, creatorilor, ni se permit capriciile. Adevărul formulărilor mele despre Vietnam începe deja să transpară, vedeți și dumneavoastră, printre rândurile ordonate ale textului. Când acestea vor fi transpuse în tipăritură, autoritatea lor va fi definitivă.

Mai rămâne doar chestiunea trecerii de cenzura lui Coetzee. În momentele mele întunecate, mă tem că, atunci când va izbucni bătălia între noi doi, nu voi fi eu câștigătorul. Mintea lui nu funcționează ca a mea. Simpatia lui a secat. Aș face aproape orice pentru a beneficia de respectul lui. Știu că sunt o dezamăgire pentru el, că nu mai crede în mine. Și când nimeni nu crede în tine, ce greu e să crezi de unul singur! Serile, când muchia sobră a realității este cea mai ascuțită, când reperele mele adunate la un loc sună mai degrabă a idei scoase din cărți (casa mea, de exemplu, din catalogul *La Jolla décor*, soția mea, dintr-un roman sortit în mod fatidic să mă aștepte într-o bibliotecă din America provincială), mă trezesc că mâna mi se furișează spre servieta pusă jos, lângă birou, ca și când s-ar întinde spre leagănul existenței mele, dar și – recunosc asta – ca și când s-ar îndrepta spre o întâlnire cu iz de rușine delicioasă. Îmi descopăr fotografiile și le frunzăresc din nou. Tremur, transpir, sângele îmi bubuie în vene, sunt încordat și simt că în noaptea asta voi avea doar un somn superficial, agitat. Dacă mă

ațâță în halul ăsta – șoptesc în sinea mea –, înseamnă fără doar și poate că sunt bărbat și că aceste imagini ale unor fantome sunt un subiect potrivit pentru bărbați!

A doua fotografie înfățișează doi sergenți de la Forțele Speciale, pe nume Berry și Wilson (le citesc numele pe piept). Berry și Wilson stau ciuciți și zâmbesc, nu numai pentru aparatul de fotografiat, ci mai ales dată fiind starea de bine ce le luminează fețele și trupurile tinere, vânjoase. În spatele lor vedem tufăriș, apoi un zid de copaci. Sprijinit pe pământ în fața lui, Wilson ține capul retezat al unui bărbat. Berry are două, pe care le ține atârnate de păr. Capetele sunt vietnameze, retezate de la cadavre sau aproape-cadavre. Sunt trofee: după exterminarea tigrului din Annam, n-au mai rămas decât oamenii și câteva mamifere de aproximativ aceeași valoare. Capetele par făcute din piatră, asemenea tuturor capetelor retezate. Pentru aceia dintre noi care au întreținut suspiciunea teribilă că trăsăturile mortului alunecă, se înclină și sunt ținute la locul lor pentru cei îndoliați doar prin tampoane de vată mici, discrete, este încurajator să vadă că, de o severitate marmoreeană, fețele acestea sunt la fel de bine definite ca și fețele celor adormiți, iar gurile stau decent închise. Au murit bine. (Cu toate acestea, capetele retezate îmi par a avea ceva ridicol. Corzile inimii pot fi ciupite de cei care fotografiază femei în lacrimi venite să ceară trupurile celor uciși; o cotigă purtând un coșciug, sau chiar un sac de plastic mare de-un stat de om, poate să aibă o demnitate elementară; dar se

poate spune același lucru despre o mamă cu țeasta fiului ei într-un sac, ducându-l ca pe-o plasă mică de cumpărături? Chicotesc.)

A treia fotografie este o fotogramă dintr-un film despre cușitile cu tigri de pe Insula Hon Tre (am trecut în revistă întregul repertoriu de la Kennedy). Am urmărit acest film și mă felicit pentru faptul că m-am ținut departe de Vietnamul fizic: insolența oamenilor, mizeria, mușteleș și duhoarea neîndoielnică, ochii prizonierilor pe care, fără doar și poate, ar fi trebuit să-i înfrunt urmărind aparatul de filmat cu o curiozitate naivă, prea inconștienți să o considere o stăpână a destinului lor – lucrurile acestea aparțin unui Vietnam imposibil de salvat în lume, ceea ce mă face să mă simt penibil și mă alienează. Dar când în acest film aparatul trece prin poarta curții închisorii și văd rândurile de gropi de ciment, cu grilajele de plasă, mă surprinde o dată în plus faptul că lumea încă depune efortul să se expună în fața mea în imagini, iar eu mă simt din nou excitat și mă cutremur.

Un ofițer, comandantul lagărului, apare în câmpul vizual. Vâră un băț în prima cușcă și-l agită. Ne apropiem și privim înăuntru: „Om rău", zice el în engleză, și microfonul îl preia ca atare, „Comunist". Omul din cușcă întoarce spre noi o pereche de ochi apatici.

Comandantul îl împunge ușor cu bățul. Clatină din cap și zâmbește. „Om rău", zice el în acest film excentric, o producție din 1965, realizat de Ministerul Informației Naționale.

Am un prim-plan de 30 × 30 cm al prizonierului. S-a ridicat într-un cot, stă cu fața spre grilajul de sârmă, care nu se vede clar. Orbit de cer, nu zărește decât contururile spectatorilor aplecați deasupra lui. Chipul îi este supt. Într-un ochi lucește un punct de lumină; celălalt e cufundat în întunericul cuștii.

Mai am o copie a acestei fotografii, peste a cărei suprafață răcoroasă și fără miros îmi trec buricele degetelor. Serile sunt liniștite aici, în suburbii. Mă concentrez. Suprafața e peste tot la fel de netedă. Lucirea din ochi, care într-o clipită – ce nu va sosi, din fericire, niciodată – va privi în ochii mei prin intermediul camerei de filmat, este indiferentă și opacă sub degetele mele, nelăsând nici o trecere spre lăuntrul acestui om obscur, dar indubitabil. Îmi continui explorarea. Sub presiunea persistentă a imaginației mele, acută și morbidă noaptea, poate că totuși va ceda.

Fârtații oamenilor care n-au cedat torturilor dovedite și au murit păstrând tăcerea sunt acum înghenuncheați cu droguri și tehnici de manipulare, puse în practică în mod inteligent. Vorbesc liber, țin mâinile anchetatorilor într-ale lor, deschizându-și inimile ca niște copii. După ce-au vorbit, se duc la spital, apoi la reabilitare. Sunt ușor de depistat în lagăre. Sunt cei care se ascund în unghere sau pășesc în sus și-n jos de-a lungul gardurilor cât e ziua de lungă, mormăind de unii singuri. Ochii lor sunt închiși în fața lumii de un zid de lacrimi – sau așa pare. Sunt fantome ori ființe care și-au părăsit sinele: acolo unde

au fost ei cândva e acum doar o gaură neagră, prin care au fost supți. Se spală și se simt murdari. Ceva urcă plutind din măruntaiele lor, se elimină la nesfârșit în spațiul cenușiu din capetele lor. Memoria lor e amorțită. Ei știu doar că a fost o ruptură, în timp, în spațiu – sunt cuvintele mele –, că ei sunt aici, acum, în ceea ce e după, că li s-a făcut vânt de undeva.

Cadavrele astea otrăvite, indivizii nebuni, plutitori din lagăre – care au fost, ca s-o spun pe-a dreaptă, cei mai buni ai generației lor, curajoși, fraterni –, ele sunt pricina întregii mele nenorociri! De ce nu ne-au putut accepta? I-am fi putut iubi: ura noastră față de ei a izbucnit numai din speranțe năruite. Le-am adus propriile noastre ființe demne de milă, care tremurau la marginea inexistenței, și i-am rugat un singur lucru – să ne accepte. Am adus cu noi arme, pușca și metaforele ei, singurele copule pe care le știam între noi și obiectele noastre. Din această tragică ignoranță, am căutat să obținem izbăvirea. Coșmarul nostru era că, atâta vreme cât indiferent ce speram să obținem ni se scurgea printre degete asemenea fumului, noi nu existam; și, dacă tot ceea ce îmbrățișam se ofilea, numai noi eram cei care existau. Am ajuns pe țărmurile Vietnamului strângând în mâini armele și implorând să fie acolo cineva care să înfrunte fără să clipească aceste sondări ale realității: adevărește-ți existența, strigam noi, și ne-o vei adeveri și pe a noastră, iar noi te vom iubi etern și te vom potopi cu daruri.

Dar, ca tot restul, și ei s-au ofilit în fața noastră. I-am scăldat în mări de foc, rugându-ne pentru un miracol. În para focului, trupurile lor luceau cu o lumină cerească; în urechile noastre răsunau vocile lor; dar, când focul a murit, ei nu mai erau decât cenușă. I-am aliniat în tranșee. Dacă s-ar fi apropiat de noi cântând printre gloanțe, am fi îngenuncheat și i-am fi venerat; dar gloanțele i-au pus la pământ, și ei au murit, așa cum ne temuserăm că se va întâmpla. Le-am sfârtecat carnea, am pătruns în trupurile lor muribunde, le-am smuls ficații, am sperat că vom fi spălați în sângele lor; dar ei au țipat și au împroșcat asemenea celor mai insignifiante fantome. Ne-am croit cu de-a sila drum în femeile lor, mai adânc decât oricând înainte; dar în clipa în care ne-am întors, tot singuri eram, iar femeile, ca niște pietre.

De la lacrimi, am trecut la exasperare. După ce-am dovedit sinelui nostru trist că aceștia nu erau zeii cu ochi negri care ne populau visele, ne-am dorit doar ca ei să se retragă și să ne lase în pace. Nici vorbă de așa ceva. O vreme, am fost gata să le plângem de milă, cu toate că mai degrabă plângeam de mila tragicei noastre căutări a transcendenței. Dar, la un moment dat, mila ni s-a terminat.

II

Odată cu încheierea acestei Introduceri, îmi închei și contribuția la proiectul lui Coetzee, intitulat „Viață nouă pentru Vietnam"

INTRODUCERE

1.1 *Scopurile raportului.* Acest raport se referă la potențialul de programare a radiodifuziunii în Fazele IV-VI ale conflictului din Indochina. El evaluează realizările acestei componente a războiului psihologic în Fazele I–III (1961–65, 1965–69, 1969–72) și recomandă anumite schimbări viitoare în forma și conținutul programului de propagandă. Recomandările sunt valabile atât pentru serviciile de radiodifuziune operate direct de agențiile Statelor Unite (incluzând anumite programe în vietnameză, khmer, lao, muong și alte idiomuri autohtone, dar excluzând serviciile postului Vocea Americii pentru Pacific), cât și pentru cele operate de Republica Vietnam, cu consultanță tehnică americană (în special Radio Vietnamul Liber și F.A.V., postul de radio al Forțelor Armate).

Strategia războiului psihologic trebuie să fie determinată de strategia generală a războiului. Acest raport este conceput la începutul anului 1973, când tocmai intrăm în Faza IV a războiului, o fază în care brațul propagandei va juca un rol complex, de o importanță crucială. Se preconizează că, în funcție de factorii politici domestici, Faza a IV-a va dura până la mijlocul

anului 1974 sau până la începutul lui 1977. După care va urma o remilitarizate drastică a conflictului (Faza a V-a), urmată de un efort de reconstrucție polițienesc/civil (Faza a VI-a). Scenariul este generos. Prin urmare, n-am nici o remușcare în a-mi proiecta recomandările dincolo de sfârșitul Fazei a IV-a, până în fazele finale ale conflictului.

1.2 *Scopuri și realizări ale serviciilor de propagandă.* În susținerea războiului psihologic, avem ca scop distrugerea dușmanului din punct de vedere moral. Războiul psihologic este funcția negativă a propagandei: funcția ei pozitivă este aceea de a crea încredere în puterea și durabilitatea autorității noastre politice. Purtat eficient, războiul propagandistic erodează dușmanul prin reducerea bazei de populație civilă și a fondului de recrutare, făcându-i pe soldați nesiguri în bătălie și dispuși să dezerteze ulterior, consolidând însă în același timp loialitatea populației. Potențialul militar/politic este imens, desigur.

Totuși, rezultatul serviciilor de propagandă care operează în Vietnam, SUA și în sateliții Statelor Unite rămâne unul dezamăgitor. Aceasta este concluzia comună a Comisiei Reunite de Investigație, în 1971, dar și a studiilor celor de la Interne, puse la dispoziție de Institutul Kennedy, precum și a propriilor mele analize asupra interviurilor cu civili implicați activ în conflict, dezertori și prizonieri. Analize ale conținutului programelor difuzate între anii 1965 și 1972

confirmă cele de mai sus. Concluzia noastră majoră trebuie să fie aceea că presiunea psihologică eficientă pe care o aplicăm la un moment dat asupra gherilelor și a partizanilor lor se manifestă în cadrul limitelor de toleranță agreate de ei; orice altă intervenție ar putea dovedi că unele elemente ale programului nostru sunt contraproductive. Prin urmare, punctul de pornire corect al investigației noastre ar trebui să fie acesta: există vreun factor în constituția psihică și psihosocială a populației insurgente, care o face rezistentă la penetrarea programelor noastre? Dacă răspundem la această întrebare, putem continua cu următoarea: cum putem face programele noastre mai penetrante?

1.3 *Control.* Serviciile noastre de propagandă trebuie să aplice primul articol al antropologiei lui Franz Boas: dacă vrem să preluăm comanda asupra unei societăți, trebuie fie s-o ghidăm din interiorul cadrului ei cultural, fie să-i eradicăm cultura și să impunem structuri noi. Nu ne putem aștepta să conducem gândirea Vietnamului rural înainte să recunoaștem că Vietnamul rural este analfabet, că structura familială este patriarhală, ordinea socială este ierarhică, iar ordinea politică, autoritaristă, deși, local, autonomă. (Acest din urmă element explică de ce, în vremuri stabile, structura de comandă a ARVN[1] degenerează în satrapii locale.) E o greșeală să ne gândim la vietnamezi ca la individualități, deoarece cultura lor îi pregătește să subordoneze

1. Armata Republicii Vietnam.

interesul personal celui al familiei, al bandei sau al cătunului. Imboldurile raționale ale urmăririi intereselor personale contează mai puțin decât sfatul tatălui sau al fraților.

1.31 *Teoria occidentală și practica vietnameză.* Dar vocea pe care sistemul nostru de radiodifuziune o proiectează în casele vietnamezilor nu este nici vocea tatălui, nici cea a fratelui. Este vocea sinelui dubitativ, vocea lui René Descartes, care înfige icul între sinele în lume și sinele care se autocontemplă. Vocile programului nostru Chieu Hoi (capitulare/reconciliere) sunt carteziene în totalitate. Rezultatele nu sunt fericite. Deghizate fie ca voce a sinelui tainic dubitativ („De ce să lupt, dacă lupta e fără de speranță?"), fie ca aceea a fratelui descurcăreț („Am trecut de partea Saigonului – poți și tu!"), toate au eșuat, deoarece vorbesc dintr-o poziție de *Doppelgänger* alienat, pentru care nu există nici un precedent în gândirea vietnameză. Încercăm să întruchipăm fantoma din sat, dar acolo nu a fost niciodată nici o fantomă.

Propaganda de la Radio Vietnamul Liber, oricât de frustă pare a fi ea, cu muzică marțială, fanfaronade și sloganuri, exorcizări și anateme, este mai aproape de pulsul Vietnamului decât programul nostru de divizare, mult mai subtil. Oferă o autoritate puternică și o alegere simplă. Statisticile noastre arată că peste tot, cu excepția Saigonului, Radio Vietnamul Liber este cel mai ascultat post. Saigonezii preferă Radio

Forțele Armate Americane pentru muzica pop. Cifrele pe care le deținem referitor la Radio Eliberare (FNE[1]) indică un auditoriu restrâns, însă nu putem avea încredere în ele. Cifrele privitoare la serviciile operate de Statele Unite sunt mult mai exacte și indică un interes scăzut peste tot, în afara orașelor. Populația provincială îi ascultă cu respect pe eroii de război feroci, pe dezertorii umili și pe disc-jockey-ii de fanfare de la Radio Vietnamul Liber. Există un program de comentarii la începutul fiecărei seri, moderat de Nguyen Loc Binh, colonel al Poliției Naționale, care atrage un auditoriu imens. Occidentalii sunt contrariați de vulgaritatea lui Nguyen, dar umorul lui necioplit, lingușirile lui, amenințările și o anume șiretenie a perspicacității sunt pe gustul vietnamezilor, stabilind cu auditoriul său, mai cu seamă cu femeile, o relație de frate mai mare tipic vietnameză.

1.4 *Vocea tatălui.* Vocea tatălui se exprimă, așa cum și trebuie, din înaltul cerului. Vietnamezii o numesc „moartea șopotitoare" atunci când li se adresează din B-52-uri, dar nu există nici un motiv pentru care ea să nu fie adusă și de undele radio, cu efect la fel de devastator. Tatăl este autoritate, infailibilitate, ubicuitate. El nu convinge, el ordonă. Ceea ce proorocește el se întâmplă. Când saigonezul vinovat deschide Radio Eliberare în toiul nopții, vocea îngrozitoare care răzbate de pe frecvența RL ar trebui să fie cea a tatălui.

1. Frontul Național de Eliberare.

Vocea tatălui nu este o sursă nouă de propagandă. Totuși, în statele totalitare, tendința este de a confunda vocea tatălui cu vocea conducătorului, părintele țării. În vreme de război, acest tată își îndeamnă copiii să se sacrifice din sentiment patriotic, iar în vreme de pace, pentru o producție mai mare. Republica Vietnam nu face excepție. Dar practica are două neajunsuri. Primul e acela că omnipotența Tatălui este alterată de putința de a greși a Conducătorului. Al doilea este dat de faptul că există penalități cu care omul de stat prudent nu îndrăznește să amenințe, pedepse pe care nu îndrăznește să le ridice în slăvi, dar care țin de Tatăl omnipotent.

Ținând cont de asemenea considerații, sugerez o divizare a responsabilității – vietnamezii să difuzeze vocile fraților, iar noi să preluăm formula și difuzarea vocii tatălui.

[Omit trei pagini plicticoase cu detalii despre interfața între serviciile de spionaj și cele de informații, despre problema securității printre sud-vietnamezi și despre dorita asumare a responsabilității de către aceștia.]

1.41 *Programarea vocii tatălui.* În acest tip de război, înfrângerea nu este un concept militar, ci psihologic. Recunoaștem de formă idealul demoralizării și, în măsura în care purtăm un război terorist, ne străduim să-l împlinim. Dar, în practică, actele noastre de demoralizare cele mai eficiente sunt justificate în termeni

militari, ca și când folosirea forței în scopuri psihologice ar fi ceva rușinos. Astfel, de exemplu, am justificat eliminarea satelor vrăjmașe, numindu-le fortărețe înarmate, când adevărata valoare a operațiunilor constă în a le demonstra bărbaților absenți ai Viet-Cong cât de vulnerabile sunt casele și familiile lor.

Acuzațiile de atrocități sunt nule când nu pot fi dovedite. 95% dintre satele pe care le-am ras de pe hartă nici n-au fost vreodată pe ea.

În rândurile superiorilor militari, există o lipsă de realism neliniștitoare privitor la terorism. Problemele referitoare la conștiință nu intră în cadrul acestui studiu. Trebuie să plecăm de la presupunerea că militarii cred în propriile lor explicații când acordă doar o valoare militară operațiunilor de terorizare.

1.411 *Depoziția AT (anti-terorism).* Bărbații de pe câmpul de luptă dovedesc mult mai mult realism. În 1968 și 1969, Forțele Speciale au desfășurat un program privind asasinatul politic (AT) în regiunea Deltei. În cadrul acestui program, un procent semnificativ de cadre FNE a fost eliminat, restul fiind obligat să se ascundă. Raportul oficial definește programul drept o acțiune polițienească, mai degrabă decât una militară, în măsura în care a identificat victime precise și le-a eliminat prin mijloace specifice pentru țintele respective, anume ambuscada și lunetiștii. Explicația oficială pentru succesul programului este aceea că FEN și-a pierdut din prestigiu deoarece populației i

s-a demonstrat că agenții FEN nu erau prin nimic apărați împotriva propriilor metode de asasinare.

Cei care au efectuat execuțiile au altă explicație. Știau că nu se putea pune temei pe serviciul de spionaj care identifica agenții FEN. Informatorii acționau adesea din invidie și din ură, sau pur și simplu din lăcomie, urmărind obținerea de recompense. Există bănuiala, pe deplin justificată, că mulți dintre cei uciși erau nevinovați, deși inocența printre vietnamezi e ceva relativ. Nu numai atât. Citez un membru al unui pluton de execuție: „De la o sută de metri, cine distinge un taluz de altul? Nu poți decât să-i zbori creierii și să speri". Și încă ceva. Nu e de mirare că, după ce își dădeau seama că au fost luate la ochi, cadrele cele mai importante spălau putina. Prin urmare, trebuie să considerăm cifra oficială de 1.250 drept umflată grosolan, cu morți fără importanță.

Cu toate acestea, AT a fost un succes demn de luat în seamă. Împreună cu activitățile mai ortodoxe ale Poliției Naționale, a dus la o scădere cu 75% a acțiunilor de terorism și sabotaj. Folosind tehnici non-verbale avansate – în Vietnam nu poți pune temei pe nici un răspuns verbal –, investigatorii au înregistrat diminuarea progresivă a unor reacții de genul furie, dispreț și sfidare în rândul subiecților din satele în care, înainte de 1968, FEN deținea supremația. După faza de insecuritate și anxietate, subiecții anchetați ajungeau într-o stare stabilă, numită Pragul Înalt, manifestată prin apatie, deznădejde și disperare.

Și de data asta, cei care au gustat momentul spun cel mai bine povestea. Citez: „I-am speriat de s-au căcat pe ei. Nu știau cine va fi următorul."

Dar frica nu era o noutate pentru acești vietnamezi. Frica a unit comunitatea. Noutatea AT-ului era tocmai aceea că a spart comunitatea, nu prin atacarea întregului, ci prin faptul că a obligat fiecare membru să se confrunte cu perspectiva unui atac asupra lui ca individ, cu propriul nume și trecut. La întrebarea De ce eu?, nu exista nici un răspuns liniștitor. Sunt ales din pricină că am fost luat în vizor. Psihicul subiectului este penetrat cu acest *non sequitur*. Sprijinul emoțional al grupului devine irelevant atunci când omul vede că războiul este îndreptat împotriva lui, ca individ izolat. A devenit o victimă și începe să se comporte ca atare. Este vânatul unui vânător infailibil, infailibil din pricină că ori de câte ori atacă, cineva moare. De unde și preocuparea victimei față de stigmat: mă mișc deopotrivă printre cei însemnați de moarte și printre cei neînsemnați – care sunt eu? Comunitatea se descompune într-un furnicar agitat, ale cărui antene vibrează doar la apropierea morții. Mușuroiul zumzăie cuprins de suspiciune (Mă adresez oare unui cadavru?). Apoi, deoarece presiunea se menține, coerența psihicului cedează (sunt stigmatizat, pot să adulmec asta).

(Explicația mea privind dinamica acestui proces de depolitizare este în mod surprinzător confirmată de studiile lui Thomas Szell referitoare la depolitizarea lagărelor de prizonieri. Szell afirmă că o autoritate a lagărului care alege în mod aleatoriu și în momente

arbitrare subiecți pentru a fi pedepsiți, menținând în același timp *aparența* selectivității, reușește constant să dărâme moralul grupului.)

Care e lecția dată de AT? AT ne învață că atunci când coeziunea grupului slăbește, pragul de colaps în cazul fiecărui membru coboară foarte mult. Pe de altă parte, ne învață că a ataca un grup ca entitate, fără a-l fragmenta, nu reduce capacitatea psihică a membrilor săi de a rezista. Multe dintre programele noastre pentru Vietnam, incluzând poate și bombardarea strategică, au rezultate slabe, cauzate de neglijarea acestui principiu. În Vietnam, există o singură regulă: fragmentează, individualizează. Greșeala noastră a fost aceea că le-am permis vietnamezilor să se considere un popor întreg, înghesuit sub bombele unui opresor străin. Prin urmare, ne-am creat sarcina de a înfrânge rezistența unui popor întreg – o sarcină periculoasă, costisitoare și inutilă. Dacă, în schimb, am fi convins satul, grupul de gherilă, subiectul individual, să se considere drept satul, grupul, subiectul ales pentru o pedeapsă specială, din motive ce nu vor fi niciodată cunoscute, atunci primul său gest ar fi putut fi acela de a riposta furios, însă viermele culpabilității se va fi înmulțit în mațele lui – inevitabil, pe măsură ce pedeapsa ar continua – și l-ar face să urle: „Sunt pedepsit, prin urmare sunt vinovat." Cel care rostește aceste cuvinte este învins.

1.5 *Mitul tatălui.* Vocea tatălui este aceea care rupe legăturile existente în șleahta dușmanului. Forța duș-

manului este coeziunea lui. Noi suntem tatăl care înfrânge rebeliunea șlehtei fraților. Există o formă mitică a acestui conflict și, fără îndoială, dușmanul știe – ceea ce-l ajută – că, în mit, frații uzurpă locul taților. O asemenea forță inspirațională consolidează legăturile dintre frați, nu numai prin faptul că le prezice victoria, ci și prin promisiunea că epoca fraților beligeranți, experiența chineză *kien tiem*, atât de disprețuită, va fi evitată.

Un mit este adevărat – adică adevărat din punct de vedere *operațional* –, în măsura în care are o forță profetică. Cu cât mai adânc înrădăcinat și mai universal, cu atât mai greu de combătut. Miturile unui trib sunt ficțiunile pe care acesta le inventează pentru a-și conserva puterile. Răspunsul la un mit al forței nu este necesarmente contraforța, deoarece, dacă mitul prezice contraforța, contraforța consolidează mitul. Știința mitografiei ne învață că o contracarare subtilă are menirea să răstoarne și să revizuiască mitul. Propaganda supremă este aceea a propagării unei mitologii noi.

Pentru o descriere a miturilor pe care le combatem, laolaltă cu variantele lor naționale, vă rog să consultați *Mitul comunist și integrarea de grup*, vol I, *Mitografia proletară*, vol II (1967), *Mitografia insurgentă* (1969), semnate de Thomas McAlmon. Opera monumentală a lui McAlmon reprezintă fundamentul întregii structuri a contra-mitului revizionist modern, din care prezentul studiu este doar un mic

exemplu. McAlmon descrie mitul răsturnării tatălui după cum urmează:

„La origine, mitul este o justificare a răzvrătirii fiilor împotriva unui tată care îi folosește drept argați. Fiii ajung la vârsta adultă, se răzvrătesc, își mutilează tatăl și împart patrimoniul, adică pământul fertilizat de ploaia tatălui. Din punct de vedere psihanalitic, mitul este o fantezie a autoafirmării nutrită de copilul care nu are puterea s-o ia pe mama pe care și-o dorește de la tatăl-rival." În conștiința populară vietnameză, mitul capătă următoarea formă: „Fiii gliei (adică frăția agricultorilor) doresc să ia pământul (adică *Boden*-ul vietnamez) pentru ei înșiși, alungându-l pe zeul ceresc care este identificat cu ordinea mai veche a puterii (imperiul străin, Statele Unite). Mama-pământ își ascunde fiii la sân, ferindu-i de trăsnetele tatălui; noaptea, când acesta doarme, ei îl văduvesc de calitățile bărbătești și inițiază o nouă ordine a frăției" (II, p. 26, 101).

1.51 *Contra-mitul.* Punctul slab al acestui mit este faptul că îl portretizează pe tată ca fiind vulnerabil, susceptibil de a păli sub o singură lovitură radicală, bine-direcționată. Prin urmare, răspunsul nostru a fost reacția Hidrei: pentru fiecare cap retezat, noi creștem unul nou. Strategia noastră este uzura, uzura celor mulți. Având în vedere capacitatea noastră inepuizabilă de a-i înlocui pe cei morți, sperăm că dușmanul își va pierde credința, își va pierde curajul, va capitula.

Dar e o greșeală să se creadă că reacția Hidrei este răspunsul final. Pe de o parte, mitul rebeliunii are o clauză a non-capitulării. Pedeapsa pentru căderea în mâinile tatălui este aceea de a fi mâncat de viu sau țintuit pentru totdeauna într-un vulcan. Dacă îți predai trupul, acesta nu va fi trimis înapoi pe pământ, prin urmare nu poate renaște (vulcanii nu țin de pământ, ci sunt baze terestre ale tatălui-soare). Prin urmare, capitularea nu e o opțiune, deoarece înseamnă o soartă mai rea decât moartea. (Iar forța intuitivă a acestui argument nu poate fi negată, luând în considerare ce se întâmplă cu prizonierii din Saigon.)

O a doua eroare în reacția Hidrei este aceea că interpretează greșit mitul revoltei. Lovitura care câștigă războiul împotriva tatălui tiran nu este înjungherea aducătoare de moarte, ci o lovitură umilitoare, care îl lasă steril (impotența și sterilitatea nu pot fi distinse una de cealaltă din perspectivă mitologică). Regatul său, care nu mai e fertilizat, devine o pustietate.

Importanța loviturii umilitoare nu va fi subestimată de nimeni care cunoaște locul rușinii în sistemele valorice peri-sinologice.

Dați-mi voie acum să subliniez o contra-strategie mult mai promițătoare.

Mitul revoltei presupune că cerul și pământul, tatăl și mama, trăiesc în simbioză. Nici unul nu poate exista singur. Dacă tatăl este detronat, trebuie să apară un tată nou, o nouă revoltă, violență nesfârșită, în vreme ce mama nu poate fi anihilată, oricât de adâncă ar fi

trădarea față de perechea ei. Urzeala între mamă și fii este, prin urmare, nesfârșită.

Dar oare mitul suprem al istoriei n-a dovedit că ficțiunea simbiozei între pământ și cer este caducă? Nu mai trăim din munca pământului, ci din devorarea pământului și a reziduurilor sale. I-am semnat repudierea cu zboruri spre noi pasiuni celeste. Avem capacitatea de a reproduce din capul nostru. Când pământul conspiră incestuos cu propriii fii, n-ar trebui să recurgem la brațele zeiței *techne* care răsare din creierele noastre? Nu e oare timpul ca mama-pământ să fie înlocuită de fiica ei credincioasă, alcătuită fără părțile femeiești? Epoca Atenei răsare. În Teatrul Indochinei, ne interpretăm propria dramă până la sfârșitul erei telurice și căsătoria zeului ceresc cu regina-fiică partenogenetică. Dacă reprezentația n-a fost satisfăcătoare, asta e pentru că am urcat pe scenă adormiți, necunoscând sensul partiturilor noastre. Acum eu aduc la lumină sensul lor în acel moment orbitor al dezvoltării conștiinței meta-istorice, în care începem să ne formăm propriile mituri.

1.6 *Victoria.* Tatăl nu poate fi binevoitor înainte ca fiii săi să fi îngenunchеat în fața nuielușei lui.

Complotul fiilor împotriva taților trebuie să înceteze. Primii trebuie să îngenuncheze cu inimi înecate în obedиență. Când fiii deprind obedиența, vor reuși să doarmă.

Faza a IV-a nu face decât să amâne ziua răfuielii.

În Vietnam nu se pune problema reconstruirii. Singura problemă e aceea a victoriei.

Toți suntem fiii cuiva. Să nu credeți că nu mă doare să fac acest raport. (Pe de altă parte, nu-mi subestimați jubilația.) Și eu sunt stimulat de curaj. Dar curajul este o virtute arhaică. Câtă vreme există curaj, cu toții suntem legați de roata violenței răzvrătite. Dincolo de curaj e inima umilă, grădina liniștită în care putem scăpa din ciclurile timpului. Eu sunt impecabil, politicos, dar eu sunt omul paradisului viitor.

Înainte de paradis se află purgatoriul.

Nu fără bucurie m-am pregătit pentru purgatoriu. Dacă trebuie să fiu un martir al cauzei obedienței, atunci sunt pregătit să sufăr. Nu sunt singur. În spatele birourilor lor înșirate de-a lungul și de-a latul Americii așteaptă o armată de tineri, demodați ca și mine. Purtăm costume închise la culoare și lentile groase. Suntem generația care, în 1945, avea doar câțiva anișori. Ne cucerim poziția. Ne asumăm responsabilități. *Noi* vom moșteni America la momentul potrivit. Ne așteptăm rândul.

Dacă ești impresionat de curajul celor care au pus mâna pe arme, uită-te înăuntrul tău: un ochi onest va vedea că partea ta cea bună nu se lasă impresionată. Partea care se lasă impresionată este perfidă. Tânjește să îngenuncheze în fața sclavului, să spele rănile leprosului. Sinele întunecat tânjește după umilință și haos, sinele luminos, după obediență și ordine. Sinele

întunecat îmbolnăvește sinele luminos cu îndoieli și remușcări. Știu. Otrava lui mă roade.

Sunt un erou al rezistenței. Nu sunt nici mai mult, nici mai puțin, metaforic vorbind, ca să fiu bine înțeles. Clătinându-mă în armura mea sângerândă, stau drept, singur pe câmpie, împresurat.

Documentele mele sunt în ordine. Stau cuminte și scriu. Fac distincții subtile. Faptul că lumea se învârte este el însuși aproape de a fi o distincție subtilă. Disting între obediență și umilință, și sub tirul intelectului meu subtil munții se prăbușesc. Eu sunt întruchiparea luptei tenace a intelectului împotriva sângelui și a anarhiei. Eu sunt o poveste nu a emoției și a violenței – povestea de război iluzorie de la televizor –, ci a vieții înseși, viața trăită în obediență, față de care până și cel mai simplu organism își reprimă aleanul entropic după mâzgă, urmând drumul datoriei evoluționiste spre gloria conștiinței.

Există o singură problemă în Vietnam, și anume problema victoriei. Problema victoriei este una tehnică. Trebuie să credem asta. Victoria este o chestiune de forță suficientă, iar noi dispunem de forță suficientă.

Doresc să termin cu partea asta. Mă enervează restricțiile impuse de această sarcină.

Dau deoparte Faza a IV-a a conflictului. Aștept cu nerăbdare Faza a V-a și revenirea la războiul aerian total.

Există un război aerian militar, cu ținte militare; există, de asemenea, un război aerian politic, al cărui

scop este acela de a distruge capacitatea dușmanului de a se susține fizic.

Nu putem ști până nu măsurăm. Dar, în războiul aerian politic, nu există o măsurare facilă, cum e numărătoarea cadavrelor. Prin urmare, folosim calculul probabilităților (îmi cer scuze pentru că repet ceea ce există deja scris în cărți, dar nu-mi pot permite să nu fiu complet). Când lovim o țintă, definim probabilitatea unui succes astfel:

$$P_1 = aX^{-3/4} + (bX - c)\,Y$$

unde X măsoară altitudinea de lansare, Y măsoară intensitatea focului de la sol, iar a, b și c sunt constante. Într-un atac aerian, totuși, ținta nu este specificată, ci pur și simplu definită ca un set de coordonate cartografice. Pentru a măsura succesul, calculăm două probabilități și aflăm produsul lor: P_1 de mai sus (probabilitatea unei lovituri) și P_2, probabilitatea ca ceea ce lovim să fie o țintă. Deoarece la această oră nu prea putem face mai mult decât să ghicim P_2-ul, strategia noastră a fost de a bombarda continuu, volumul masiv compensând infinitezimalele rezultate ale P_1P_2. Strategia asta n-a prea funcționat în Faza a III-a și nu poate funcționa în Faza a IV-a, când bombardamentul în totalitatea sa este clandestin. Ce strategie ar trebui să adoptăm în Faza a V-a?

Șed în adâncul Bibliotecii Harry Truman, înconjurat de pământ, oțel, beton și kilometri întregi de

hârtie presată, iar dinăuntrul acestei fortărețe inaccesibile a intelectului, emit acest vis înaripat de asalt asupra pământului matern însuși.

Când atacăm dușmanul prin intermediul a două coordonate pe o hartă, ne expunem unor probleme matematice pe care nu le putem rezolva. Dar, dacă nu le putem rezolva, le putem elimina, atacând coordonatele ca atare – toate coordonatele! De ani de zile atacăm pământul, în mod explicit, prin distrugerea grânelor și a junglei, și implicit, prin atacuri și bombardamente la întâmplare. În coerență cu evoluția conștiinței menționate mai sus, să admitem semnificația actelor noastre. Scădem 1 999 de proiectile aleatorii din fiecare grup de 2 000 pe care le lansăm; dar fiecare cade undeva, este auzit de urechile cuiva și distruge speranța într-o inimă omenească. Un proiectil este cu adevărat irosit doar când îl dăm la o parte, iar dușmanii noștri știu că-l scădem de la socoteală. Belșugul nostru naște dispreț în vietnamezii simpli, dar numai pentru că ei îl socotesc drept un belșug al risipei, nicidecum unul al dărniciei. Ei știu despre vinovăția noastră legată de devastarea pământului și știu și că ficțiunea noastră, anume faptul că mizăm pe 0,058% șanse ca un individ să treacă prin locul unde lovim exact în momentul în care lovim, este o minciună vinovată. Reprimați-vă o asemenea vinovăție atavică! Viitorul nostru aparține nu pământului, ci stelelor. Să-i arătăm dușmanului că stă despuiat într-un peisaj muribund.

Dar să mă adun.

N-ar trebui să disprețuim tehnicile de pulverizare. Chiar dacă pulverizarea nu stârnește orgasmul exploziei (nimic n-a făcut mai mult pentru vânzarea războiului în America decât atacurile cu napalm televizate), va fi întotdeauna mult mai eficient decât explozibilul puternic, într-o campanie împotriva pământului. Pulverizarea de PROP-12 ar putea să schimbe fața Vietnamului într-o singură săptămână. PROP-12 este o otravă pentru sol, o otravă dramatică – odată pătrunsă în sol cu ajutorul apei (îmi cer iertare din nou), atacă valențele silicaților negri și depozitează o peliculă de pilitură cenușie. De ce am întrerupt utilizarea lui PROP-12? De ce l-am folosit doar pe pământurile comunităților relocate? Până când ne vom dezvălui nouă înșine adevăratul sens al actelor noastre și ne vom desfăta cu acesta, vom continua să suferim dubla sancțiune a vinovăției și ineficacității.

Mă aflu într-o dispoziție proastă în timp ce scriu cele de mai sus. Sănătatea mea e șubredă. Am o nevastă infidelă, un cămin nefericit, șefi lipsiți de compasiune. Sufăr de dureri de cap. Dorm prost. Mă macin. Dacă aș ști cum să-mi iau o vacanță, mi-aș lua-o. Dar văd ce se întâmplă și am o datorie față de istorie, care nu poate aștepta. Ce spun este fragmentat. Îmi pare rău. Dar o putem face. E de datoria mea să subliniez care e datoria noastră. Șed în biblioteci și am viziuni de o mare claritate. Nu dau nume. Trebuie să ascultați. Vorbesc cu vocea aceea care va să vină. Vorbesc

în vremuri tulburi și vă spun cum să redeveniți copii. Mă adresez jumătăților frânte ale ființelor noastre și le spun să se îmbrățișeze, iubind ce e mai rău și deopotrivă ce e mai bun.

Rupe asta, Coetzee, este un postscriptum, îți este adresat, crede-mă.

III

Pe când eram copil și-mi urmam drumul prin școala elementară, în camera mea aveam o grădină de cristale: sulițe și frunze în culori de ocru și ultramarin se înălțau fragile de pe fundul unui borcan de conserve, stalagmite ce se supuneau forței vitale a cristalelor moarte. Semințele cristalelor vor crește pentru mine. Alte tipuri de semințe nu germinează, nici măcar în California. Am pus fasole într-un borcan, pentru Martin, într-o vreme în care încă mă preocupam de educația lui, ca să-i arăt rădăcinile drăguțe, dar boabele au putrezit. La fel și hamsterii, ceva mai târziu.

Grădinile de cristale se cultivă într-un mediu denumit silicat de sodiu. Am aflat despre silicatul de sodiu și grădinile de cristale dintr-o enciclopedie. Enciclopedia continuă să fie genul meu favorit. Consider că o ordonare alfabetică a lumii se va dovedi până la urmă superioară altor ordonări încercate de oameni.

Encyclopedia Britannica, ediția 1939, este cea care mi-a stricat ochii.

Am fost un șoarece de bibliotecă. Acum nu mai sunt așa.

În ziua de azi, trăiesc o viață cristalină. Formațiuni exorbitante înfloresc în capul meu, lume anaerobă, sigilată. Întâi, craniul învăluitor. Apoi un sac, un amnios: când mă mișc, simt clipocitul lichidelor pasive; noaptea, luna provoacă mici maree de la o ureche la alta. Aici se pare că e locul meu.

Începusem să mă simt mai confortabil cu Coetzee. Aveam de gând să depun un efort mai mare pentru el. Aveam de gând să dau tot ce e mai bun în mine, să-i arăt de ce sunt capabil, ce gânduri grozave îmi pot trece prin minte, ce deosebiri fine eram în stare să fac.

Dacă m-ar fi băgat în seamă așa cum doream cu adevărat să fiu băgat în seamă, dacă ar fi dat un semn, indiferent de natura lui, prin care să-și confirme opțiunea, m-aș fi dedicat lui în totalitate. Nu sunt invidios. Nu sunt nesupus. Vreau să fiu bun. El își are locul lui, eu îl am pe-al meu. Vreau să se uite la mine cu bunăvoință. Sper ca într-o bună zi să fiu ca el, în anumite privințe. Deși el nu este un om excepțional, are o gândire autoritaristă. Aș dori să am această abilitate. Constat că modul meu de gândire tinde spre superficialitate. Nu pot să susțin o argumentație. Mi-ar fi de folos disciplinarea. Am o aplecare specială pentru disciplină, așa am impresia. După părerea mea, sunt o persoană leală. Chiar și față de soția mea sunt loial. Cred că m-aș putea cufunda în Coetzee, devenind, în

decursul timpului, copia lui fidelă, punctată ici-colo de semne ale individualității mele.

Dar comportamentul lui de acum mă dezamăgește. Mă evită. Nu mai zâmbește ca înainte și nu mă mai întreabă cum o duc, așa cum făcea pe vremuri. Când zăbovesc pe coridor, în fața compartimentului lui de sticlă (toți avem compartimente de sticlă, compartimente pentru că suntem monade, de sticlă pentru a ne descuraja excentricitățile), se preface cufundat în muncă. Din compartimentul ei, secretara lui se uită lung, oferindu-mi un zâmbet rezervat, de slujitor bătrân. Zâmbesc și eu, clatin din cap și bat în retragere în celula mea, unde nu am nimic de făcut. Așa stau lucrurile acum, după ce mi-am exprimat opinia despre Vietnam.

Intenția aceea de a mă face să simt că m-am făcut de râs. Dar n-am făcut nimic de care să-mi fie rușine. N-am făcut decât să spun adevărul. Nu mă tem să spun adevărul. N-am fost laș. Întreaga mea viață, după cum am descoperit, am fost pregătit să mă expun acolo unde alți oameni nu ar face-o. În tinerețe, m-am aventurat în poezie, imitativă, dar jenant de proastă. Apoi m-am mutat mai aproape de centrii de putere și am descoperit alte moduri de a mă exprima. Încă mă gândesc la cea mai bună lucrare a mea, cea mai bună lucrare pentru ITT bunăoară, ca la un fel de poezie. Mitografia, specializarea mea actuală, este un câmp deschis, asemenea filozofiei sau criticii, deoarece încă nu a găsit o metodologie în al cărei labirint să se piardă

pentru totdeauna. Când McGraw-Hill va tipări primul manual al mitografiei mele, voi trece mai departe. Am un temperament de explorator. Dacă aș fi trăit în urmă cu două sute de ani, aș fi avut un întreg continent de explorat, de pus pe hartă, deschizându-l spre colonizare. În libertatea aceea vertiginoasă, poate că aș fi evoluat spre adevăratul meu potențial. Dacă mă simt frânat în ziua de azi, este din pricină că nu am spațiu să dau din aripi. E o explicație bună pentru problema pe care-o am cu spatele, o explicație mitică. Spiritul meu ar trebui să se înalțe în zbor, în depărtările lăuntrice nesfârșite, dar, din păcate, ceea ce-l trage înapoi e trupul acesta tiranic. Povestea lui Sinbad despre bătrânul mării se aplică și ea.

Nu încape îndoială că sunt un individ bolnav. Vietnamul m-a costat prea mult. Folosesc metafora cărnii dureroase. Ceva e putred în regatul meu. În corpul meu, sub pielea, și mușchii, și carnea care mă îmbracă, sângerez. Uneori îmi vine să cred că rana e în stomac, iar sângerarea e materie vâscoasă și disperare revărsată peste mâncarea care ar trebui să mă hrănească, prelingându-se în băltoace mici, care fac să putrezească sinuozitățile și scizurile organelor mele cele mai profunde. Alteori, îmi imaginez o rană care plânge undeva în caverna dindărătul ochilor. Fără îndoială, trebuie s-o găsesc și s-o îngrijesc, altfel o să mor din pricina ei. De aceea nu mi-e rușine să mă expun. Buna-cuviință este o valoare importantă, însă viața este, la urma urmei, mult mai importantă.

Greșesc dacă îmi închipui că voi fi salvat de Coetzee. Coetzee și-a câștigat reputația în teoria jocului. Prin natura lui, nu privește cu simpatie abordarea mitografică a problemei controlului. El pornește de la axioma că oamenii acționează identic dacă interesele lor personale sunt identice. Cariera lui s-a clădit pe ființa individuală și pe interesele acesteia. Despre mine, incredibil, chiar despre mine, crede că sunt un individ cu interese proprii, nimic altceva. Nu poate concepe un individ care consideră că ființa lui este un plic ce ține laolaltă elementele corpului său, în vreme ce pe dinăuntru el arde și arde. Am crescut cu reviste de benzi desenate (am crescut cu tot felul de cărți). Vrăjit cândva de monștrii cu cizmele, centurile, măștile și costumele individualismului lor eroic, acum am devenit un Heracle prăjindu-se în cămașa lui otrăvită. Eroul-monstru american răsuflă ușurat când, la fiecare șaisprezece pagini, paradisul terestru se întoarce și salvatorul mascat se transformă din nou în cetățeanul palid la față. În schimb Heracle, din câte se pare, arde etern. Există semnificații în aceste povești, care se revarsă din mine, dar eu sunt obosit. Poate că sunt indicii, așa că le notez.

Coetzee speră că voi pleca. Circulă zvonul că eu nu exist. Secretara lui își afișează zâmbetul grav și-și pleacă privirile. Dar eu nu plec. Dacă ei refuză să mă vadă, eu voi deveni fantoma coridoarelor lor, cel care sună la telefoane, care nu trage apa la veceu.

Băieții de la M.I.T. se amuză pe seama noilor metode de a contamina peștii.

Eu mă holbez la pereți. Mă holbez la ramele ferestrelor pline de după-amiaza timpurie. Lumina lovește în cuibul durerii din capul meu. Dau ochii peste cap, casc. E ceva grotesc în ceea ce mă privește. Ce fac eu în clădirea asta compartimentată, ce fac eu în viețile oamenilor ăstora? Lacrimi de epuizare îmi șiroiesc pe obraji, tânjesc după un pat numai al meu. Sunt piază-rea. Mă transform în steatit. Mă transform într-o păpușă.

Uneori, sun la mica sonerie din casa soției mele. Când ea răspunde la celălalt capăt, eu închid la capătul meu sau respir adânc, așa cum scrie în ziare.

Toate apelurile sunt monitorizate de Serviciul de Securitate Internă.

Sub telefonul lui Marilyn, am lipit cu bandă adezivă un stilou. Dacă ea îl va găsi, va crede că e un microfon. Dacă îl găsește Coetzee, va crede că e una dintre micile bombe ale lui Armco.

Ieri, Marilyn nu a răspuns. Am pus receptorul jos și am ascultat cum își transmite impulsurile de-a lungul și de-a latul orașului, de-a lungul și de-a latul suburbiilor, prin pereții casei pe care eu am plătit-o: patruzeci, șaizeci, optzeci. Ce ciudat, mi-am zis, cât de nefiresc: O să acționez! Pulsul îmi zvâcnea în tâmple. Izvoare înmormântate începeau să curgă. În dogoarea după-amiezii, înaintam surescitat de primejdie, cu văzduhul din jurul meu greu de mireasma deodorantului

Right Guard. Am condus repede însă atent, astupându-mi urechile în fața zeului ironiei. Sunt dibaci, în ciuda tălpilor groase. În mai puțin de treizeci de minute, am ajuns acasă. Volkswagenul lui Marilyn era la locul lui, găzduit în garajul improvizat. În vârful picioarelor, m-am strecurat în spatele casei. Într-un roman, un proprietar de casă este arestat pentru că trage cu ochiul la nevastă-sa. Eu am tras cu ochiul prin fereastra dormitorului. Marilyn ședea pe pat, îmbrăcată într-un capot, răsfoind o revistă ale cărei pagini zâmbitoare, plesnind de sănătate (Sunsilk, Coca-Cola) îi pluteau printre degete în tăcerea răcoroasă a lumii ei acvatice. M-a copleșit tandrețea față de ea. Tânjeam să întind o mână prin sticlă. În soarele fierbinte, m-am așezat pe vine și am privit, sperând că vecinii nu mă vor vedea.

Continui să am vise nocturne ale căror structuri lucide, obosite se dezvăluie neajutorate sub cuțitul meu, nespunându-mi nimic din ceea ce nu știam deja. Îmi fac apariția, din când în când, într-un pat în care soția mea zace încleștată în somnul ei. Carne din carnea mea, os din osul meu, ea nu-mi e de ajutor.

Noaptea trecută am visat casa, adevărata casă, acolo unde, în fața porților ei zăvorâte, am petrecut acest ultim an orfan. Chipuri din fotografiile mele înfățișând scene din Vietnam plutesc spre mine din fundaluri mate, pâcloase, soldați zâmbitori, prizonieri apatici (nu mă interesează copiii). În gesturi euforice de eliberare, îmi întind mâna dreaptă. Degetele mele,

expresive, pline de tâlc, pline de iubire, se încleștează pe umerii lor slabi, se încleștează în gol, așa cum se întâmplă cu încleștările în spațiul oniric gol dinăuntrul capului. Repet mișcarea de multe ori. Mișcarea de iubire (deschide pieptul, întinde brațul) și descurajare (mână goală, inimă goală). Recunoscător pentru onestitatea simplă a acestui vis, dar plictisit totuși de rutina lui morală, intru și ies din el, înecându-mă, trezindu-mă. Chipurile se întorc, se întrevăd în fața ochiului meu lăuntric, dinții zâmbitori, privirea disimulată. Întind mâna, fantomele se retrag, inima îmi plânge în orificiul ei îngust. Verific fereastra: dar în acest vis nu există zori. Din focul lor sfânt, imaginile cântă pentru mine, mă trag mereu în lumea lor fantomatică, rarefiată. Devin iritat, mă perpelesc arțăgos. Deși mă sfâșie tot mai tare, durerea de inimă devine în cele din urmă o obișnuință, obișnuința de a fi orfanul exclus: și dacă e ceva ce nu suport, atunci nu suport să mi se repete la nesfârșit aceeași lecție.

Vise mohorâte într-un pat mohorât. Marilyn plutește cu fața în jos prin nopțile mele. Cioplesc în cârligul meu și trag. Carnea se desface în straturi lipsite de sânge, iar Marilyn se depărtează plutind. Îi ating brațul cu degetele, mai cald în somn decât în stare de trezie, celulă înghesuită în celulă, într-un extaz de hibernare. Bărbatul din cușca tigrului mă săgetează cu un ochi negru. Întind mâna.

IV

Mă minunez de mine însumi. Am acționat. La urma urmelor, nu-i chiar atât de greu.

Scriu din (să vedem dacă am reținut bine extravaganța asta) Motel Loco, de la marginea orașului Heston, 10 000 de locuitori, ori poate e Dalton, pe pantele de la poalele Munților San Bernardino din California, statul meu natal. Scriu într-o stare de spirit exuberantă și în prezentul definit. Totul în jurul meu are un înviorător aer de realitate. Dacă îmi ridic ochii puțin spre stânga, văd pe fereastră, deasupra ușilor 21–30 de pe partea cealaltă a curții, albastrul și albul munților înzăpeziți. La orice oră din zi, cântec de pasăre răsună în urechile mele ciulite. Nu știu ce păsări sunt, dar cu siguranță numele lor poate fi aflat din cărți sau dintr-o sursă de informații, numai timp să ai. Ieri, noi (Martin și cu mine, ca să-l prezint pe Martin) am făcut prima plimbare în pădure, unde am văzut o pasăre cu o gușă stacojie, al cărei cântec era un-doi-trei. Neștiind cum se numește, am botezat-o păsarea un-doi-trei. Mi-a făcut impresia că Martin era fericit. A făcut bine față unei plimbări obositoare. De obicei, se plânge și vrea să fie dus în cârcă; dar aici maică-sa e de vină. Copiii nu se maturizează dacă sunt tratați ca niște copii. Cu mine, Martin e un adevărat omuleț. E mândru de tatăl lui, vrea să fie ca el. Plimbarea i-a adus culoarea în obraji. Ne-am întors pe înserat și am mâncat o cină copioasă (clătite, înghețată, suc de portocale, trei feluri).

Îmi place să văd un copil care mănâncă bine. În general, Martin nu are poftă de mâncare, un alt efect al cocoloșelii din partea mamei lui.

Ne-am cazat aici sub numele de George Doob și fiul. Întotdeauna mi s-a părut caraghios numele Doob și sunt încântat că am ocazia să-mi iau identitatea asta. Permisul de conducere nu mi-l pot măslui atât de ușor. Dar îmi iau toate aceste măsuri – îmi zic eu – numai din cauză că sunt precaut din fire. Marilyn n-ar vrea să se facă de râs, dându-ne dispăruți.

Îmi sondez sufletul și constat că nu-mi pasă ce face ea, acum că am plecat. Descopăr că, în fond, nu e deloc dificil să tai legăturile. A fost suficient să spun în sinea mea, rostind cuvintele răspicat: „Vei face un bagaj. Îl vei lua pe fiul tău de mână și vei ieși din casă. Vei încasa un cec. Vei părăsi orașul." După care am făcut întocmai. A-mi da singur ordine e o șmecherie pe care o practic adesea, dat fiind obiceiul meu de a fi obedient. Treizeci și trei este vârsta mitologică potrivită pentru a tăia legăturile. Marilyn n-are decât să se stafidească, eu nu mai investesc în ea. Coetzee poate și el să moară, lucru mai puțin probabil.

Mult mai importantă pentru mine decât problema maritală – descopăr eu acum – este problema numelor. Asemenea multor oameni din tagma intelectuală, sunt specialist în relații, nu neapărat în nume. Să luăm, bunăoară, păsările cântătoare din pădure. Între ele, ca și între ele și alte fenomene, relațiile sunt destul de simple. Prin urmare, tendința noastră este de a ignora

păsările cântătoare în favoarea lucrurilor care întreţin relaţii mai complexe. Acesta e un exemplu al tiraniei nefericite a metodei asupra subiectului. Ar fi un antidot sănătos să învăţăm numele păsărilor cu pricina, precum şi numele unei bune părţi a plantelor şi insectelor (numele mamiferelor pe care le-am învăţat în copilărie). Insectele mi se par fascinante, chiar mai fascinante decât păsările. Sunt impresionat de caracterul invariabil al comportamentului lor. Poate că ar fi trebuit să mă fac entomolog.

Fără îndoială, contactul cu realitatea poate fi înviorător. Sper că o relaţie prelungită şi fermă cu realitatea – dacă voi reuşi să stabilesc aşa ceva – va avea un efect pozitiv asupra caracterului meu, ca şi asupra sănătăţii, şi poate îmi va îmbunătăţi şi calitatea scrisului. Mi-aş dori să fiu cât mai la înălţimea priveliştii culmilor înzăpezite, care îmi este accesibilă dacă, aşa cum am spus mai devreme, îmi ridic uşor ochii spre stânga. (Dacă mă uit drept înainte, îmi văd faţa într-o oglindă ovală umilitoare. Un subiect mărunt, adecvat mie, mai mult sau mai puţin.) Mi-ar plăcea să am o cunoaştere temeinică a cicadelor, a filoxerei ulmului, a grangurilor, ca să menţionez doar trei nume, şi mi-ar plăcea să am capacitatea de a le toarce în paragrafe lungi, dense, care ar oferi cititorului o idee limpede asupra realităţii naturale complexe în mijlocul căreia mă aflu acum, dincolo de orice îndoială. Am la îndemână *Herzog* şi *Voss*, două cărţi reputabile, şi-mi petrec multe ore analitice depistând şmecheriile prin care

autorii conferă monologurilor lor (la urma urmei, nu sunt mai buni decât mine, şed şi ei zi după zi în încăperi solitare, secretând cuvinte, aşa cum îşi secretă păianjenul plasa – imaginea nu-mi aparţine) aerul de lume reală, văzută în oglindă. O condiţie necesară este un lexicon al substantivelor comune. Poate că nu mi-e hărăzit să fiu scriitor.

Între timp, Martin se joacă liniştit pe podea, lângă mine. A acceptat viaţa la motel fără să cârtească. Dormim amândoi în patul dublu, el pe partea lui, eu pe-a mea. Îi place aranjamentul ăsta, iar eu îl tolerez de dragul lui, deşi copiii sunt tovarăşi de pat neliniştiţi. Mâncăm la restaurantul din vecini. E dificil să ţes poveşti despre moteluri şi restaurante la margine de drum în paragrafe lungi, dense, dar am impresia că ele sunt măcar o deplasare în direcţia corectă. Aş putea de asemenea să împletesc aici încăperea în care scriu. Şed pe marginea patului, aplecat asupra micii noptiere. Nu e inconfortabil, dar nu-mi vine să cred că Dalton (sau Heston) ar da fuga la o masă de scris dintr-o cameră de motel. Am pomenit mai înainte oglinda ovală de pe perete.

Martin construieşte un puzzle care, când va fi gata, va înfăţişa imaginea Ursoaicei (cu şorţ cadrilat şi labe cu mănuşi flauşate), făcându-le semn de la revedere din prag Ursului (cu undiţă şi pălărie de paie), Ursuleţului Teddy (plasă pentru creveţi) şi Ursuleţei Suzie (coşuleţ de picnic), care urmează poteca din grădină, spre un soare strălucitor. Marilyn şi cu mine am avut

bunul simț să nu-i dăruim lui Martin un ursuleț Suzie. Asemenea lui Adam în zilele lui glorioase, Martin încă nu cunoaște destul ca să știe că e singur. După ce se va fi săturat de familia Urșilor, Martin va reciti aventurile Omului-Păianjen sau se va juca la volanul mașinii mele, născocind povești minunate până la ora prânzului. Între timp, eu îmi văd de scris. I-am spus răspicat lui Martin că diminețile îmi aparțin. După-masă, mergem la plimbare prin pădure, el și cu mine, după care poate că o să-i fac cinste, încă nu știu cum.

Trebuie să văd cum o să mă descurc cu spălatul rufelor.

După patru zile în Dalton, Martin începe să scâncească. Rufele spălate atârnă pe o sârmă între dulap și un cui de tablou. Când vine camerista, ascund totul într-un sertar și desfac sârma. Lenjeria mea emană un miros de mucegai. Modul ăsta de viață nu e satisfăcător. Totuși, nu sunt pregătit să mă furișez într-o spălătorie automată, sub ochii întrebători ai localnicilor, așteptând să se termine ciclul de spălare.

Martin își vrea jucăriile. Vrea să știe ce facem aici. Vrea să știe când mergem acasă. N-am răspunsuri la întrebările lui. Uneori plânge, alteori are accese de furie. Când face prea multă gălăgie, îl închid în baie. Oi fi aspru, se prea poate; dar n-am chef de comportamente iraționale. După liniștea primelor noastre zile împreună, simt cum nervii mei o iau razna. Am salvat un copil de o femeie cu un comportament instabil,

isteric, care îl transforma într-un pămpălău, dar, pentru mine, asta e o povară. Nu există oare nici un discurs de o fervoare incandescentă, care să-l convingă pe copilul ăsta că, indiferent cât aș părea de tiranic ori de aspru, motivele mele sunt curate? Cât de tare trebuie să strig, cât trebuie să-mi scapere ochii de patimă, cum trebuie să tremure mâinile mele, înainte ca el să creadă că totul e spre bine, că îl iubesc cu dragoste de tată, că nu doresc decât ca el să crească și să fie ceea ce eu nu sunt, un om fericit?

Doarme cu degetul în gură, semn de insecuritate.

S-ar cuveni să fiu fericit în locul ăsta. Am tăiat legăturile. Nimeni nu-mi mai suflă în ceafă. Timpul meu e numai al meu. Doar că încă nu sunt eliberat. Sperasem să mă cufund prin cercuri succesive ale ființei nevorbitoare, sub influența cântecului de păsări, a iubirii paterne și a plimbărilor de după-masă, până ajungeam la extazul contemplației pure, când colo, mă pomenesc că șed în Motelul Loco, cufundat în reverie și așteptând să se întâmple ceva. A cui e vocea aceea străveche din noi care nechează după acțiune? Idealul meu adevărat (chiar cred asta) este acela al unui personaj sub formă de discurs nesfârșit, sinele citind sinele pentru sine, la infinit. Oare imperativul blocat al acțiunii este cel care a declanșat războiul, iar discursul meu despre război se întoarce împotrivă-mi și mă otrăvește? Oare m-aș fi eliberat dacă aș fi fost un băiat-soldat și aș fi călcat sub picioare Vietnamul din imaginația mea erudită? Invoc moarte după moarte

să se abată asupra oamenilor de acțiune. Din februarie 1965, războiul lor își trăiește viața pe socoteala mea. Știu, știu, știu ce anume mi-a mâncat bărbăția pe dinăuntru, ce a devorat hrana care ar fi trebuit să mă hrănească. E un lucru, un copil care nu e al meu, pe vremuri un prunc bondoc și galben, vârât în centrul mort al trupului meu, sorbindu-mi sângele, iar acum, în 1973, crescând în jurul mijlocului meu, un hidos băiat mongoloid care-și întinde mădularele în oasele mele goale îmi roade ficatul cu dinții lui rânjiți, își golește mizeria biliară în sistemele mele și nu se dă bătut. Vreau ca totul să se termine! Îmi vreau izbăvirea!

O mașină, două mașini se apropie, de data asta în prezentul nedefinit. Portiere, cel puțin patru, pocnesc. Se aude totul aici, la țară. Vin vizitatorii mei. Întâi vor încerca dialogul. Dacă acesta eșuează, mă vor ataca. Sunt pregătit; cu alte cuvinte, stau în spatele perdelelor, transpirând. Sunt obișnuit cu violența.

Ei traversează curtea, tălpi ușoare, mai multe tălpi ușoare decât pot eu să număr, și voci care murmură. Își stabilesc strategia.

Sunt deștept și le-o iau înainte. Până să bată ei la ușă, eu o deschid și ofer o felie din chipul meu, vigilentă, francă. Exact așa cum mă așteptam, sunt bărbați înalți, în uniformă, iar în mijlocul lor, o femeie cu haină albă de ploaie, care trebuie să fie Marilyn.

Sentimentul de *déjà vu* mă cuprinde și mă scald în el cu gratitudine.

Ceva nu e în regulă cu fața lui Marilyn. Lucirea lunii este înșelătoare, dar partea stângă pare umflată. Umflătura se mișcă. Marilyn vorbește. Dar ceea ce spune ea nu m-a preocupat niciodată. Aștept. Aș vrea să spun că-mi pare rău, s-o întrerup. Însă asta m-ar lipsi de avantajul pe care-l am. Aștept în continuare. O blondină înaltă, cu trăsături clare, bronzate, înfumurarea și misterul modelului *swimwear* cu care m-am însurat, se află printre mătăhăloșii ăștia. Vorbele provoacă o smucitură mânioasă a capului ei. Sper că este apreciată. Nu pot spune că nu sunt mândru de soția mea. Chiar dacă s-a înstrăinat.

Dar vorbăria! O aud acum, țâfnoasă, monotonă ca o ciorovăială urâtă. Nu-mi doresc vorbăria asta. Nu-mi doresc un spectacol în fața străinilor. Cunosc stările umorale ale lui Marilyn. Când e în starea asta, nu poți purta o discuție rezonabilă cu ea.

— Te rog, pleacă, Marilyn, spun eu. Vocea mea e minusculă. Nu par capabil să produc tonuri din piept în seara asta. – Te rog, pleacă!

Preț de o clipă, vocea mea o acoperă pe-a ei, răbdătoare, obosită.

— Să discutăm când suntem odihniți. N-am dispoziție să stau de vorbă în seara asta.

Sunt tatăl credincios, de veghe la postul său, câinele de pază care protejează somnul copilașului. Sunt străpuns de situația disperată în care mă aflu. Sper ca

bărbații ăștia să se întoarcă împotriva ei. Neîndoielnic, ei știu ce înseamnă nevestele, scandalurile. Doi o flanchează, unul e în spate.

Ea își rostește cuvintele, dure, răsunătoare, mânioase. Oamenii din camerele alăturate vor fi treziți din somn. Motive abjecte: scâncesc, vreau să fiu eliberat din drama asta de motive abjecte.

— Pleacă, mă tângui eu, pleacă și lasă-mă singur. Nu ți-am cerut să vii aici. Nu mai suport stilul tău de viață.

Ea mai zice câteva cuvinte, printre care: „Lăsați-mă să intru." Asta a zis ea, printre altele.

— Martin e bine, îi spun eu, și nu-l trezesc la această oră din noapte fără motiv. Acum, te rog, pleacă.

Închid ușa (abia așteptam să fac asta). Încheietura mâinii lui Marylin e prinsă în ușă, nu foarte tare, și văd cum un pumn alb se smulge din cameră.

Acum o mână grea lovește ușa.

— Eugene Dawn?

Numele meu, din nou. Acesta e momentul în care trebuie să fiu curajos.

— Da, spun eu răgușit. (Cum adică? „Da?", „Da?"?)

— Suntem ofițeri de poliție, vă rugăm deschideți ușa.

Ei rostesc aceste cuvinte dure fără nici un efort. E doar un incident deocamdată, neîndoielnic, încă nu s-a trecut la acțiune.

— Nu, răspund eu, dar nu sunt sigur că mă aude cineva.

— Deschideți ușa, vă rugăm, se aud vorbe noi, profunde, sigure, nu lipsite de amabilitate.

Dumnezeu să binecuvânteze poliția. Răspund cu gura lipită de crăpătura ușii:

— De ce vreți să deschid ușa? Discuția asta ar putea continua la infinit. – De unde să știu cine sunteți?

Prostească întrebare. Mi-aș dori s-o pot retracta.

— Sunteți soțul acestei doamne? Doamna Marilyn Dawn?

— Da.

— Aveți un copil cu dumneavoastră, acolo înăuntru?

— Da, e copilul meu.

Încă dialogăm.

— Suntem aici în calitate de portărei. Avem un ordin judecătoresc. Vi se cere să-i permiteți soției dumneavoastră accesul la copilul dânsei începând din acest moment.

— Nu.

Mi-ar plăcea să fiu în stare să spun ceva mai grozav decât acest „Nu" idiot, dar nu cred că sunt pe deplin stăpân pe mine. Nimic nu mi-ar produce mai multă plăcere decât să-i fac pe plac acestui bărbat vânjos, să deschid ușa și să-i arăt că totul e în regulă, că sunt un infirmier model, copilul în cauză e plinuț, fericit și cufundat într-un somn satisfăcut (numai că Martin începe să geamă, zgomotul îl trezește). Aș face bucuros tot ce-mi cere bărbatul ăsta, numai să plece Marilyn de-aici. Dar ea stă acolo, așteaptă să fiu umilit

de răzbunătorii ei. Roșesc (am capacitatea asta, să mă congestionez).

— Nu, zic, nu la această oră din noapte, nu, nu deschid ușa, acum plecați și întoarceți-vă mâine-dimineață, vreau să dorm.

Ușa e încuiată. Indivizii încearcă fereastra (uite, umbrele lor pe perdea), murmură între ei. Cu ochii la fereastră, îl ridic pe Martin din pat, îi țin capul pe umărul meu.

— Șșșșșt, șșșșt, îi spun eu, sunt doar niște oameni afară, o să plece imediat, apoi ne ducem din nou la culcare.

Plânge, dar o face dintr-un obicei reflex, pentru că e mai degrabă adormit. Tălpile lui aproape că ajung la genunchii mei. O să crească înalt.

Și stau în mijlocul unei încăperi întunecate, cu poliția șușotind afară. Din ce film e asta? Sunt uluit și îngrijorat de propriul meu curaj. Poate că până la urmă o să devin bărbat.

O cheie se strecoară în yală. Au o cheie: de la recepționer.

Ușa se deschide, și lumina lunii se revarsă înăuntru. Brusc, silueta soției mele, cu tot felul de persoane în jurul ei, inclusiv bărbați cu chipiuri. Toată lumea dă buzna în dormitor. Lumina se aprinde, prea puternică pentru cei obișnuiți cu întunericul, iar micul Martin, bietul de el, se zvârcolește ca un pește în brațele mele. Protestez în gâtlejul meu. Dar orice mișcare se oprește în lumina strălucitoare, iar eu nu trebuie să mai gândesc

atât de repede. Gâfâi, transpir, sunt, fără îndoială, puțin disperat, asta trebuie să însemne disperarea.

— Hai, lasă-l deoparte, haide, acum, zice vocea amabilă, sigură de sine, care începe să-mi placă, iar bărbatul se îndreaptă spre mine, bărbatul în costum gri-închis, croială confortabilă, cu chipiu pe cap și tot felul de bucăți de metal, catarame, insigne, care îmi scapără în față. Sunt puțin intimidat, mă rușinez nițel de mine însumi stând ghemuit aici, în spatele unui puști de cinci ani, într-o pijama verde-cu-alb (verdele mă face să par palid), cu un nasture lipsă la prohab. Nu cred că e drept să se năpustească asupra mea în halul ăsta, dar nu-i pot spune lui, am amuțit. Nu vreau să mă gândesc la asta, dar mă tem că am belit-o. Din fericire, încep să mă las dus, trupul meu amorțește în timp ce îl părăsesc. Gura mi se deschide, sunt conștient, dacă asta înseamnă să fii conștient, de două lespezi reci, despicate, care trebuie că reprezintă buzele, și un obiect, limba, pe care-l pot trage afară din gaură, așa cum fac acum. Sper că n-o să mi se ceară să spun ceva, pentru că, pe lângă faptul că sunt ca paralizat, transpir din abundență și pălesc într-un fel ciudat. De asemenea, ceva ce eu socotesc de obicei a fi conștiința mea, îmi țâșnește înapoi din ceafă, cu un ritm accelerat geometric, conform unei anumite formule, și nu sunt sigur că voi putea ține pasul cu ea. Oamenii din fața mea se micșorează, prin urmare sunt tot mai puțin primejdioși. Și se clatină. O convenție îmi permite să înregistrez aceste detalii.

N-am prins câteva cuvinte.

Dar dacă mi se acordă câteva clipe, le voi lua urma în memoria mea și le voi găsi încă răsunând.

— ...pune-l jos...

Pune-l jos. Omul ăsta vrea să-l pun jos.

Omul ăsta încă se îndreaptă spre mine. Mi-am pierdut curajul, am părăsit camera, chiar m-am dus la culcare și am pierdut câteva cuvinte, apoi m-am întors, iar aici omul încă traversează covorul spre mine. Ce noroc! Cine spune ce spune despre cuvântul *fulger* are dreptate.

Ținându-l ca pe-un creion, înfig cuțitul. Copilul dă din picioare, din mâini. Se aude un sunet ca de pojghiță de gheață, plat, lung.

La asta se referă el, chestia pe care vrea s-o pun jos. E vorba de cuțitul de fructe de pe noptieră. Buricul degetului meu mare poartă încă amintirea pielii care plesnește. La început, rezistă presiunii ortogonale, chiar și această piele de copil. Apoi: poc! Se poate să fi și auzit pocnetul prin mână, așa cum într-un ținut rural liniștit se aude o locomotivă îndepărtată prin tălpile picioarelor. Mai e cineva care țipă. E nevastă-mea, Marilyn, care e și ea aici (mintea îmi e limpede acum). Nu trebuie să-și facă griji, eu sunt în regulă. Îngenunchez lângă Martin și zâmbesc peste umărul lui, ca să demonstrez că totul e în regulă, deși, retrospectiv, nu sunt sigur că afișez zâmbetul potrivit, prea mulți dinți dezveliți și lumina scăpărând prea mult pe dinții ăștia. Îl țin pe Martin strâns în jurul pieptului, ca să nu

alunece; cuțitul de fructe e înăuntru și nu va pătrunde mai adânc, din pricina mânerului.

Uluitor. Mi s-a administrat o lovitură teribilă. Cum de s-a întâmplat? Am pierdut complet controlul. Lumina joacă în jurul capului meu. Singurul lucru permanent din experiența mea este mirosul covorului. Mirosul covorului: acela în care zăceam când eram copil, într-o după-amiază fierbinte, gândind. Indiferent unde te afli în lume, covoarele au același miros, o mângâiere.

Acum încep să simt durerea. Acum cineva chiar îmi provoacă durere. Uluitor!

V

Și toate astea ca să ajung la (nu mă mai înfrânez, ci repet cuvintele clare, funcționale): patul meu, fereastra mea, ușa mea, pereții mei, încăperea mea. Iubesc aceste cuvinte. Le așez în poala mea, ca să le șlefuiesc și să le dezmierd. Le iubesc, pe fiecare în parte, și după ce am ajuns la ele, jur că n-o să le pierd. Zac liniștite sub mâna mea: îmi fac cu ochiul, lucesc pentru mine, sunt blajine acum, când eu sunt de față. Ele sunt fructul meu, ciorchinii care cresc pentru mine. Sunt stele în copacul meu. În jurul lor dansez dansul meu, încet, dolofan, fericit, dansul concordiei, în jurul lor, în jurul lor. Trăiesc în ele, și ele în mine.

Locul acesta simplu este pentru bărbați care au nevoie de simplitate. Aici nu există femei. Aceasta este o instituție strict masculină. Femeilor li se permite accesul în zilele de vizită, dar cum eu nu vreau să fiu vizitat, nu am vizitatori. Sunt de acord cu medicii mei, că am nevoie de odihnă și rutină, deocamdată, și de șansa să mă înțeleg pe mine însumi. Sunt de acord cu doctorii mei în majoritatea chestiunilor. Îi interesează starea mea de bine, vor să mă vindece. Iar eu fac tot ce pot să-i ajut. Îmi vine să cred că-i ajut, focalizându-mi iubirea asupra camerei mele. Face parte din procesul meu de vindecare deprinderea formării de atașamente stabile. Când voi fi eliberat în lumea de afară, va trebui să-mi transfer atașamentul asupra altor obiecte. În acest moment, mă gândesc la o locuință, o locuință formată dintr-o cameră, cu o chicinetă pentru mâncare și o baie pentru celelalte nevoi.

Dar asta se va întâmpla în viitor. Pentru a mi se putea permite să plec, trebuie să mă împac cumva cu crima mea (o crimă e o crimă: nu mă rușinez să le spun lucrurilor pe nume). Am discutat la nesfârșit evenimentele din vara trecută cu doctorii mei și înclin acum spre concluzia că, atunci când a năvălit poliția, eu am intrat în panică. La urma urmei, nu sunt obișnuit cu forța. Panica este o primă reacție firească. Asta mi s-a întâmplat mie. N-am mai știut ce fac. Cum altfel se poate explica faptul de a face rău propriului copil, carne din carnea ta? Nu eram stăpân pe facultățile mele mintale. În sensul cel mai profund al lucrurilor, pe

Martin nu l-a înjunghiat cel care sunt eu cu adevărat. Am impresia că doctorii îmi dau dreptate, sau c-o să reușesc să-i determin să fie de acord cu mine; dar argumentul lor este că tratamentul meu ar trebui să pornească de la începuturile mele, din trecutul îndepărtat, și să înainteze gradual, până în prezent. Înțeleg justețea acestui raționament. Metehnele caracterului sunt, toate, metehne ale educației. Prin urmare, deocamdată discutăm despre copilăria mea, nu despre a lui Martin. Totuși, aș vrea ca Martin să știe că regret rolul meu în ceea ce s-a întâmplat la Dalton. Regret nu numai ceea ce am făcut, ci și ceea ce el și cu mine am pierdut: în Dalton, cred că am fost fericiți împreună pentru prima oară în viața noastră. Privesc în urmă cu nostalgie desfătătoare la plimbările noastre în pădure. Râsetul lui copilăresc încă îmi răsună în urechi. Îmi vine să cred că atunci mă iubea. Îmi pare rău pentru ce i-am făcut. Îmi pare rău, dar nu mă simt vinovat: deoarece știu că, dacă Martin ar înțelege tensiunea în care mă aflam, m-ar ierta; și de asemenea pentru că, după părerea mea, vina este o dispoziție sterilă a minții, care, cel mai probabil, nu mi-ar avantaja vindecarea.

Cât despre Marilyn (ca să închei cu trecutul), suntem cu toții de acord că sănătatea mea e prea precară pentru a-mi permite să mă aplec asupra ei. La un moment dat, i-am scris o scrisoare, o scrisoare remarcabil de echilibrată și cumpătată, un efect, probabil, al medicamentelor, dar nu i-am trimis-o. Îmi pare bine că nu sunt obligat să-mi bat capul cu Marilyn. Cele mai

multe necazuri din viața mea au fost pricinuite de femei, iar Marilyn cu siguranță a fost cea mai mare greșeală a mea.

E important să am ordine în viață, pentru că ordinea va fi cea care mă va vindeca până la urmă. Prea multă incertitudine în viața pe care am dus-o. Din fire, sunt ordonat. Am încercat să duc ordinea cu mine peste tot pe unde am mers, dar oamenii m-au înțeles greșit. În scrierile mele despre Vietnam, la care nu mă gândesc, pentru că mă pierd cu firea și-mi fuge pământul de sub picioare, m-am străduit, în ciuda unor mari dificultăți, să impun ordinea într-o zonă de haos, chiar dacă n-am avut succes.

Micul meu ceas deșteptător (Benfitte, Paris) îmi este de mare folos. Infirmierii își încep tura la 6 dimineața, ca să-i spele pe cei care nu pot singuri, printre care, desigur, nu mă număr și eu. Îmi pun ceasul să sune la 5:40, ca să am timp să mă pregătesc și să aștept zâmbitor la ușă, spălat pe dinți, cu părul pieptănat, atunci când vin ei. Ei apreciază un asemenea pacient. Nu le dau bătăi de cap. Sunt un model de cooperare prietenească, deoarece știu că sistemul de aici și ajutorul pe care-l primesc o să mă vindece și o să-mi permită să duc din nou o viață plenară. Nu am nici o îndoială. Gândesc pozitiv.

Nu mănânc în sala de mese. Am dreptul, însă le-am spus doctorilor că, în această etapă, nu mi-ar prinde bine, iar ei sunt de acord. Nu mă ispitește ideea de a pălăvrăgi cu ceilalți pacienți. Sunt tot felul de oameni care se găsesc aici din tot felul de motive. Mulți nu se

îmbracă decent și nu se îngrijesc de aspectul lor. Viața instituționalizată nu le-a priit. Unii sunt aproape niște degenerați. Mai bine să nu am nimic de-a face cu ei. Unde mai pui că pacienții nu m-ar îndrăgi. M-ar respinge din pricină că-mi dau aere – cum ar considera ei. Le-am explicat toate acestea răspicat doctorilor mei, care mă înțeleg.

Vreau să beneficiez de avantajele vieții instituționalizate, dar să nu-i cunosc dezavantajele. O rutină strictă îmi prinde bine. Disciplina îmi prinde bine. Tâmplăria îmi prinde foarte bine. Îmi prinde bine să am în jurul meu exemplul existențelor simple, respectabile, puse în ordine. Îmi place să stau la fereastra mea și să privesc mica grădină în care gardienii ieșiți din tură se adună să fumeze și să stea de vorbă. Sunt bărbați corpolenți, vânjoși, rumeni la față, care una-două izbucnesc în râs. Poartă uniforme bleumarin-închis, în vreme ce infirmierii sunt îmbrăcați în uniforme gri-deschis. Au centuri și catarame care lucesc frumos. Când eram copil, mă costumam în uniforma mea de soldat, cu un pistol la șold. Îmi plăceau soldații mai mult decât cowboy-ii. Visam să lupt împotriva japonezilor. N-am devenit niciodată un soldat înarmat cu pușcă, dar am devenit un specialist în chestiuni militare, care și-a adus o contribuție clară la știința războiului. Am impresia că, de-ar ști gardienii acest lucru despre mine, m-ar privi cu alți ochi. Sunt băieți simpli, viguroși, care și-au servit patria în forțele armate. Nutresc un respect profund pentru ei și mi-ar plăcea ca și ei, la rândul lor, să-mi

respecte realizarea marțială. Mă doare să știu că sunt doar un zero pentru ei. Sunt un zero, dar sunt și cineva care are valoare. În primele mele zile aici, am încercat să leg prietenie cu gardianul de pe coridorul meu, să-l fac să știe cine sunt eu, de fapt, și ce am fost: dar e dificil să-i sensibilizezi pe oamenii ăștia. Presupun că au permanent de-a face cu tulburări mintale, prin urmare și-au creat o rutină a datului din cap și a mormăielilor, nefiind astfel nevoiți să asculte. Au transformat rutina în artă. Poate că rutina a fost concepută pentru ei de un specialist. O au cu toții.

Dar trebuie să fiu atent să nu vorbesc prea mult. Nu vreau să devin genul de persoană care se simte obligată să se scuze față de orice străin pe care îl întâlnește. Nu am nici un sentiment de rușine pentru faptul că mă aflu într-o instituție de boli mintale, și nici n-am de gând să dobândesc un astfel de sentiment. Motivul pentru care nu mi-e rușine este, desigur, acela că am un istoric de caz mult mai bun decât ceilalți pacienți internați pe termen lung. N-am avut nici un episod de tulburare mintală înaintea colapsului și m-am comportat normal de când am ajuns aici. Toată lumea e de acord că sunt un exemplu clasic de colaps instantaneu, o aberație. Am fost trimis aici pentru ca noi toți să ne dăm seama ce a produs acel colaps și să evităm astfel repetarea lui. În ceea ce mă privește, sunt sigur că nu voi lăsa ca așa ceva să se repete în viitor, dar înțeleg că, pentru binele tuturor, e cazul să fim prevăzători. În plus, sunt de acord cu

întreprinderea de a explora sinele. Sunt profund interesat să-mi explorez sinele. Aș dori să văd, alb pe negru, o explicație a acestui act al meu, tulburat și tulburător. Voi fi dezamăgit dacă sfătuitorii mei nu vor putea veni cu o concluzie mai lămuritoare decât aceea că a fost provocată de prea multă muncă și de stres emoțional. Diagnosticul de stres spune prea puțin. De ce să mă fi împins stresul la un atac aproape fatal asupra unui copil pe care îl iubesc, și nu spre suicid, de exemplu, sau spre alcool? Deocamdată, investigăm ipoteza că prăbușirea mea psihică a avut legătură cu istoricul pregătirii mele în domeniul războiului. Sunt deschis față de această teorie, așa cum sunt deschis față de orice teoretizare, deși nu cred că se va dovedi a fi cea adevărată.

Mi-ar fi plăcut ca doctorii mei să vadă eseul pe care l-am scris despre Vietnam. În calitate de specialiști, ar fi fost în stare să detecteze în el semne ori tendințe pe care autorul nu le vede. Dar, în urma cataclismului din Dalton, toate hârtiile din servieta mea, inclusiv cele 24 de fotografii, au fost revendicate de Kennedy. Nu o să le mai văd niciodată. Însă memoria mea e bună. Poate că într-una din zile, când o să mă simt mai bine, o să mă așez cu un teanc de foi și o să compun pentru a doua oară toate frazele, care se vor înălța cu puterea adevărului lor – ele au constituit contribuția mea la Proiectul Viață nouă, la care Coetzee n-a îndrăznit să consimtă.

Trebuia să mă aștept la o trădare din partea lui. Într-o seară, în ultima săptămână pe care am petrecut-o la Kennedy, am coborât din mașină în fața bibliotecii și, deodată, un individ a încercat să-mi smulgă servieta. S-a frecat de mine, gheboșat, cu pas grăbit, și am simțit cum îmi smulge servieta din mână. Dar nu sunt genul care să lase lucrurile să-i scape printre degete. „Pardon", a murmurat individul (De ce să fi spus asta? Făcea oare parte din instructajul lui?) și a dispărut printre mașinile parcate. Am rămas holbându-mă după el, dar nu îndestul de tulburat, la urma urmei, încât să fac o scenă.

N-aș avea probleme să-i recunosc fața. O cunosc bine: dacă nu întocmai pe a lui, atunci genul căruia îi aparține. E specifică panoramicelor cu mulțimi, mărite până când imaginea neclară a părului tuns scurt și a orbitelor negre se ivește printre gangsterii și agenții care patrulează în spatele adunării de oameni; îl vezi în filmele despre Nürnberg, încruntat, amenințător, tânjind să iasă din luminile rampei și să se întoarcă în celulele de cărămidă reci, jilave. De o asemenea insectă, cu un trenci negru și pantofi moi de piele, am fost eu urmărit de-a lungul străzilor însorite din La Jolla în ultimele mele zile. Imaginați-vă!

Față de acești doctori, a căror sarcină este să mă analizeze pe baza unei documentații cum nu se poate mai subțiri, nu simt decât compasiune. Fac tot ce pot ca să-i ajut; dar nu uit că sunt pacient, din partea căruia e o cutezanță inacceptabilă să ia parte activă în

diagnosticarea condiției sale. Prin urmare, dacă în timp ce ne găsim încet drumul prin labirintul trecutului meu, ochesc o alee cu toate semnele de lumină, viață, libertate și glorie la capătul ei, îmi înăbuș strigătele nerăbdătoare și mă târăsc mai departe după bunii doctori orbi. Căci cine sunt eu să spun că aleea mea norocoasă, luminată de soare, nu ne va duce, urmând poate o curbă prea fină pentru a fi percepută de ochiul omenesc, în cercuri enorme, zadarnice? Sau că târâiala lor încăpățânată nu mă va duce într-o bună zi la poarta grădinii?

Cu siguranță că ei se întreabă cum de e posibil ca un individ, ancorat într-un domeniu de activitate nu chiar necreativ și în care el a dăruit o mare parte din sine și a pus mult suflet, ajunge să-și închipuie că este ținut într-o închisoare de carne și să fie atât de nenorocit în căsătorie încât încearcă să-și omoare propriul copil? Cum pot asemenea date să coexiste într-o singură biografie? Doctorii mei sunt niște persoane într-adevăr uluite. Le urmăresc ochii cinstiți, onești în spatele ochelarilor rotunzi, tinerești; oamenii ăștia chiar vor să mă înțeleagă, în lumina istoriilor de caz pe care le citesc la ei acasă, în fotoliile lor de piele, cu o nevestică drăguță și tinerică în bucătărie și plozii dormind cu iepurașii lor de plus – știu tot, facem parte din aceeași ligă –, așa că și eu pot să devin o istorie de caz care va fi pusă deoparte pe rafturi, iar visul lor despre moarte amuțește. Le urmăresc ochii și mă gândesc: voi vreți să știți ce mă face să ticăi, iar când veți

descoperi acel ceva, îl veți smulge din mine și mă veți da la o parte. Secretul meu este ceea ce mă face puternic. Dar oare îl veți dobândi vreodată? Când mă gândesc la inima care îmi conține secretul, mă gândesc la ceva închis, umed, negru, asemenea, să zicem, bilei din bazinul veceului. Sigilată în sipetul meu cu comori, învelită în sânge întunecat, își ticăie rutina oarbă și refuză să moară.

Ipoteza pe care au lansat-o ei este că apropierea prea mare de atrocitățile războiului m-a făcut insensibil față de suferință și a creat în mine nevoia de soluții violente pentru probleme de viață, inoculându-mi, în același timp, sentimente de vinovăție ce s-au manifestat în simptome nervoase.

Când îmi vine mie rândul să vorbesc, subliniez că urăsc războiul la fel de profund ca oricine. M-am dedicat războiului din Vietnam doar pentru că voiam să văd că se încheie. Voiam să se pună capăt luptei și revoltei, pentru ca eu să pot fi fericit, pentru ca noi toți să fim fericiți. Dacă revolta s-ar încheia, ne-am putea face propria pace cu America și am putea trăi din nou fericiți. Eu cred în viață. Nu vreau să văd oameni care-și irosesc existențele. Nici nu vreau să-i văd pe copiii Americii otrăviți de vină. Vina este o otravă neagră. Obișnuiam să șed în bibliotecă, în zilele de demult, simțind cum vina neagră chicotea prin venele mele. Punea stăpânire pe mine. Nu-mi mai aparțineam. Era insuportabil. Vina pătrundea în casele noastre prin televizoare. Luam masa sub căutătura fixă

a ochiului de sticlă al acelei fiare, pândind din cel mai întunecat ungher. Hrana bună ne era vârâtă pe gât în băltoace corozive. Era nefiresc să înduri atâta suferință.

Le spun doctorilor toate aceste lucruri cu privirea repezită și tonul strident al isteriei pe care până și eu o detectez. Ei mă calmează. După prânz, îmi iau pastila și dorm.

Fotografiile mele au dispărut. Aveam fotografiile celor mai ticăloși dintre torționarii mei, dar mi-au fost furate. N-o să-i uit. N-o să-i confund. Îi voi identifica în fața jilțului judecătorului. Îi voi întâlni în iad. Încerc să-i țes în vis, așa cum mi se întâmpla în zilele de odinioară, dar nu mai dorm același somn, iar ei nu vin. Câtă vreme sunt în spatele acestor ziduri, cu doctorii mei la îndemână, sunt puternic asemenea unei fortărețe, și ei știu că nu mă pot pătrunde. Așteaptă mai întâi să plec acasă și abia apoi o să atace. Supunându-se instrucțiunilor lor, ei nu se expun unui dușman mai puternic. Aici sunt în siguranță. Dar ce voi face eu singur în pensiunea mea în zori, sau în mica mea locuință, într-o după-amiază fierbinte, încărcată de mirosul cenușarului, când ei vor veni scăpărându-și ochii negri și zâmbetele senine? Mă căznesc, pun la bătaie întreaga mea forță psihică să-i invoc, pentru că trebuie să-i înfrunt, să-i înfrâng, să-i exorcizez, câtă vreme ei sunt slabi și eu sunt tare. Dacă aș avea fotografiile ca să mi-i aducă aminte, i-aș găsi mai ușor. Încerc șmecheria cu visatul la întâmplare. Pun deșteptătorul să sune când e somnul mai adânc, la 4 dimineața,

deoarece întreruperea somnului stimulează procesul de visare și ușurează aducerea-aminte. Azi-dimineață, am creat senzația răcoroasă a unei coapse lipite de coapsa mea. Am ieșit la suprafață și am descoperit un zâmbet pe buzele mele. O să discut despre acest fragment la interviul de dimineață. Îi ajut mult pe doctori prin faptul că-mi înregistrez visele, iar visele despre femei sunt cu siguranță la fel de importante pentru vindecarea mea ca visele despre Vietnam. Având pregătire în domeniul mitologic, reușesc uneori să-i surprind cu câte un element intuitiv – o condensare meșteșugită ici, o deplasare ciudată colo. Am impresia că ei mă consideră un pacient excepțional, unul care poate vorbi cu ei de la egal la egal. Sunt fericit că le pot oferi această ușurare în viețile lor.

Sunt nerăbdător să dau piept cu viața a doua oară, dar nu sunt nerăbdător să ies. Încă am de desțelenit o întreagă copilărie, înainte de a mă aștepta să ajung în miezul poveștii. Mama mea (pe care până acum n-am pomenit-o) își întinde aripile de vampir pentru noapte. Tata e plecat, își face treaba de soldat. În celula mea, în inima Americii, cu toaleta personală în colț, stau și cuget. Am mari speranțe c-o să descopăr a cui vină sunt eu.

1972-3

RELATAREA LUI JACOBUS COETZEE

Editată, cu postfață, de S.J. Coetzee
Tradusă[1] de J.M. Coetzee

1. În engleză.

Ceea ce este important este filozofia istoriei.

Flaubert

PREFAȚA TRADUCĂTORULUI

Het relaas van Jacobus Coetzee, Janszoon a fost publicată prima oară în 1951, într-o ediție îngrijită de tatăl meu, regretatul Dr. S.J. Coetzee, pentru Societatea Van Plettenberg. Volumul cuprindea textul respectivei *Relaas* și o Introducere, compilată dintr-o serie de prelegeri despre primii exploratori ai Africii de Sud, pe care tatăl meu le-a prezentat anual la Universitatea Stellenbosch, între 1934 și 1948.

Prezenta ediție este o traducere integrală din olandeză a relatării lui Jacobus Coetzee, și din afrikaans, a introducerii semnate de tatăl meu, pe care mi-am luat libertatea s-o plasez după text, sub forma unei postfețe. În Anexă, am adăugat traducerea depoziției oficiale a lui Coetzee, din 1760. Altfel, singurele modificări pe care le-am făcut au fost acelea de a reintroduce două sau trei scurte paragrafe omise în ediția tatălui meu și de a translitera cuvintele din limba nama în ortografia *Krönlein* standard.

Le aduc mulțumiri lui P.K.E. van Joggun, Dr., pentru sugestiile privind unele aspecte mai delicate ale traducerii; societății Van Plettenberg și doamnei M.J. Potgieter, pentru ajutorul acordat în pregătirea dactilogramei, precum și personalului de la Arhivele Naționale Sud-africane.

În urmă cu cinci ani, Adam Wijnand, un bastard, nici o rușine în asta, și-a strâns catrafusele și a plecat în ținutul neamului korana. Avusese ceva probleme. Oamenii știau de unde se trăgea, știau că mama lui fusese o hotentotă care frecase podelele și golise țucalul, și făcuse cum i se spusese până în ziua în care a murit. El a plecat la neamul korana, iar ei l-au primit și l-au ajutat – ei sunt oameni simpli. Acum, Adam Wijnand, fiul acelei femei, este om bogat, cu zece mii de vite, atât pământ cât poate el să patruleze, și un staul plin de femei. Peste tot, diferențele se estompează, pe măsură ce ei se tot înmulțesc și noi ne tot împuținăm. S-au dus zilele când hotentoții veneau la ușa din spate, cerșind o coajă de pâine, în vreme ce noi ne prindeam sub genunchi cataramele de argint și vindeam vin Companiei. Sunt unii din neamul nostru care trăiesc asemenea hotentoților, strângându-și corturile când pășunile secătuiesc și urmând vitele în căutare de iarbă proaspătă. Copiii noștri se joacă laolaltă cu cei ai servitorilor și nimeni nu poate spune cine se ia după cine. În vremuri grele, cum pot fi păstrate diferențele? Noi

deprindem felul lor de viață, urmând dobitoacele peste tot, așa cum deprind și ei felul nostru de viață. Își leapădă pieile de animale și se îmbracă la fel ca oamenii. Dacă încă mai au miros de hotentot, tot așa miros și unii dintre noi: petreceți o iarnă sub foaia de cort în Roggeveld, când zilele sunt prea reci ca să plecați de lângă foc, cu apa înghețată în butoi, fără altceva de mâncare decât turte de mălai și carne de oaie, și curând veți purta cu voi mirosul hotentoților – grăsime de oaie și fum de mărăcinis.

Singurul hău care ne desparte de hotentoți este creștinătatea noastră. Suntem creștini, un popor cu un destin. Și ei devin creștini, dar creștinătatea lor este un cuvânt gol. Ei știu că a te lăsa botezat este un fel de a te proteja, nu sunt proști, ei știu că pot câștiga simpatie dacă te acuză că te porți urât cu un creștin. În rest, a fi creștin sau păgân e totuna pentru ei, îți vor cânta bucuroși imnele, dacă asta înseamnă că pot petrece restul duminicii îndopându-se cu mâncarea ta. Cât privește viața de apoi, n-au nici un simțământ pentru aceasta. Până și boșimanul sălbatic, care crede că va vâna antilope printre stele, e mai religios. Hotentotul e încuiat în prezent. Nu-i pasă de unde vine sau încotro se-ndreaptă.

Boșimanul e o creatură diferită, un animal sălbatic cu suflet de animal. Uneori, când vine vremea fătatului, babuinii coboară din munți și, ca să-și stâmpere apetitul, atacă oile, mușcă boturile mieilor, sfâșie jugularele câinilor care sar în apărare. După care ești

nevoit să baţi *veld*-ul[1] în lung şi-n lat, ca să-ţi omori turma, o sută de mioare odată. Boşimanii au aceeaşi natură. Dacă au un cui împotriva unui fermier, vin noaptea, iau atâtea animale câte pot mânca, iar pe restul le mutilează, taie hălci din trupurile lor, le scot ochii, le retează tendoanele de la picioare. Nemiloşi precum babuinii, aşa sunt ei, şi singurul fel de-a te purta cu ei e aşa cum te porţi cu animalele.

Piquetberg era odinioară un furnicar de boşimani, şi asta până acum câţiva ani. Erau două hoarde, una condusă de o creatură pe nume Dam, care scăpa de toate detaşamentele de fermieri, şi asta dintotdeauna. Nimic nu era la adăpost de el. De cum se lăsa întunericul, el şi fârtaţii lui se furişau în grădinile din preajma fermelor şi se îndopau. Dispăreau înainte de ivirea zorilor. Cât despre capcane, boşimanul e de regulă foarte precaut. Un fermier din Riebeecks Kasteel a reuşit totuşi o dată, deşi într-un mod spectaculos. Boşimanii aveau obiceiul să bea apă dintr-un izvor de pe pământurile lui. Aflând aceasta, fermierul a aşezat în poziţie o puşcă în spatele stâncilor ce străjuiau izvorul, a încărcat-o cu mult praf de puşcă şi a pus lângă ea un butoi plin cu alice mari şi pietriş. Apoi a întins o frânghie îngropată în nisip, până la o pungă de tutun (boşimanii nu rezistă ispitei când vine vorba de tutun). Devreme, a doua zi dimineaţa, a auzit explozia răsunând dincolo de dealuri. Puşca s-a făcut bucăţi, spulberând totodată şi faţa unui boşiman şi rănind o boşimană

1. Pajişte, păşune (în afrikaans, în original).

atât de rău, încât nici nu se mai putea mișca; a fost și o a treia urmă de sânge, care s-a pierdut între dealuri, după care fermierul nu s-a luat însă, de teamă să nu fie atacat prin surprindere. Pe boșiman l-a legat de-un copac, iar pe femeie a înfipt-o într-un par, lăsându-i acolo pe amândoi, în semn de avertisment. Unul dintre fermierii din zona cu pricina a încercat și el aceeași capcană, dar Dam era atât de viclean, încât a rupt frânghia și a luat tutunul; poate auzise ce se întâmplase, creaturile astea se mișcă mult încolo și-ncoace, parcă-s câini, aleargă toată ziua fără să obosească și, când migrează, nu duc nimic cu ei.

Singura cale sigură de a ucide un boșiman este să-l prinzi la loc deschis, unde calul tău îl poate încolți. Pe jos, n-ai nici o șansă, boșimanul știe tot ce-i de știut despre arme și se ține dincolo de bătaia puștii. N-am prins niciodată un boșiman, în afară de o bătrână, undeva sus, în munți; am găsit-o într-o văgăună în stânci, abandonată de neamul ei, prea bătrână și bolnavă ca să poată merge. Pentru că ei nu sunt ca noi, nu se îngrijesc de cei bătrâni atunci când nu pot ține pasul cu ceata, le pun la îndemână ceva de-ale gurii și nițică apă și-i abandonează pradă animalelor.

Doar când îi vânezi așa cum vânezi șacalii poți într-adevăr să cureți o fâșie din ținut. Ai nevoie de mulți oameni. Ultima oară când am curățat regiunea asta, am avut douăzeci de fermieri, împreună cu hotentoții lor, aproape o sută de vânători, una peste alta. I-am rânduit pe hotentoți într-un șir lung de trei kilometri și, la

prima rază a zorilor, i-am trimis să ia cu asalt coama dealurilor. Noi am așteptat călare de partea cealaltă, ascunși într-o *kloof*[1] mică. Curând, s-a ivit ceata de boșimani, coborau dealul în fugă; știam că erau acolo, vitele noastre dispăreau de luni de zile. Nu era ceata lui Dam, de data asta era cealaltă. Am așteptat până au ajuns la loc deschis și hotentoții au urcat culmea dealului, deoarece, printre stânci, un boșiman se poate ascunde oriunde, pur și simplu se ascunde într-o crăpătură și nici nu bănuiești că e acolo, până nu te nimerește o săgeată în spate. Prin urmare, am așteptat până au ajuns la loc deschis, fugind de hotentoți cu pas mărunt și egal, așa cum sunt ei în stare să alerge o zi întreagă. Abia atunci am ieșit din ascunziș și ne-am repezit asupra lor. Ne aleseserăm dinainte țintele, deoarece știam că urmau să se risipească în clipa în care aveau să dea ochii cu noi. Erau șapte bărbați și doi băieți ajunși la vârsta la care puteau fi înarmați cu arcuri; ne-am împărțit câte doi pentru fiecare, lăsând femeile și copiii pentru mai târziu.

Într-un asemenea joc, trebuie să fii pregătit să riști un cal sau doi în fața săgeților lor. Dar adesea ei nu trag, deoarece știu că, dacă se opresc din alergat, te poți opri și tu, iar bătaia armei tale este mai lungă decât a lor. Prin urmare, ceea ce fac ei este s-o țină tot într-o fugă și să se ferească, sperând să ajungă înapoi pe dealuri, unde caii noștri sunt în dezavantaj. Dar în ziua aceea îi aveam pe hotentoți între dealuri, așteptând.

1. Vale îngustă, ravină (în afrikaans, în original).

Prin urmare, i-am prins pe toți, întreaga ceată. Tehnica este să te apropii cât mai mult de omul tău, până unde bate săgeata, dar nu mai mult, apoi să te oprești iute, să-l iei în cătare și să tragi. Dacă ai noroc, boșimanul încă fuge în momentul acela, așa încât îl împușți în spate, ceea ce-i ușor. Dar ei au știință despre metodele noastre, sunt șireți, știu ce pui la cale, iar ceea ce fac ei e să asculte, în timp ce fug, sunetul potcoavelor calului tău, așa încât, atunci când tragi de hățuri și oprești, te trezești că ei o apucă brusc spre stânga sau spre dreapta și se năpustesc asupra ta cât de repede pot. Să zicem că ai treizeci de metri ca să tragi, și adesea calul e încă agitat. Dacă sunteți unu la unu, cel mai sigur e să descaleci și să tragi din spatele calului. Dacă sunteți doi, cum am fost noi în ziua aceea, e mai ușor, desigur: călărețul care e în pericol schimbă direcția, ieșind din bătaia arcului, și astfel celuilalt călăreț îi vine mai ușor să tragă. Boșimanul meu n-a avut niciodată șansa să tragă o săgeată: în cele din urmă, s-a dat bătut și a rămas în așteptare, iar eu l-am ucis cu un plumb țintit în gât. Câțiva dintre ceilalți au continuat să fugă până au fost împușcați, unii s-au răsucit, dar n-au găsit nici o țintă, unul a scăpat o săgeată care a zgâriat un cal, ăsta e riscul pe care ți-l asumi, și dacă tratezi calul pe loc, încă îl poți salva: taie rana, suge afară otrava sau pune un hotentot s-o facă, leagă pe rană un amonit fosil, și calul s-ar putea foarte bine să scape. Arcul boșimanului este într-adevăr foarte slab. Boșimanului nu-i place să piardă

capete de săgeată, din pricină că e tare greu să le cioplească, prin urmare, trage cu un arc a cărui coardă e slăbită, așa încât săgeata abia de-și atinge ținta și cade. Carevasăzică, arcul nu are bătaie. Nu există nici o scuză dacă pierzi oameni atunci când vânezi boșimani. Regula e simplă: să-i scoți la loc deschis și să te asiguri că ai destui fârtați. Oameni de ispravă au pierit pentru că au neglijat această regulă. Otrava boșimanului are nevoie de timp ca să-și facă efectul, dar e ucigătoare. Trebuie să acționezi imediat, altfel ți se va strecura în trup. Am văzut un om zăcând trei zile în agonie, cu tot corpul umflat, invocând în urlete moartea, și nimeni nu-l putea ajuta în nici un fel. După ce-am văzut asta, am știut că nu mai era nici un motiv de blândețe. Plumbul e prea bun pentru un boșiman. Odată a fost prins unul viu, după ce un păstor fusese ucis, și a fost legat deasupra unui foc și lăsat la rumenit. Ba chiar a fost uns cu propria grăsime. Apoi le-a fost oferit hotentoților; dar era prea plin de zgârciuri ca să fie mâncat, au zis ei.

Singurul mod de a îmblânzi un boșiman este să-l prinzi când e încă tânăr. Dar trebuie să fie foarte tânăr, nu mai mare de șapte sau opt ani. După această vârstă, e prea năbădăios, într-o bună zi numai ce-o ia la picior prin *veld*, și nu-l mai vezi. Dacă îl crești împreună cu hotentoții, va ieși din el un păstor bun, pentru că are în el cunoașterea *veld*-ului și a sălbăticiunilor. Pentru munca la câmp, sunt mai răi până și decât hotentoții, fără astâmpăr și netemeinici.

Femeile sunt altfel. Dacă iei o femeie cu un copil mic, ea va rămâne cu tine, știe că n-are cum supraviețui singură în *veld*. Dacă o ceată de boșimani își face apariția prin apropiere, s-ar putea ca femeia să încerce să fugă la ei. În asemenea situații, cel mai sigur e s-o ții sub lacăt: lună nouă ori o noapte înnorată, și ea dispare ca o nălucă. Dacă vrei câștig de pe urma femeilor, trebuie să le faci să zămislească păstori cu hotentoții (nu zămislesc cu bărbați albi). Dar au un ciclu foarte lung între copii, de trei sau patru ani. Prin urmare, înmulțirea lor e înceată. În timp, nu va fi greu să-i stârpești pe boșimani.

Îmbătrânesc iute, și bărbații, și femeile. La treizeci de ani sunt atât de zbârciți, încât arată ca niște bătrâni. Dar n-are rost să întrebi un boșiman câți ani are, pentru că el nu cunoaște numerele, orice e mai mult de doi înseamnă „mulți" Unu, doi, mulți, așa numără ei. Copiii sunt drăguți, mai ales fetițele, cu oase mici, delicate. Atât femeile, cât și bărbații sunt conformați greșit în privința sexualității. Bărbații pot muri din pricina erecțiilor.

Majoritatea bărbaților din zonele de frontieră au avut experiențe cu fetele boșimane. Se poate spune că ele îi strică în dezavantajul neamului lor. Fetele olandeze au o aură de proprietate. Sunt, în primul rând, ele însele o proprietate: nu aduc numai atâtea livre de carne albă, ci și atâtea *morgen*[1] de pământ și atâtea

1. *Morgen* – veche măsură agrară olaneză care corespundea, cu aproximație, suprafeței de pământ ce poate fi lucrată într-o dimineață; un *morgen* = 0,85 ha.

capete de vită și atâția servitori, după care, o armată de tați, și mame, și frați, și surori. Îți pierzi libertatea. Când te amesteci cu o fată olandeză, te conectezi la un sistem de relații de proprietate. Câtă vreme o fată boșimană sălbatică nu e legată de nimic, pur și simplu, de nimic. Dacă e în viață, e ca și când ar fi moartă. Te-a văzut ucigându-i pe bărbații care reprezentau puterea pentru ea, i-a văzut împușcați ca pe niște câini. Acum tu ai devenit Puterea ca atare, ea e nimic, o cârpă pe care te ștergi și pe care apoi o arunci. Este cu totul la dispoziția ta. Ceva pentru nimic, ceva gratis, asta e ea. Poate să lovească, să țipe, dar știe că e pierdută. Aceasta e libertatea pe care o oferă ea, libertatea celui abandonat. Ea nu are legături, nici măcar binecunoscuta legătură cu viața. Ea a renunțat la suflet, ea este inundată, în locul sufletului, de voința ta. Răspunsul pe care ți-l dă ea e absolut potrivit cu voința ta. Ea e iubirea finală pe care ai adus-o pe lume pentru propriile tale dorințe, alienată într-un trup străin și epuizată în așteptarea plăcerii tale.

Călătorie dincolo de Marele Râu

Am luat cu mine șase hotentoți, un număr potrivit pentru o călătorie lungă, pentru truda de zi cu zi și pentru urgențe. Cinci erau ai mei, pe unul l-am angajat, fiindcă era țintaș bun, și ai nevoie de două pușți ca să vânezi un elefant. Numele lui era Barend Dikkop și fusese soldat în compania hotentoților. L-am angajat cu contract pentru trei luni. Dar a fost o greșeală să-l iau cu mine. Întotdeauna era o greșeală să aduci

hotentoți străini printre propriii servitori; existau prea multe neînțelegeri mărunte. Dikkop socotea că, de vreme ce fusese soldat, putea să dea ordine altora. Și după ce am început să-l iau la vânătoare cu mine, cu cal cu tot, și-a închipuit că ocupa o poziție specială printre oamenii mei. Ceea ce a stârnit resentimente, mai ales din partea lui Jan Klawer, un om mult mai bătrân, care era vechil și supraveghea munca la fermă. Cu mult timp în urmă, îi dădusem lui Klawer o medalie, pe care el o găurise și și-o atârnase de gât. Îi conferea autoritate, spunea el, asemenea acelor *kapteins* hotentoți care purtau sceptrele puterii de la Castel. Prin urmare, după ce eu și Dikkop ne duceam la vânătoare înarmați cu puștile, la întoarcere îl găseam pe Klawer îmbufnat, și atunci Dikkop măsura tabăra în lung și-n lat, vorbind despre el însuși și despre Mijnheer, și cum nimeni n-ar trebui să-și facă griji din pricina mâncării, el și Mijnheer vor avea grijă ca toată lumea să aibă pe săturate. Serile, purta o haină de strajă cât toate zilele, pe care și-o cumpărase din Cape, ceea ce-i făcea pe ceilalți și mai invidioși. Se socotea pe jumătate olandez. Într-o bună zi, n-am mai suportat; disciplina se ducea pe apa sâmbetei, așa că l-am lăsat în tabără și l-am luat pe Klawer la vânătoare. Am împușcat ceva de pus în oală. Dar Dikkop a refuzat să mănânce. A zăcut pe pledul său, cu spatele la noi, bosumflat. Ceilalți hotentoți au început să-l ia peste picior, ceea ce a fost o prostie, pentru că el s-a răsucit, a sărit de pe pled și s-a repezit la ei cu

pumnalul. Ei s-au risipit în tufăriș, erau îngroziți, erau hotentoți care trăiau la fermă, erau apatici, nu erau obișnuiți cu ființe sălbatice, înarmate cu pumnale. M-am repezit la Dikkop, i-am spus că pricinuiește prea multe necazuri; nu-l mai voiam, îl voi plăti a doua zi dimineața și el va putea pleca. A doua zi dimineața, el nu mai era, nu-și așteptase banii, dar luase un cal, o pușcă, o butelcă de coniac și o ștersese. Poate își închipuise că, de vreme ce avea o pușcă, nu vom îndrăzni să ne luăm după el. Dar eu îi cunosc pe hotentoți. Împreună cu Klawer, i-am luat urma. Klawer era un hotentot de altădată, care știa să citească urmele la fel de bine ca un boșiman. Pe la orele două, l-am ajuns, așa cum știam că vom face. Zăcea la umbra unui copac, mort de beat. N-ar fi trebuit să ne șterpelească băutura, asta a fost greșeala lui, coniacul a fost năpasta întregului neam hotentot. I-am legat mâinile de șaua mea și l-am dus înapoi în tabără. Acolo i-am lăsat pe hotentoți să se răzbune pe el cu *sjambok*-ul[1]. Apoi l-am dezlegat și l-am părăsit – asta se întâmpla în Khamiesberg, unde e apă destulă. Sunt sigur că a rămas în viață. Pe noi ne-a costat o zi întreagă.

Cuprinsul. Am pornit la drum în data de 16 iulie și timp de șase zile am străbătut constant nouăsprezece kilometri[2] pe zi. Ne-am oprit în apropiere de Râul

1. Bici făcut din piele de hipopotam sau rinocer (în afrikaans, în original).

2. În original: *twelve [English] miles*; o milă [englezească] – 1 609 m.

Oliphants, într-un loc pe care oamenii îl numesc Casa Domnilor, o grotă în munți, pentru a lăsa vitele să-și tragă sufletul. După ce am traversat râul, n-am înaintat prea repede, călătoream o zi, ne odihneam următoarea, până am ajuns [la Koekenaap], unde erau pășuni.

Între 2 august și 6 august, am acoperit cei optzeci de kilometri până la Râul Groene. Înaintarea a fost anevoioasă. A trebuit să ne îmboldim din greu vitele în ultima zi. Ținutul e uscat și nisipos, nici vorbă de vânat. Le-am lăsat boilor patru zile să-și recapete puterile.

După două zile, la nord de Groene, am trecut pe lângă un *kraal*[1] abandonat al neamului namaqua.

În 15 august, am ajuns la râul pe care hotentoții îl numesc Koussie. Acolo am făcut popas.

În 18 august, am ajuns la defileul Kooperbergen și am văzut data de 1685 scrijelită în stâncă.

Lanțurile stâncoase înalte se termină la o zi de mers dincolo de Kooperbergen, și acolo intri într-un șes nisipos, lipsit de apă. La început, ne-am mișcat încet, ca să cruțăm boii; dar în a doua zi petrecută în deșertul acela, ne-am dat seama că aveam să pierim dacă nu grăbeam pasul. Am mers toată noaptea de 22 august. Mulți boi erau atât de slăbiți, încât nu mai puteau trage. Ne-am odihnit în după-amiaza zilei de 23 august, boii mugeau jalnic după apă. Ne-am târât mai departe toată noaptea. Cinci dintre boii mei s-au pus jos și nu

1. Sat african tradițional; o zonă pentru animale, înconjurată de un gard sau de un zid (în afrikaans, în original).

s-au mai lăsat îmboldiți să se ridice. A trebuit să-i abandonez.

În dimineața zilei de 24 august, am ajuns la un alt lanț muntos, pe care l-am urcat cu greu. Către seară, vitele au adulmecat apă. Curgând repejor printre maluri abrupte, în fața noastră s-a ivit Marele Râu. Vitele au trebuit strunite, ca să nu se prăvălească de pe mal, până să găsim o potecă.

Marele Râu formează hotarul nordic al ținutului Micilor Namaqua. E lat de vreo sută de metri, încă și mai lat în sezonul ploios. Din loc în loc, malurile coboară spre plaje mici, unde pasc hipopotamii și unde am găsit urme de așezări boșimane. Aproape peste tot, curentul este iute; dar Klawer, trimis în amonte să găsească un vad, s-a întors să ne spună că e un banc de nisip pe unde am putea trece în siguranță. Ne-a luat două zile să ajungem acolo, pentru că a trebuit să trecem din nou munții și să înaintăm dincolo de ei, paralel cu râul.

La nord de Marele Râu, ne-am trezit între munți stâncoși și, timp de patru zile, am fost obligați să urmăm cursul Râului Leeuwen, până am ajuns la șesul drept, ierbos, de unde începe ținutul Marilor Namaqua.

Hotentoții și boii mei m-au servit cu credință; dar succesul expediției a fost cosecința directă a experienței și a străduințelor mele. Eu am plănuit marșul fiecărei zile în parte și am cercetat drumul. Eu am menajat forța boilor, ca să dea tot ce pot când mersul era anevoios. Eu am avut grijă ca fiecare om să aibă de mâncare.

Iar când oamenii au început să bombăne în acele îngrozitoare ultime zile, înainte să ajungem la Marele Râu, eu am restabilit ordinea cu mână fermă, însă dreaptă. Mă considerau părintele lor. Ar fi murit fără mine.

Dimineața devreme, în cea de-a cincea zi, departe pe întinderea șesului, am văzut niște siluete mici venind către noi. Mereu cu ochii în patru, mi-am pregătit ceata, dându-le armele mai mici lui Klawer și unui băiat la locul lui, pe nume Jan Plaatje, instruindu-i să le încarce, dar să nu se arate ostili, să aștepte semnalul meu. Plaatje venea în spatele carului, mânând vitele, ca să fie sigur că nici o eventuală larmă neașteptată din partea dușmanului nu va goni într-aiurea al doilea atelaj de boi. Klawer ședea lângă vizitiu, cu arma pregătită. Eu am dat pinteni calului și am luat-o înainte.

Așa ne-am apropiat unii de alții. Acum vedeam câți erau, douăzeci, unul călare pe-un bou. Bărbați cu toții. Am presupus că primiseră veste de venirea noastră, pe ce căi n-aveam habar, și ne veneau în întâmpinare. Dacă nevoia o cere, un hotentot sălbatic poate alerga toată noaptea, fără să se oprească. Poate că o iscoadă de-a lor ne văzuse. Erau înarmați cu sulițe. De multă vreme nu mai văzusem un hotentot cu suliță. N-au făcut nici un gest războinic, și nici noi. Dimpotrivă, mergeam liniștiți, unii în întâmpinarea celorlalți, o privelişte cum nu se poate mai încântătoare, două cete mici de bărbați, sub un soare aflat la câteva grade deasupra orizontului, cu munții albaștri în spatele nostru.

Când ne-am apropiat îndeajuns încât să ne deslușim unii altora chipurile, eu am ridicat mâna și carul s-a oprit. Hotentoții s-au oprit și ei, cu omul călare la mijloc și ceilalți ca un ciorchine în jurul lui. Aici ar trebui, fără îndoială, să fac o paranteză despre omul aflat în stare de sălbăticie. O să spun că hotentoții sălbatici stăteau, în picioare sau așezați, cu o încredere care le lipsea hotentoților mei, o încredere plăcută ochiului. Un hotentot are mult de câștigat de pe urma contactului cu civilizația, dar nu se poate nega faptul că și pierde ceva. Ca statură, nu impresionează. E scund, galben, se zbârcește repede, fața nu-i este prea expresivă, pântecul îi e moale. Îmbracă-l în haine creștine, și el începe să se crispeze, umerii i se apleacă, ochii o iau razna, nu poate sta liniștit în prezența ta, trebuie mereu să tresară, să se scuture. Nu mai poți primi un răspuns ca lumea la o întrebare simplă, singura lui preocupare este cum să-ți facă pe plac, ceea ce înseamnă, mai mult sau mai puțin, că-ți va zice ceea ce crede el că vrei să auzi. Nu-ți zâmbește el primul, ci așteaptă să-i zâmbești tu întâi. Devine o creatură falsă. Când spun asta mă refer la toți hotentoții îmblânziți, atât la cei buni, precum Klawer, dar și la cei răzgâiați, precum Dikkop. N-au integritate, sunt actori. Câtă vreme un hotentot sălbatic, genul de hotentot care ne-a întâmpinat în ziua aceea, care a trăit toată viața lui într-o stare naturală, acela are integritate de hotentot. Stă drept de spate, și când șade și când e în picioare, te privește în ochi. E plăcut să vezi din când

în când această încredere, mai ales pentru cineva care se mișcă de atâta vreme printre cei vicleni și lași, dar se bazează, desigur, pe o iluzie, amăgirea forței, a conformității. Iată-i în fața noastră, un pâlc de douăzeci de indivizi care se holbau la noi, cei șase; iar noi stăteam în fața lor, cu trei muschete, a mea încărcată cu alice mari, ale celorlalți, cu plumbi; ei, plini de încrederea pe care le-o dădea iluzia lor; noi, plini de încrederea pe care ne-o dădea forța noastră. Astfel, ne puteam privi unii pe alții ca niște bărbați, pentru ultima oară. Ei nu văzuseră în viața lor un om alb.

M-am îndreptat spre ei la pas. Oamenii mei au rămas în urmă, supunându-se ordinelor. Hotentotul călare a pornit și el înainte, potrivindu-și pasul după al meu. Oamenii lui s-au luat după el, picioarele lor erau acoperite de colbul ocru al câmpiilor. Mușchii bâzâiau în jurul boului. Spuma se strângea acolo unde inelul îi străpungea nara. Respiram la unison, toate ființele.

Liniștit, am desenat în inima mea potecile bifurcate ale nesfârșitei aventuri interioare: ordin de a urma, polemică lăuntrică (rezistență?, supunere?), servitori care-și dau ochii peste cap, cuvinte de cumpătare, calm, marș rapid, defileul ascuns, tabăra, căpetenia bărboasă, gloata curioasă, cuvinte de salut, tonuri ferme, Pace! Tutun!, demonstrație de arme de foc, murmure de venerație, daruri, vraciul răzbunător, ospățul, ghiftuirea, înnoptare, crimă dejucată, zori, despărțire, roți care se rostogolesc, ordinul de a urma, polemica lăuntrică, ochi ce se dau peste cap,

degetul neliniștit, împușcătura, panică, asalt, foc de armă, plecare grăbită, hoarda care vine din urmă, goana spre râu, ordinul de a urma, polemica lăuntrică, sulița accidentală în vintre (Vicontele d'Almeida), servitorii care fug, par înfipt în șezut, dezmembrare rituală în tabăra sălbaticilor, mădulare aruncare câinilor, organele genitale oferite primei neveste, ordinul de a urma, polemica lăuntrică, lovitura lașă, amnezia, coliba întunecoasă, mâini legate, somn neliniștit, zorii, adunarea sacrificială, vraciul, concursul de magie, almanahul celest, beznă la amiază, victorie, o domnie amuzantă dar plicticoasă ca semizeu tribal, reîntoarcere la civilizație cu un numeros anturaj de vite – aceste poteci bifurcate străbătând acea adevărată sălbăticie fără organizare statală, numită ținutul Marilor Namaqua, unde totul era posibil, după cum aveam să aflu.

Șederea în ținutul Marilor Namaqua

Am venit cu gânduri de pace. Am adus daruri și promisiuni de prietenie. Eram simpli vânători. Ceream permisiunea de a vâna elefantul în ținutul neamului namaqua. Am venit de departe din sud. Drumeții vorbeau despre ospitalitatea și generozitatea acestui popor, iar noi am venit să aducem un respectuos omagiu și să ne oferim prietenia. În car se găseau daruri pe care înțelesesem că poporul namaqua punea preț – tutun și sârmă de cupru. Noi căutam apă și pășuni pentru animalele noastre vlăguite de o călătorie

istovitoare. Doream să cumpărăm alți boi, odihniți. Plăteam bine.

Am vorbit rar, așa cum se cuvine pentru deschiderea negocierilor cu niște puteri poate neprietenești, dar și pentru că nu eram sigur că hotentota mea, deprinsă la țâța doicii mele și împovărată de construcții imperative, era compatibilă cu a lor: oare n-aș precipita ostilitatea cu unul dintre acele calambururi inocente, provocate de ridicarea sau coborârea tonului: [!nop^{4}] „piatră", în loc de [!nop^{2}]^{1} „pace", bunăoară, o greșeală de ton din a cărei pricină compatrioții mei erau luați mereu peste picior? Cuvintele mele au fost ascultate cu atenție de către bărbatul călare pe bou; dar cei care-l însoțeau au început să se îndepărteze în timp ce eu vorbeam, ieșind din raza mea vizuală, fermă, însă prietenoasă. Prudența m-a făcut să renunț la maniera diplomatică și să-mi abat atenția de la interlocutorul meu, ca să-i avertizez printr-un strigăt scurt în olandeză pe oamenii mei să stea în gardă.

Cât de bine puteau! Hotentoții care-mi dăduseră ocol se făceau nevăzuți acum în spatele carului, iar Ian Plaatje, care păzea al doilea atelaj de boi, era înnebunit de frică și nehotărât: să urmeze întocmai ordinul de păzire a boilor, sau să-i abandoneze și să apere coviltirul carului, sau poate să tragă asupra nou-veniților și să stârnească un masacru? Era limpede că hotentoții căutau o cale dosnică de a ajunge în car, ca să

1. Cifrele indică o ridicare ori o scădere a tonului în limbile tonale.

scotocească și poate să jefuiască ceea ce se afla acolo, iar mai-marele lor nu făcea nimic să-i țină în frâu: ședea placid pe boul lui, holbându-se la mine și așteptând să-mi reiau vorbirea. Nu mai era nimic de făcut, decât să acționez. Plaatje era prins fără scăpare în dilema lui tactică. Lăsându-l pe uluitul meu *touleier*[1] – unul din cei doi băieți slabi la minte, greu de deosebit unul de altul, care se numesc Tamboer – să-i țină piept celui care călărea boul, eu m-am repezit în mijlocul cetei de hotentoți aflate la coada căruței și, fluturându-mi biciul, am strigat: „Înapoi! Înapoi!" Cât ai clipi, s-au retras și s-au regrupat, cu ochi scăpărători. Oare aveam de-a face cu adulți? m-am întrebat eu.

Configurația în care începuseră parlamentările se înclinase acum în favoarea hotentoților: în loc să stea ciorchini în fața puștilor noastre pitite, iată-i amenințând avangarda fără căpetenie și flancul vulnerabil. Prin urmare, am pus în aplicare singurul plan de reorganizare posibil, ordonându-i lui Plaatje să stea împreună cu boii lui, cât mai aproape de car. Plaatje era derutat și arăta jalnic. În timp ce eu mă agitam și hotentoții chicoteau și se scărpinau, el se dădea de ceasul morții să aducă vitele cât mai aproape. Dar, de-o prostie impenetrabilă în ziua aceea, vitele mai întâi s-au strâns unele în altele sub pleasna lui, după care, rotindu-și ochii, s-au împrăștiat în cele patru vânturi, și s-ar fi putut rătăci dacă n-ar fi sărit în ajutor hotentoții, adunându-le din nou la un loc, cu strigăte

1. Conducător de atelaj, vizitiu (în afrikaans, în original).

și fluturări din brațe. Astfel, după minute bune de confuzie, în care poteca prietenului plouat, cea a dușmanului cu rânjetul pe față și aceea a dobitoacelor vălmășite s-au încurcat de-a binelea, vitele stăteau acum adunate la un loc, tropăind molcom la coada carului pe capra căruia ședea – după ce Tamboer numărul doi, vizitiul, își înșfăcase pălăria și sărise jos ca să dea o mână de ajutor la strângerea vitelor – Jan Klawer, pe al cărui chip se citea vigilența neînduplecată și a cărui pușcă era mereu pregătită. Acesta era soiul, acum pe ducă, al vechiului hotentot de fermă.

Ținându-mă la marginea acestei învălmășeli, urmăream prudent să prind primul semn al faptului că încercuirea carului, acum împlinită, nu era un epifenomen comic, ci prima fază a unei stratageme diabolice. Eram pregătit să-mi dau viața, numai să nu văd spectacolul grotesc în care cineva pune stăpânire pe boii și pe carul meu și îi duce la naiba-n praznic, în timp ce eu mă iau după ei, sfâșiind văzduhul cu amenințări neputincioase. Dar în mințile lor nu exista un asemenea plan. Căci bărbatul călare pe bou s-a apropiat de locul unde stăteam încruntat și mi s-a adresat curtenitor.

Eram bine-veniți în țara [poporului khoikhoin], poporul popoarelor, care era întotdeauna bucuros să primească drumeți și nerăbdător să audă veștile pe care aceștia le aduceau. Noi vom primi merinde, iar vitele, apă. Să-l urmăm așadar. Eram bineveniți să rămânem în mijlocul poporului său oricât doream noi de mult.

— Sunt recunoscător pentru primirea ta, am răspuns. Dar oamenii tăi îi neliniștesc pe-ai mei. N-ar putea fi înfrânați?

— N-o să vă facem nici un rău, a zis el. Ne dați darurile pe care ni le-ați adus?

Peste tot în jur, ciracii lui cu urechile ciulite i-au preluat vorba:

— Daruri, daruri! strigau ei, ba unul chiar și-a croit drum în față și a început un mic dans înaintea calului meu, un dans ciudat, își umfla pieptul, își împingea dosul înapoi, iar picioarele lui păreau să meargă, numai că el nu se clintea din loc.

— Daruri! lălăia el. Vrem daruri! Daruri! Vrem daruri!

Amicii lui au preluat incantația, bătând din palme și târșâindu-și picioarele pe loc. Am încercat să le atrag atenția servitorilor mei, dar nu m-am putut face auzit în toată larma aceea. Plaatje își ascundea rușinea unde știa el mai bine. Adonis privea spectacolul și rânjea încântat. Frații Tamboer se alăturaseră aplauzelor hipnotice. Doar Klawer se stăpânea încă. Ședea țeapăn pe capra carului, cu fața împietrită, ațintindu-mă cu privirea. I-am făcut semn. A sărit jos și a început să-și croiască drum spre mine, ținând pușca în față, de parcă ar fi fost cârja lui Moise. Sălbaticii se dădeau la o parte și se regrupau în spatele lui, unul imitându-i mersul înțepenit, restul, întrerupându-și dansul pentru a se tăvăli de hohote pițigăiate de râs.

— Deschide lada cu tutun și dă-i fiecăruia dintre ei cât de două degete, i-am spus eu. Două degete. Nu mai mult.

Mulțimea s-a deschis din nou în fața lui, de data asta intonând cântecul acela magic, obsedant: „Cazi în capcana mea, gâscă sălbatică, pune-ți gâtul lung în capcana mea, iar eu îți voi da cari drept hrană." Plaatje și-a făcut din nou apariția, el și ceilalți servitori ai mei râzând la rândul lor, doar că în dosul mâinii.

Klawer a urcat în partea din spate a carului și a reapărut cu o ladă de trei kilograme plină cu tutun și un morcov[1]. A deschis încet capacul și a început să taie fără grabă bucăți de câte cinci centimetri lungime, punându-le în mâinile întinse ale hotentoților. În adunătura aceea s-a pornit o busculadă, îmbrânceli și înghionteli, și un murmur care s-a transformat în strigătul: „Încă! Încă!" Boul păștea lângă mine. Călărețul lui se afla acum printre bărbații care se luptau pentru tutun. Klawer mi-a aruncat o privire nehotărâtă. „Gata, nimic mai mult!" am urlat eu. El m-a auzit. Pe furiș, un hotentot a început să se cațere în car. Klower l-a lovit peste degete, și hotentotul s-a dat îndărăt. Altul a smucit lada cu tutun dintre picioarele sale. Klawer s-a repezit să-l prindă pe tâlhar, dar n-a reușit. Câteva clipe, lada a plutit din mână-n mână, pe deasupra capetelor celor din mulțime. Apoi a căzut, și douăzeci dintre oameni s-au repezit să culeagă ce

1. Tutun de mestecat, rulat în formă de morcov.

se împrăștiase. Klawer s-a repezit și el, luptându-se, fără îndoială, pentru a îndrepta lucrurile.

— Lasă-i! am strigat eu și, profitând de zăpăceala creată, m-am repezit și am împărțit lovituri de bici dibace boilor aflați în frunte.

Dobitoacele au mugit și s-au pus în mișcare. Am călărit de-a lungul atelajului, biciuind boii și împungându-le boturile cu coada biciului. Carul a pornit cu o smucitură. Dinspre hotentoți au izbucnit strigăte. Oamenii mei s-au repezit la locurile lor. Klawer a apărut fără pălărie, gâfâind. Mulți dintre boii de la cel de-al doilea atelaj ne urmau greoi; câtorva, hotentoții le tăiaseră legăturile. I-am abandonat; noi nu fugeam, pur și simplu ne regrupam, aveam să recuperăm ce era al nostru la timpul potrivit. Înaintam cât puteam de iute, adică în ritmul pasului omenesc. Dar hotentoții fugeau acum după noi, strigând și chiuind. Am socotit că nu-i potrivit să tragem asupra lor. Nu manifestau nici o ostilitate concertată.

— Veniți înapoi! strigau ei.

I-am ordonat vizitiului să nu le dea ascultare. Apoi am rămas în urmă, ca să mă poziționez în spatele carului, cu fața spre sălbaticii care se apropiau. Am ridicat mâna. Ei au venit până sub nasul calului meu, s-au oprit și au început să pălăvrăgească șoptit între ei, privindu-mă curioși, cu ochii mijiți din pricina soarelui, ca niște pui de sclavi. Am păstrat tăcerea până s-au strâns toți. În spatele lor, cei patru boi ai

mei răzleţiţi păşteau în voie. În spatele meu, carul se îndepărta spre siguranţă. Am început:

— Am venit cu pace în inimi, în ţinutul poporului namaqua. Multe poveşti au ajuns la urechile noastre despre bogăţia, generozitatea şi curajul poporului namaqua. De mulţi ani dorim să ne întâlnim faţă în faţă cu poporul namaqua şi să îi transmitem salutul marelui nostru Căpitan, al cărui sălaş este la Cape, acolo unde se întâlnesc mările cele mari. Şi, ca să dovedim că am venit cu gânduri de pace, am adus cu noi multe daruri pentru poporul namaqua: tutun, cupru, cutii cu foc, mărgele şi alte lucruri.

Tot ceea ce voiam de la poporul namaqua, am continuat eu, era dreptul de a călători prin ţara lor fără a fi atacaţi şi de a vâna elefantul, pe ai cărui colţi poporul meu pune mare preţ.

Când colo, ce găsim după ce am traversat deşerturi, munţi şi râuri, ca să ajungem în ţara poporului namaqua? Ne pomenim că servitorii noştri sunt trataţi cu dispreţ, că vitele ne sunt gonite, iar darurile ne sunt călcate în picioare, ca nişte lucruri lipsite de valoare. Ce veşti despre namaqua să ducem înapoi poporului nostru la miazăzi? Că ei nu ştiu cum să-i primească pe străini, că n-au strop de ospitalitate? Că sunt atât de săraci, încât trebuie să fure prăpăditele de vite de ham ale oricărui drumeţ? Că sunt copii invidioşi, care se ciorovăiesc din pricina darurilor? Că nu au cârmuitori a căror autoritate s-o respecte?

Nu, am mai zis eu, aș fi un mincinos dacă m-aș întoarce cu asemenea vești. Cei din neamul namaqua sunt bărbați, bărbați din tată-n fiu, puternici, generoși, binecuvântați cu mari conducători – eu așa știu. Nefericitele evenimente de azi-dimineață vor fi date uitării, sunt doar un vis urât, nu s-au petrecut, le-am și uitat. Păstrați tot ce-ați luat. Dar hai să ne purtăm de-aici încolo ca niște bărbați, să respectăm proprietatea celuilalt. Ce-i al meu e-al meu – vitele mele, carul meu, bunurile mele. Ce-i al vostru e-al vostru – vitele voastre, femeile voastre, satele voastre. Noi vom respecta ce-i al vostru, voi veți respecta ce-i al meu, am încheiat eu.

Am socotit că mi-era îngăduită amenințarea asta dibace, când, uitându-mă la ochii lor ca să găsesc în ei vreo reacție aprigă, am citit, pe la al treilea paragraf al meu, doar o plictiseală crescândă și lipsă de atenție. Ironia și morala retoricii juridice, greu de tradus în graiul nama, erau străine sensibilității hotentoților. N-au manifestat nici o pornire de a reacționa, iar discursul meu n-a primit nici un răspuns. Cel care călărea boul, neavând nici pipă, nici cremene, mesteca tutunul. Tăcerea sporea. Și începea să devină stânjenitoare pentru mine. Hotentoții continuau să se uite la mine cu ochi mijiți, curioși, dar nu neprietenoși. Te pomenești că, așa cum stăteam acolo călare, cu soarele lucind peste umărul meu stâng, arătam ca un zeu, un zeu de-un soi pe care ei încă nu-l aveau. Hotentoții sunt un popor primitiv.

— Încotro e satul vostru?

Asta i-a pus în mișcare.

— Acolo, acolo! au izbucnit ei, arătând în direcția carului care se îndepărta greoi.

Ceea ce m-a eliberat de povara de a-mi revizui planul.

— Departe?

— Nu departe, nu departe!

— Atunci voi fi fericit să vă însoțesc cu prietenie. Să uităm ce s-a întâmplat. Mânați boii!

Și, cu sălbaticii hohotind și tropăind în urma mea, m-am înfipt în scările șeii, am dat pinteni și am pornit după car, plin de euforia primejdioasă a bărbatului care a luat o hotărâre.

Așezarea hotentoților se întindea pe malul unuia dintre râurile care se vărsau în Leeuwen. Era formată din vreo patruzeci de colibe aranjate într-un fel de cerc și câteva avanposturi, plus alte cinci, aflate pe malul celălalt. Mai mult ca sigur că acelea erau colibele pentru femeile la menstruație, cărora, în timpul ciclului, nu li se permite nici un contact cu soții lor ori cu vitele. Colibele erau construite toate după același tipic: rogojini din scoarță de copac și piei de animale așezate peste emisfere de ramuri suple, înfipte în pământ și legate împreună la vârf. Vârful este deschis însă, lăsându-le hotentoților o priveliște spre cerul nopții. Ceea ce nu a dus nici la o relație specială cu

zeii cerului, nici spre o astrologie hotentotă. Nu este altceva decât o gaură pentru fum.

Unul din ceata lor a luat-o înaintea carului, ca să ducă vestea sosirii noastre. În clipa în care ne-am făcut apariția, o droaie de plozi și câini, agitați la culme, s-au revărsat în întâmpinarea noastră. În sat, femei cu prunci sprijiniți pe șolduri și copilași de vreo zece ani, drăguți, ascunzându-se în spatele picioarelor lor, stăteau și se uitau chiondorâș la noi, uitând de oalele de gătit. Fumul urca, desigur, în fuioare subțiri spre cer.

Temându-mă că puștii prădători îmi vor fura tot avutul din car, dacă nu luam măsuri neobișnuite, am oprit la o oarecare depărtare de așezare, am scos din car câteva lucruri trebuincioase, apoi i-am pus pe oamenii mei să lege bine canafasul, pentru că dedesubt se aflau toate proviziile noastre. I-am lăsat să ducă treaba asta la bun sfârșit, cu ordin să păzească vitele și carul cu prețul vieții, dar să nu provoace nici un incident, iar eu m-am dus călare în sat, urmat îndeaproape de ceea ce mai rămăsese din suita mea de sălbatici.

Uitasem spaimele pe care le poate trezi în sufletul așezat confortabil viața colectivă a hotentoților. Un câine costeliv bătea pământul cu coada, era legat de gât de un pietroi, cu o chingă prea scurtă ca s-o poată roade. Miasma locului în care erau măcelărite animalele plutea în aer. Prostie abisală în ochii femeilor. Muște care sugeau mucii de pe buzele copiilor. Ramuri carbonizate în colb. O carapace de broască țestoasă albită de dogoare. Peste tot, suprafața vieții crăpate

de foame. Cum puteau să îndure insectele printre care trăiau?

Mi-am mânat calul până în spațiul deschis din mijlocul așezării, unde m-am oprit. Cercul hotentoților s-a strâns în jurul meu. Escorta mea se mișca în voie prin mulțime, sporovăind și râzând. Niște femei posace au schimbat câteva vorbe cu ei. După socoteala mea, erau vreo două sute de oameni. Puștii s-au furișat în față, s-au așezat pe vine și priveau admirativ. Am auzit că mi se spunea Nas-Lung. Răbdător, ca o statuie ecvestră, am așteptat să mă primească mai-marele lor.

Hotentoții nu au nici o înclinație spre ceremonii, iar pentru autoritate manifestă o reverență formală. Căpetenia lor nu mă putea primi. Era bătrân, suferind, poate chiar muribund. Am cerut totuși să-l văd. Am insistat. Am descălecat și am scos darurile din sacul agățat de șa. Ei au ridicat din umeri, și-au zâmbit unii altora și m-au condus, întreaga hoardă șopotitoare, până la intrarea deschisă a unei colibe. Mi-am încovoiat spinarea și am pășit înăuntru. Ei au venit după mine, cât de mulți au putut. Aerul era îmbâcsit de muște și duhoare de urină. Un bărbat zăcea pe o stivă de piei. Altceva nu am reușit să deslușesc în întuneric. O fată ședea la căpătâiul lui, alungând muștele cu o ramură de jaracanda. Un omuleț mi-a atins cotul și mi-a strecurat un blid în mâna liberă. M-am uitat la el. El a zâmbit și a dat din cap. Am sorbit din lichid. Era lapte acru, cu ceva care-i dădea gust – miere.

— E bolnav, a șoptit un bărbat lângă umărul meu.

— Ce-are?

— E bolnav.

Am pus blidul deoparte și m-am aplecat deasupra patului. Vedeam mai bine acum. Bolnavul dormea. Părul și barba îi erau sure.

— Ce suferință are?

— Piciorul – și omul și-a plesnit piciorul.

Ființa din pat era acoperită de la gât până la glezne.

— Îi dați ceva leacuri? am întrebat, uitându-mă la fată.

Ea n-a vrut să-mi întâlnească privirea. Era prea tânără ca să stea de vorbă cu bărbații. M-am uitat la ceilalți din jurul meu.

— Da, da, multe leacuri.

— Va trăi?

— Da, va trăi.

Zâmbete. Nu puteam scoate adevărul de la ei. Omul era pe moarte, probabil din cauza cancerului hotentot. Îi spălau rănile cu urină și poate că-i dădeau infuzii. La piciorul patului, am pus ceea ce adusesem cu mine: colacul de sârmă, tutunul, iasca și cuțitul. Apoi am făcut stânga-mprejur și m-am întors la calul meu. Oamenii ăștia puteau fi ignorați.

Cel care călărea boul mi-a pus o mână pe umăr.

— Trebuie să stați, să mâncați cu noi, toți. Ați venit de departe, animalele voastre sunt obosite. Rămâneți câteva zile. Apoi o să vă dau o călăuză. În țara asta, sunt oameni răi. Nu veți fi în siguranță singuri. Rămâneți cu noi. O să vă simțiți bine aici, cu noi.

Cine era ăsta? În jurul meu, tot mai mulți oameni. Recunoșteam chipuri din ceata care îmi înconjurase carul. Unul dintre ei a șoptit ceva în urechea celui care călărea boul. Călărețul l-a îndepărtat cu o mișcare a cotului. Eu mi-am luat seama și am vorbit:

— Vă mulțumesc pentru ospitalitate. Aș fi cum nu se poate mai fericit să rămân. Dar oamenii mei mă așteaptă. Și așteaptă ordinele mele. Ne vom întoarce.

Nu arătau încântați, dar nu m-au împiedicat să urc în șa. M-am întors în galop mic la car. Un șir de copii alerga după mine.

Lucrurile nu stăteau bine. Un grup de străini făcuse roată în spatele carului, unde Klawer părea că se încăierase cu un individ. Ceilalți patru oameni ai mei stăteau deoparte, neajutorați.

— Ce-i aici? am întrebat. M-am uitat la Plaatje. El a ridicat din umeri, cu un aer jalnic. Vă las o jumătate de oră singuri, și când mă întorc găsesc haos!

— Ne jefuiesc, stăpâne.

— Păi, faceți ceva! am țipat eu.

Mă aprind ușor. Toată lumea, inclusiv cei din neamul namaqua, s-au răsucit și s-au holbat la mine. Am ridicat biciul deasupra capului și m-am repezit între ei. S-au risipit, lăsându-i la vedere pe Klawer și un băietan necunoscut – se luptau pentru ceva ce arăta ca un săculeț. M-am aplecat și i-am biciuit până când băiatul a tulit-o. Klawer a rămas întins pe spate, strângând sacul la piept. Bun câine de pază! Probabil că avea în jur de cincizeci de ani.

— Ridică-te! am urlat eu la el. Tu răspunzi aici! Ce se-ntâmplă?

El s-a ridicat cu greu în picioare. Gâfâia prea tare, nu putea vorbi. M-am răsucit spre ceilalți oameni ai mei și am surprins un rânjet pe fața lui Adonis: s-a aplecat deodată, și pleasna biciului i-a ciupit umerii.

— Înjugați boii! Toți boii! Acum! Atelaj dublu!

Chipul îmi era congestionat, purpuriu. Nu aveau voință, erau născuți sclavi.

Hotentoții se retrăseseră și stăteau în grupuri mici, uitându-se la noi. M-am îndreptat spre ei.

— Primul care mai pune mâna pe carul meu sau pe boii mei va fi împușcat cu această pușcă! Această pușcă vă va ucide! Întorceți-vă la casele voastre!

Mă priveau împietriți. Mulțimea sporea. Chiar și femei cu prunci se apropiau acum dinspre sat.

— Ssssss-sa! a sâsâit cineva, și alții l-au imitat: Sssss-sa!

Un sunet pe care-l scoteau ca să provoace un animal încolțit să sară. Sâsâiturile s-au transformat într-un ritm constant. Eu nu m-am clintit din loc. Calul dădea semne de nervozitate.

O femeie a ieșit din mulțime, îndreptându-se spre mine. Picioarele îi erau crăcănate, genunchii îndoiți, brațele întinse orizontal, de-o parte și de alta. În rostogolirea acelui „Sss-", ea își scutura întregul trup, iar sânii goi și grei și bucile masive îi tremurau. Cu fiecare „-sa!" exploziv, degetele ei pocneau, capul zvâcnea, picioarele îi stăteau răscrăcănate, trei pași în față, doi

pași în spate, înainta spre mine, muzica hotentoților devenea tot mai liniștită, dar mai tulburătoare, până când am ajuns să aud fiecare pocnet al degetelor ei. Prin ochii mijiți, femeia îmi zâmbea.

Am înălțat pușca, o mișcare ușoară, am tras în țărână, la picioarele ei. Nici un ecou, un pământuf de fum, nimic mai mult, dar femeia a țipat înspăimântată și s-a întins pe spate. Gloata a luat-o la sănătoasa. Am lăsat-o pe femeie neatinsă acolo unde zăcea și m-am întors să supraveghez înjugarea. În clipa următoare, aceasta a sărit în picioare și a tulit-o.

Soarele cobora spre asfințit, când satul pustiu a rămas în urma noastră. Ne îndreptam spre miază-noapte. Inima îmi era veselă. Curând, aveam să fim din nou singuri și ne puteam veni în fire. Am călătorit până târziu în noapte. Când ne-am oprit pentru odihnă, am dublat garda. Eu am avut coșmaruri. M-am trezit în zori, tremurând, tehui. Klawer a arătat spre miazăzi, de unde veniserăm – se zărea fum acolo. Boii erau obosiți, dar noi am pornit din nou la drum. M-am învelit într-un pled și m-am așezat pe capră, alături de vizitiu. Mă dureau oasele. Când soarele a ajuns să ne bată în creștet, am găsit apă și ne-am oprit. În urma noastră, pe câmpie, vedeam acum mici siluete întunecate ce veneau către noi. Am băut apă iar și iar, după care mi-am eliberat măruntaiele într-o explozie furioasă. Eram prea slăbit să merg călare, poate chiar prea slab să trag la țintă. Oamenii mei m-au culcat în car, cu pușca alături. Le-am spus să nu se teamă, să

rămână la loc deschis și să urmeze drumul spre miazănoapte. Au sculat de jos boii cu lovituri de picior și i-au înjugat. Deslușeam acum cine ne urmărea: treizeci de bărbați, unul călare. Vitele abia se târau prin dogoare. Dacă ne opream acum, animalele nu s-ar mai fi clintit, ci ar fi rămas în jug până mureau. Sprijinit de Klawer, m-am golit eroic peste marginea carului, întrebându-mă dacă vracii hotentoți ar putea să-mi ghicească viitorul în cufureală. O pace magnifică s-a pogorât peste mine: legănarea egală a carului, soarele calm deasupra coviltirului. Îmi duceam secretul îngropat în mine. Nu puteam fi atins.

A trecut mult timp. M-am adâncit într-o amintire din copilărie, cu un șoim care se înalța spre cer printr-o pâlnie de aer fierbinte.

Nemișcarea carului m-a trezit. Mi-am adunat puterile ca să strig, dar n-am reușit decât să mă scap pe mine. Eram prea nevolnic să mă ridic în capul oaselor. Ochii mă dureau. Afară se vorbea în graiul hotentot. Încercam să deslușesc ce se spunea, dar totul avea trei înțelesuri. Trebuia să mănânc ceva, sau îmi pierdeam toată vlaga.

Oamenii mei mă trădau. Complotau cu hotentoții necunoscuți. Cu o discreție infinită, mi-am trimis mâna în căutarea armei. Mi-am încleștat degetele pe patul ei, apreciind încă o dată soliditatea lui mângâietoare și musculatura complexă a brațului meu. Și am zăcut așa, înconjurat de miasmele mele, zâmbind, ascultând. Erau două voci, una aproape, alta mai departe.

„Spală-mi picioarele, leagă-mi pieptul", spunea vocea din apropiere, „promiți să nu cânți?" Departe, în sudul îndepărtat, a doua voce a cântat. Prima voce a răspuns la nesfârșit. Am renunțat să mai ascult și m-am cufundat din nou în somn.

Eram mânuit fără menajamente. Bărbați brutali mă ridicau, învelit în pleduri ca un cadavru. Mâinile îmi erau prinse de-o parte și de-alta a trupului. Pângeam: fața îmi era udă de lacrimi. Capul îmi era mai jos decât picioarele. Eram ridicat din car. Soarele dispăruse, pe cer erau stele. Mirosul dulce al vitelor. Oamenii mei mă duceau, îi știam după pălării.

— Plaatje, am zis încet, ce faceți cu mine?

— O să avem grijă de tine, stăpâne, ești bolnav.

Îmi zâmbea ca un înger păzitor. M-au pus pe pământ. Și ceilalți oameni ai mei s-au aplecat cu fețe blânde asupra mea: frații Tamboer, atât de tineri și neformați, Adonis, bătrânul Jan Klawer, bunul, credinciosul. Am izbucnit în plâns de gratitudine. Iar acum, amestecându-se printre chipurile lor, erau chipurile hotentoților străini, îmi zâmbeau, asigurându-mă că nu-mi doreau decât binele. Mâini blânde m-au ridicat în capul oaselor. Cu mișcări din sprâncene, mi-am cerut scuze pentru miros. Am fost ridicat pe spinarea unui bou: nu al meu, ci al hotentotului străin! Am stat drept câteva clipe; dar coapsele mele refuzau să se încordeze, drept care am alunecat într-o parte, iar ei m-au întins pe pământ. Vocile din jurul meu mur-

murau din nou, discutau despre starea mea. Eu am zâmbit și m-am cufundat din nou în somn.

Mi-am revenit în simțiri și m-am văzut legat pe o targă, între doi boi înjugați, zgâlțâit și hâțânat; ceilalți boi răsuflau greu în spatele meu; carul dispăruse, știam asta, jefuit și abandonat. Nu mă puteam relaxa, eram scuturat de frisoane. Am fluierat, am tușit, am hârâit, am gâfâit zgomotos, numai ca să atrag atenția siluetei întunecate și necunoscute care, cu capul în jos, mă ducea în noapte pe mine, tot cu capul în jos. Într-o clipă de luciditate, mi-am dat seama că, bolnav fiind de cine știe ce fierbințeală, căzusem în mâinile unor hoți nemiloși, fără cele mai rudimentare cunoștințe de medicină, niște barbari, progenituri ale naturii, a căror ospitalitate o batjocorisem cu o zi înainte. M-am cufundat într-o halucinație cu răposata mea mamă, care ședea într-un scaun cu spetează dreaptă și citea o scrisoare ce anunța moartea mea, și iar m-am trezit scuturat de frisoane și m-am rugat Dumnezeului meu, absent de multă vreme, să readucă soarele pe cer. Stelele continuau să-și trimită lucirea dintr-un cer pe care, în orice alt moment, l-aș fi admirat pentru frumusețea de cristal. M-am rugat și pentru uitare, sub orice formă, de la moarte la delir. Am fost răsplătit cu delir după delir și, la urmă, cu un frig atât de profund, încât nu mi-am mai simțit mâinile și picioarele.

— O să mor, am zis eu în olandeză, [trei] cuvinte pronunțate apăsat, limpede. Cât de umilitor, am mai zis și am observat că cerul începuse să se înroșească.

Pe veci fie binecuvântat răsăritul subtropical timpuriu. Orele au trecut, eu mă dezgheţam, curând puteam să uit teama că voi muri de frig şi am început să mă întreb dacă nu cumva voi muri de sete. Cum au găsit oamenii ăştia, în boii mei neghiobi şi disperaţi, forţa de a se târî toată noaptea? Cu un elan jalnic şi sfidător, m-am scăpat din nou în pleduri. Să-i cureţe morţii pe morţi, eu voi fi salvat.

Hăuluri din partea hotentoţilor şi reapariţia trupelor de băieţi odioşi, gălăgioşi, care băteau din palme, anunţau sfârşitul călătoriei. Vorbărie, nesfârşită vorbărie, în vreme ce eu, cu capul în jos, mă zvârcoleam. Apoi, printre şiruri de femei care se holbau, am fost dus la un grup de colibe, pe malul celălalt al râului care marca hotarul satului propriu-zis. Cum oamenii mei dispăruseră în mod inexplicabil, am fost dezlegat de pe targă şi pus la umbră de mâini străine. Spectatorii s-au îndepărtat, toţi în afară de doi bătrâni invincibili şi de copii.

— Apă! am ţipat.

Şi, ca prin minune, a apărut o hoaşcă aducând o tigvă. Plină cu apă, dar cu un gust amar şi mirosind a ceapă. Am băut cu nesaţ, dispreţuindu-mă pentru asta. I-am strecurat un zâmbet babei, care s-a făcut nevăzută.

Klawer şi-a făcut apariţia, nu atât de îngrijorat pe cât mi-aş fi dorit eu, şi m-a dus din faţa spectatorilor în coliba pentru menstruaţie – cea rezervată mie, am înţeles eu, în a cărei izolare întunecoasă, ţinându-mă

pentru sprijin de coapsele vechilului, m-am golit de trei ori într-un vas semisferic, pe care Klawer a avut onoarea să-l golească în tufăriș. O sarcină îndeplinită mai apoi de el zi de zi. Dimineața și seara, tot el îmi aducea blidul cu fiertură care constituia fundamentul tămăduirii prin purgație, pe care mi-o aplica aceeași cotoroanță care-mi dăduse de băut, o sclavă boșimană cătrănită, care cunoștea farmacopeea boșimană și pe care o surprindeam uneori trăgând cu ochiul la mine de la intrarea în colibă, și care a răspuns întrebărilor pe care i le-am spus despre denumirea și evoluția bolii mele, despre motivul binefacerilor ei și (slăbiciune din partea mea) despre soarta mea, cu o tăcere îndărătnică.

Febra mă năpădea și mă părăsea, o distingeam doar prin arcuirile aripilor sufletului atunci când urca și prin încetineala greoaie a revenirii pe pământ. M-am reîntors în trecut, meditând la viața mea de îmblânzitor al sălbăticiei. Am meditat la întinderile de pământ nou pe care le-am înghițit cu ochii. Am meditat la morțile pe care le-am provocat, limba inertă a antilopei și scrâșnetul sec al carapacei cărăbușului. Cu o ușoară fâlfâire a aripilor, am pătruns în caii care au trăit sub mine (ei ce gânduri or fi avut despre asta?), în pielea răbdătoare a cizmelor mele, în aerul care mi se împotrivea oriunde m-aș fi mișcat. Astfel am progresat, trimițându-mă afară din spațiul strâmt al patului meu, pentru a pune din nou stăpânire pe vechea mea lume, și am restăpânit-o până când, confruntându-mă cu certitudinile străine ale soarelui și pietrei, a

trebuit să mă retrag, lăsându-le pentru ziua în care nu voi mai da semne de slăbiciune. Deșertul de piatră tremura în pălălaia soarelui. Dincolo de acest exterior roșu ori cenușiu – a zis piatra din inima ei de piatră, adresându-se inimii mele –, acest exterior care năvălește în fiecare dimensiune locuită de om, stă la pândă un lăuntru negru foarte străin lumii. Dar, sub ciocanul exploratorului, acest lăuntru inocent se transformă cât ai clipi într-o imagine banală, îmbuibată, plină de sine, a acestui exterior roșu ori cenușiu. Atunci – întreba piatra – cum poate mânuitorul ciocanului, care caută să pătrundă în inima universului, să fie sigur că există spații interioare? Oare nu sunt doar ficțiune, aceste ademeniri ale spațiilor interioare de a fi violate, folosite de univers pentru a-i atrage pe exploratori? (Înmormântată în sicriul ei, inima mea a trăit și ea în întuneric întreaga ei viață. Lăuntrul meu ar orbi dacă m-aș înjunghia. Gândurile astea m-au neliniștit.)

Am meditat la vise, și poate chiar am visat pe marginea acestui subiect. Aș putea spera că toate nenorocirile care mi s-au întâmplat de când am dat ochi cu neamul namaqua a fost un vis urât? Să fie ei doar niște demoni? Deveneam prizonier al propriei mele lumi subterane? Dacă așa stătea treaba, unde era tunelul care ducea înapoi la lumina zilei? Era vreun descântec pe care trebuia să-l rostesc? Să fie descântecul simplul „Visez", rostit cu convingere? Dacă da, de ce-mi lipsea convingerea? Mă temeam că nu numai popasul meu în mijlocul neamului namaqua, ci și întreaga mea

viață s-ar putea dovedi un vis. Și dacă da, încotro mă va duce ieșirea din visul meu? Într-un univers al cărui singur locuitor aș fi eu, Visătorul? Dar oare n-am ajuns astfel, printr-un culoar întortocheat, la o povestioară pe care întotdeauna am păstrat-o ca rezervă, pentru a mă mângâia în serile singuratice, așa cum un călător rătăcit în deșert păstrează ultimii stropi de apă, preferând să aleagă să moară, în loc să moară fără a putea alege? Dar oare povestioara asta, pe de altă parte, lasă viața fără sare și piper?

I-am divulgat lui Klawer etapele acestei elegante meditații, la apus, în cea de-a treia zi a recluziunii mele, în timp ce ultimele rândunele zburau peste apă și pe cer apăreau primii lilieci. Înserarea m-a făcut întotdeauna imprudent în mărturisirile mele. Klawer n-a înțeles nici un cuvânt și, la fiecare pauză retorică, împingea un „Da, stăpâne", dar eu eram prea îmbătat de propriile speculații ca să fiu prudent.

De la toposul fertil dar complet epuizat al visului despre sine și lume, am trecut la prezentarea carierei mele ca îmblânzitor al lumii.

În sălbăticie, pierd complet sensul noțiunii de graniță. O consecință a spațiului și solitudinii. Spațiul operează astfel: cele cinci simțuri se întind din trupul în care sălășluiesc, dar patru se întind într-un vid. Urechea nu poate auzi, nasul nu poate mirosi, limba nu poate gusta, pielea nu poate simți. Pielea nu poate simți: soarele se revarsă peste trup, carne și piele, se mută într-un buzunar de arșiță, pielea se întinde zadarnic

de jur împrejur, peste tot numai soare. Numai ochii au putere. Ochii au putere. Ochii sunt liberi, ajung până la orizontul de pretutindeni. Nimic nu rămâne ascuns ochilor. În vreme ce simțurile celelalte amorțesc sau se tâmpesc, ochii mei se curbează și se întind. Eu devin un ochi răsfrângător sferic, mișcându-se prin sălbăticie și înghițind-o. Distrugător al sălbăticiei, parcurg spațiile, tăind o potecă devoratoare dintr-un orizont într-altul. Nimic nu-mi reține ochii, nu mă văd decât pe mine. Câtă singurătate! Nici o piatră, nici un tufiș, nici o nenorocită de furnică prevăzătoare nu scapă acestei sfere călătoare. Există ceva ce nu-s eu însumi? Sunt o pungă transparentă, cu un miez negru plin de imagini și o pușcă.

Pușca reprezintă speranța că există acolo ceva ce nu ești tu însuți. Pușca este ultima noastră apărare împotriva izolării înăuntrul sferei călătoare. Pușca este mediatorul cu lumea, prin urmare salvatorul nostru. Ce ne spune pușca: afară e așa-și-așa, nu-ți fie frică. Pușca ne salvează de teama că viața întreagă se află înăuntrul nostru. Și o face punând la picioarele noastre toate dovezile care ne trebuie privind o lume muribundă, prin urmare, o lume vie. Eu mă mișc prin sălbăticie cu pușca la ochi și ucid elefanți, hipopotami, rinoceri, bivoli, lei, leoparzi, câini, girafe, antilope de toate soiurile, zburătoare de toate soiurile, iepuri și șerpi; las în urma mea un munte de piei, oase, zgârciuri necomestibile și excremente. Toate acestea reprezintă dispersata mea piramidă închinată vieții. Este

opera mea de-o viață, necurmata mea proclamație privind felurimea morții, prin urmare felurimea vieții. Sigur că și un tufiș e viu. Numai că, dintr-o perspectivă practică, o pușcă e inutilă împotriva tufișului. Există alte extensii împotriva tufișurilor și a copacilor, transformând moartea lor într-un imn al vieții, bunăoară un mecanism aruncător de flăcări. În privința puștii, dacă trage un plumb într-un copac, nu înseamnă nimic, copacul nu sângerează, nu e tulburat, continuă să trăiască în capcana naturii lui copăcești, acolo, afară, și prin urmare aici, înăuntru. Altfel stă povestea cu un iepure care își dă sufletul la picioarele noastre. Moartea iepurelui este logica salvării. Adică, fie trăia acolo, afară, și moare într-o lume de obiecte, iar eu sunt mulțumit; fie a trăit înlăuntrul meu, dar nu va muri acolo, deoarece știm că nimeni nu și-a urât încă propria carne, iar carnea nu se distruge pe sine, și fiecare sinucidere este o declarație despre ceea ce-l deosebește pe ucigaș de victimă. Moartea iepurelui este hrana mea metafizică, așa cum carnea iepurelui este hrana câinilor mei. Iepurele moare ca să împiedice contopirea sufletului meu cu lumea. Tot respectul pentru iepure. Și nici nu este ușor de ucis.

Nu putem număra sălbăticia. Sălbăticia este una singură, deoarece nu are hotare. Putem număra curmali, putem număra oi, deoarece livada și ferma au hotare. Esența livezii și a fermei este numărul. Raporturile noastre cu sălbăticia sunt o lucrare neobosită de a o transforma în livadă și fermă. Când nu o putem

împrejmui cu gard și nu o putem număra, o reducem la cifre prin alte mijloace. Fiecare creatură sălbatică pe care o ucid trece granița dintre sălbăticie și număr. Am curmat viața a aproape zece mii de creaturi, fără să pun la socoteală nenumăratele insecte ce s-au stins sub tălpile mele. Sunt vânător, un îmblânzitor al sălbăticiei, un erou al enumerării. Cel care nu înțelege numerele nu înțelege moartea. Pentru el, moartea este ceva la fel de necunoscut ca și pentru animal. E valabil pentru boșiman, și asta se poate vedea în graiul lui, în care nu e cuprinsă nici o modalitate de a număra.

Instrumentul de supraviețuire în sălbăticie este pușca, dar nevoia de a avea o pușcă este mai degrabă metafizică decât fizică. Triburile băștinașe au supraviețuit fără pușcă. Și eu aș putea supraviețui în sălbăticie înarmat numai cu arc și săgeți. Dacă nu m-aș teme că, fiind lipsit de alte mijloace, aș muri, nu de foame, ci de-o boleșniță a spiritului care îl face pe babuinul pus în cușcă să-și golească măruntaiele. Acum că pușca a sosit în mijlocul lor, triburile băștinașe sunt condamnate nu numai din pricină că pușca îi va ucide în număr mare, ci și pentru că, tânjind după ea, se vor îndepărta de sălbăticie. Fiecare teritoriu pe care-l străbat înarmat cu pușca mea devine un teritoriu eliberat de trecut și legat de viitor.

După toată această predică, nici o reacție din partea lui Klawer, alta decât observația umilă că e târziu și că ar trebui să dorm. Klawer a trăit în apropierea mea de când eram copil: am trăit amândoi aproape aceeași

viață exterioară; dar el nu a priceput nimic. I-am spus să plece.

Sălbaticii nu au pușți. Acesta e adevăratul înțeles al condiției unui sălbatic, pe care o putem defini drept sclavie față de spațiu, în contrast cu stăpânirea spațiului de către explorator. Relația dintre stăpân și sălbatic este una spațială. Platoul african este ca o tipsie, înaintarea sălbaticului pe acest teritoriu e continuă. De la marginile orizontului, sălbaticul se apropie, ajunge la vârsta maturității sub ochii mei, până când atinge marginea acelei zone precare în care, invulnerabil față de armele lui, eu devin stăpân asupra vieții sale. De-a lungul și de-a latul acestei întinderi, îl văd apropriindu-se, ducând sălbăticia în inima lui. În depărtare, el nu este nimic pentru mine, și probabil eu nu sunt nimic pentru el. În apropiere, frica unuia de celălalt ne va împinge spre micile noastre comedii, ca de la bărbat la bărbat, ca între prospector și călăuză, binefăcător și beneficiar, victimă și asasin, dascăl și elev, tată și fiu. Dar el traversează întinderea fără a întâmpina vreunul dintre aceste personaje, reprezentând acel ceva pe care ochiul meu l-a cuprins și l-a absorbit și care acum promite să mă cuprindă, să mă absoarbă și, odată digerat, să mă elimine din sine, ca o pată pe-un câmp, ceea ce am putea numi, cu alte cuvinte, anihilare sau chiar istorie. El amenință să aibă o istorie în care eu urmează să fiu un termen. Aceasta este baza materială a bolii de care pătimește sufletul stăpânului. Atât de des, treaz ori visând, sufletul lui a

trăit povestea apropierii sălbaticului, încât starea aceasta a devenit forma ideală a vieții de penetrare. Un car se mișcă prin dogoare și pustietate. La kilometri distanță, își fac apariția siluete negre, se vădește că sunt bărbați, se vădește că sunt sălbatici, carul continuă să înainteze, siluetele se apropie și mai mult, străbat ultima sută de metri, carul se oprește, boii se lasă la pământ, nu se aude nimic în afară de respirație și de scârțâitul cicadelor. Și acolo stă el, ocupând locul destinat, la patru pași distanță, și trei picioare mai jos, resemnarea plutește în aer, acum am ajuns la faza în care se dăruiește tutunul și se rostesc cuvinte de pace, se arată drumul spre apă și se avertizează asupra briganzilor, se fac demonstrații cu arme de foc, se aud mumure de admirație și, la urmă, o viață întreagă de lipăit de picioare goale în urma noastră. Căutarea vicleană încheiată cinstit, în linie dreaptă, transformarea sălbaticului într-un discipol enigmatic și mișcarea obscură a sufletului (oboseala, alienarea, indiferența, spaima) care vine odată cu această transformare familiară, pe toate le percepem ca pe un model predestinat și o condiție a vieții.

Am gândit toate acestea amintindu-mi de dreptul câștigat prin naștere al sălbaticului Jan Klawer, hotentotul.

Klawer a venit a doua zi dimineața. L-am întrebat ce părere avea despre tot ce-i spusesem. Era doar un biet *hotnot*[1], mi-a răspuns el. Am fost mulțumit cu

1. Hotentot (în afrikaans, în original).

răspunsul. Am întrebat de ce nu veniseră și ceilalți oameni ai mei să mă vadă. Mi-a zis că veniseră, doar că eu fusesem prea bolnav. I-am zis că minte. Dacă ar fi venit, ar fi fost cu toții în coșmarurile mele. I-am cerut să mai încerce o dată. Cică se temeau de boala mea. Iar mințea. Da, stăpâne. I-am cerut să mai încerce o dată. A zis că hotentoții îi făcuseră să se teamă de colibele astea (colibele de pe malul celălalt al râului). M-am uitat lung la el, până când s-a fâstâcit și s-a legănat de pe un picior pe celălalt, așa cum fac sclavii.

Dar ce-am păcătuit? am întrebat eu. Am avut boleșnița hotentotă? Cu siguranță nu, mi-a zis el. Boleșnița hotentotă e pentru hotentoți. O să fiu pe picioare și zdravăn în câteva zile.

Ce s-a întâmplat cu toate ale mele, cu carul, boii, caii? Carul se afla acolo unde îl lăsasem în noaptea aceea, îl putea găsi fără probleme. Dar tot ce fusese în car dispăruse, nu rămăseseră decât lucruri netrebuincioase, bunăoară găleata pentru smoală. Vitele și caii mei pășteau împreună cu vitele hotentoților.

I-am cerut ca, data viitoare când vine să mă viziteze, să-i aducă și pe oamenii mei. El s-a înclinat și a plecat. Vizita lui mă epuizase. Doream să mă întorc la reveriile mele, dar nu reușeam. Mă cuprinsese o stare iritantă de cumpătare și neliniște. O erupție se forma pe fesa stângă, la un deget sau două de anus. Să fie cancer? Cancerul creștea în fese? Sau era doar un coș gigantic, un efect secundar a supei galbene, grețoase care se prelingea din mine? Îi spusesem lui Klawer să

mă curețe, iar el făcuse întocmai, dar numai cu un petec de lână. Hotentoții n-au habar de săpun și într-atât se feresc de apă, încât își leagă prepuțurile când se duc să se scalde. De aici duhoarea ce se înalță din pliurile femeilor lor.

Ceas de ceas îmi pipăiam buba. Nu-mi păsa că mor, dar nu voiam să mor din pricina unui dos putregăit. Aș fi pierit bucuros în luptă, înjunghiat în inimă, înconjurat de mormane de dușmani căzuți. Aș fi acceptat să mor de fierbințeală, sfârșit trupește, dar arzând până la capăt cu închipuiri omnipotente. Aș fi acceptat chiar și să mor pe-un rug sacrificial: dacă hotentoții ar fi fost un neam mai măreț, un neam cu ritualuri, dacă aș fi fost ținut prizonier până la răsăritul lunii și apoi dus printre șiruri de privitori tăcuți, până la un rug unde, legat de preoți cu chipuri împietrite, aș fi îndurat chinul arcadian de a-mi pierde unghiile de la picioare, degetele de la picioare, unghiile de la mâini, degetele de la mâini, nasul, urechile, ochii, limba și părțile moi, întregul proces fiind acompaniat de urlete de durere atroce autentică și culminând cu spintecarea ritualică, poate că aș fi intrat în spiritul lucrului, m-aș fi abandonat ritualului, aș fi devenit sacrificiul ca atare și aș fi murit cu sentimentul că am aparținut unui întreg estetic satisfăcător, dacă sentimentele mai sunt posibile la capătul unor întreguri estetice de acest fel. Nu era chiar exclus ca, într-un exces de plictiseală, hotentoții să-mi zboare creierii, însă mai puțin probabil era ca, lipsindu-le

orice religie și *a fortiori* orice ritual, să mă supună unui sacrificiu ritual. Nu aveau nici măcar un corpus de vrăji diferite de superstițiile ocazionale. Hotentoții acceptă existența unui Creator doar pentru că efortul de a închipui un univers lipsit de așa ceva este prea mare pentru ei. De ce Creația trebuie să fie compusă dintr-un amestec de plinuri și viduri? – iată o întrebare irelevantă pentru ei. Dumnezeu își trăiește propria viață, numai el știe cu ce suferințe și satisfacții, și o trăiește acolo unde îi este locul. Atâta vreme cât Dumnezeu își irosește puterea pe aiureli, poți să râzi de el. În rest, atitudinea justă e detașarea: „Știu, fără mine, Dumnezeu n-ar mai putea trăi; trebuie să lepede fantoma, dacă eu mă scufund în nimic" – așa cântă hotentoții.

M-am gândit că umflătura din fesa mea era ca un bulb care trimitea rădăcini pustuloase în carnea mea fertilă. A devenit sensibilă la apăsare, dar, dacă o mângâiam cu degetul, simțeam mai degrabă o mâncărime plăcută. Prin urmare, nu eram chiar singur.

Un copil s-a strecurat în colibă și s-a oprit lângă culcușul meu, cântărindu-mă din priviri. Nu avea nas, nu avea urechi, iar dinții din față, cei de jos și cei de sus, îi ieșeau orizontal din gură. Petice de piele i se desprinseseră de pe față, mâini și picioare, lăsând la vedere un lăuntru rozaliu, ca o biată imitație a pielii europenilor. A stat acolo până când ochii i s-au obișnuit cu întunericul. I-am spus că visează și i-am poruncit să nu mă atingă, la care el s-a răsucit pe călcâie

și a părăsit coliba în vârful picioarelor. M-am târât după el, dar dispăruse. Aveam nevoie de hrană mai consistentă. De la începutul încarcerării mele, nu mâncasem nimic altceva decât fiertură fără carne. Stomacul îmi ghiorăia, măruntaiele mi se storceau zadarnic. Căzut pe burtă, cu fața în colb, urlam după hrană. Era mijlocul amiezii, deslușeam siluete întinse la umbra colibelor de pe malul celălalt al râului. Băiatul cafeniu-rozaliu și-a făcut din nou apariția din spatele colibei alăturate.

— Mâncare! am strigat eu. Spune-i mamei tale că am nevoie de mâncare bună!

El s-a făcut nevăzut. Eu am adormit în colb. M-am trezit pe la apus. Buba pulsa. De pe malul celălalt al râului se auzeau strigăte mânioase: „Stânga!", „Aia!", „Al meu!". Doi bărbați stăteau ciuciți unul în fața celuilalt în lumina muribundă a soarelui. Brațele lor fluturau în toate părțile, mâinile ba li se împreunau, ba se răschirau. Lătrau, râdeau, acum se ridicau pe călcâie, acum erau în genunchi. Un joc hotentot arhaic, mi-am spus eu. În curând venea ora de hrană. Klawer mi-a adus supa femeii-vraci. Eu am cerut carne. El mi-a adus carne uscată. Am mușcat din ea ca un câine.

În mod limpede, stomacul meu nu era pregătit pentru mâncare solidă. Toată noaptea s-a contorsionat în jurul fibrelor de carne mestecată și, până la urmă, le-a dat afară în răbufniri acide, care au ros suprafața delicată a furunculului meu. Cel mai uleios smoc de lână în mâna cea mai blândă a lui Klawer nu

mai putea stoarce din el vreo tresărire de plăcere. În loc de asta, o pulsație palidă, o inimă mică bătând în ritmul inimii mele celei mari. M-am sfătuit cu Klawer: ce-ar putea să-mi aducă de mâncare, atât cât să-mi aline pântecul, dar fără să mă lase neputincios ca un prunc? Aveam nevoie de fiertură de ovăz, a zis el, o fiertură ușoară, făcută din grăunțe zdrobite și fierte câteva ore bune la foc mic. I-am blestemat pe hotentoți pentru lipsa lor de prevedere. Nu cultivau grâne. Ceea ce ofereau din abundență, tocmai în acea zi dintre toate zilele, era grăsimea de hipopotam. Vânătorii se întorseseră de la marele râu cu târlii pline de carnea pe jumătate uscată a unei femele care căzuse într-una dintre gropile lor. Mai aduseseră pe o târlie, legate cu o frânghie, cu picioarele în sus, două sute de livre de carne vie, fragedă – puiul care, uitându-se la maică-sa cum sângera de moarte înfiptă în sulițe, a fost luat prin surprindere de vânători. Femeile ciomăgeau puiul cu bâte, pregătind măcelărirea lui: vasele mici de sânge erau sparte în timp ce inima încă bătea, micșorând astfel scurgerea sângelui din carnea lui și așa palidă. La un moment dat, puiul trebuie să fi scăpat din mâinile femeilor, căci a apărut tropăind din spatele colibelor, urmat de o ceată care râdea în hohote, s-a repezit în râu și, preț de o clipă, a fost lăsat să stea acolo zvâcnind din toți mușchii și răsuflând din greu, ca apoi să fie mânat înapoi spre locul de tăiere. Tânjeam după ficatul lui rumenit sau după inima rumenită, dar știam că stomacul meu n-ar fi suportat asemenea trufandale

elementare. Prin urmare, l-am trimis pe Klawer să aibă grijă să țină deoparte pentru supă o bucățică de carne macră. Și, stând prin preajmă în timpul tranșării, a reușit să facă rost de câteva bucățele care, curățate de grăsime și asezonate cu ceapă sălbatică, urmau să-mi întregească supa, prima mâncare apetisantă de care am avut parte în captivitate și care nu a provocat o respingere imediată.

Cum nu se poate mai binedispus, l-am trimis pe Klawer să participe la sărbătoare, iar eu m-am așezat în pragul colibei ca să ascult, deoarece tăpșanul central al satului era ascuns vederii mele. Cântecul melancolic „*Ho-ta ti-te se*", cântat la unison de două femei și punctat de bufniturile marelui pisălog, ajungea până la mine prin înserare, amestecat cu ciripitul păsărilor din copaci. Pe măsură ce se întuneca, am început să văd deasupra acoperișurilor lucirea marelui foc de lemne. Cântarea a încetat și, pentru o lungă bucată de vreme, la urechile mele a ajuns doar un bolborosit de strigăte și râsete. Apoi, prin întuneric, au răsunat sunetele pe care le așteptam. Încercări timide la fluier și zvâcnetul surd al arcului de lemn. Primul act al festivităților se încheiase, acum urmau pantomima și dansul. Avea să dureze toată noaptea, și nimeni nu se va opri până nu se vor fi isprăvit toate acele sute de livre de hipopotam și toate rezervele de lapte fermentat și miere. Am răsuflat ușurat când m-am pomenit plictisit și iritat de situația mea. Plictisul nu e o senzație cunoscută hotentoților: e un semn de umanitate

superioară. Cu siguranță mă îndreptam spre însănătoșire. M-am ridicat în picioare. O clipă de amețeală, dar mi-am recăpătat iute echilibrul. Ținându-mi bucile depărtate și oprindu-mă adesea, m-am dus până la malul râului, unde am rămas o vreme urmărind siluetele pe fundalul marelui foc. Apoi am traversat râul și am mers printre colibe, o fantomă ori un strămoș uscățiv care venea să le strice cheful. Am fost zărit imediat.

— E aici! E aici! a strigat o femeie, și eu am fost înconjurat de-ndată.

Fluierele au tăcut. A urmat un fel de liniște. Ei se țineau la distanță.

— N-am venit cu gânduri rele, am zis eu.

O femeie a început să se vaiete strident. În mulțime s-au auzit hohote sporadice de râs și bătăi din palme, încet, ritmic. Un bărbat și-a croit drum în față. L-am recunoscut: cel care călărea boul.

— Tu trebuie să pleci! a zis el. Pleacă, pleacă!

Și-a fluturat un braț în direcția râului. M-am răsucit pe călcâie și am plecat. Bucile mi se frecau una de alta, dar nu-mi puteam permite un gest greșit. Mulțimea s-a despărțit în două, fără să mă slăbească din ochi, doar copiii tropăiau în fața mea, depărtându-se cu spatele, scoțând zgomote de sugere și strigând:

— Vino, vino!

M-a cuprins brusc amețeala, de data asta din pricina sângelui inflamat care mi-a inundat capul, și am fost nevoit să mă opresc câteva clipe, cu mâinile pe genunchi.

Copiii au rămas pe malul lor. Când am început să traversez albia, am simțit o mână pe braț. Era Jan Klawer, rușinat peste poate. Eu am scrâșnit din dinți și l-am dat la o parte. Fluierele au reînceput, ținând ritmul unui dans tropăit. În lumina focului, vedeam cele două șiruri care se învârteau încet, întâi șirul bărbaților, în frunte cu cei nouă suflători în fluiere, reprezentând gama de nouă note, apoi șirul femeilor. Trei pași înainte, doi pași înapoi executau bărbații, cu spinările îndoite, cu genunchii și labele picioarelor îndreptate înainte. Femeile înaintau cu mici pași în sensul acelor de ceasornic, cu șezuturile ridicate și mâinile bătând ușor ritmul. Cântecul era „Porumbelul nama", foarte sugestiv. Vaierele amețitoare ale fluierelor pe o singură notă, sparte de vibrațiile percutante ale arcului de lemn, se interpuneau cu un ritm lasciv; poziția încovoiată a bărbaților, care, cu pleoapele închise, se adaptau propriilor variante ale melodiei și ritmului, ironia șireată a femeilor care executau micile mișcări cu mâinile și picioarele, în contrast cu imobilitatea masivă a dosurilor lor, m-au umplut cu o nouă neliniște, cu o teroare senzuală. Dansul avea drept sursă de inspirație preludiul senzual al porumbeilor: masculul își zbârlește penele și urmărește femela cu un mers săltat, femela face câțiva pași în fața lui, prefăcându-se că nu l-a observat. Dansul sugera în mare măsură această urmărire în cerc; dar, pe lângă evocarea urmăririi, dansul scotea la iveală și esența ei, două tipuri de sexualitate, unul sacru și extatic, celălalt

voluptos și rafinat. Nimic nu mi-ar fi plăcut mai mult decât ca ritmurile să se simplifice și dansatorii să renunțe la pantomimă și să se arunce într-o frenezie sexuală adevărată, culminând într-un coit în masă. Întotdeauna mi-a plăcut să privesc împerecherile, fie între animale, fie între sclavi. Nimic din ce-i omenesc nu mi-e străin. Prin urmare, reușind să-mi stăpânesc anxietatea, am continuat să privesc, până când briza rece a nopții m-a trimis înapoi în patul meu.

A doua zi dimineața, m-am trezit lihnit de foame. Febra și slăbiciunea dispăruseră, nu mai rămăsese decât furunculul. L-am pipăit încet și am fost recompensat cu un acces acut de durere și o ușoară dezumflare. Tare aș fi vrut să am o oglindă.

Klawer n-a apărut cu mâncarea. N-am mai stat pe gânduri, ci am traversat râul în tabăra principală: după orgia din seara trecută, hotentoții aveau să doarmă toată ziua. Un eventual dușman îi putea extermina până la ultimul.

Prima colibă în care m-am uitat găzduia niște adormiți necunoscuți. În a doua, i-am găsit pe oamenii mei dați dispăruți. Frații Tamboer se aflau cel mai aproape de intrare, acoperiți cu o piele de bivol. Își zâmbeau în somn, blând, copilărește. Între ei zăcea o fată ai cărei ochi larg deschiși mă ațintea. Sânii abia îi înmuguriseră. O prinseseră la vârsta potrivită. Dincolo de ei, în întuneric, am mai deslușit, în timp ce ieșeam cu spatele din colibă, și alte siluete adormite.

Am explorat și malul meu. În coliba vecină cu a mea zăcea bătrânul, căpetenia pe care o vizitasem. Falca îi era legată cu o chingă, brațele îi erau încrucișate. Am dat la o parte acoperământul și am văzut că piciorul stâng, între genunchi și vintre, îi era înfășat strâns într-o legătură din care ieșea miasmă de putreziciune. Pântecul ce-i fusese despicat era cusut la loc.

Copilul maroniu-rozaliu urina lângă intrarea următoarei colibe. S-a furișat înăuntru când m-a văzut și a reapărut agățat de șorțul unei femei fără nas și cu o lingură mare în mână. Am salutat-o. Ea a deschis larg gura și a arătat înăuntrul ei. Eu am clătinat din cap. Din gâtlejul ei a ieșit un hârâit. Femeia a pornit în direcția mea. M-am răsucit pe călcâie și am luat-o din loc. Încă nici urmă de Klawer. M-am întors la coliba fraților Tamboer și, trecând peste un fals sentiment de rușine, am intrat. Băieții zăceau ca înainte, fata tot trează era. M-am încruntat la ea, nesigur dacă va striga sau nu, ceea ce m-ar fi pus într-o situație jenantă. Ea mi-a zâmbit, poate un zâmbet de invitație, deși îmi vine greu să cred că era atât de proastă încât să-și închipuie că aș fi putut să împart un pat cu servitorii mei și târfa lor. Așa că n-am mai băgat-o în seamă și m-am strecurat mai adânc în colibă. Următorul adormit era Plaatje. Și chipul lui era senin, contrar firii neliniștite, temătoare, pe care i-o știam. Următorul – dispărutul Klawer. Dormea cu brațele împrejurul mijlocului unei femei, o creatură enormă, cu obraji căzuți și părul puțind a grăsime. Ghemuit la pieptul ei, un copil de vreo cinci ani. Mi-am înfipt degetele

în umărul lui Klawer și i-am șoptit în ureche. Pleoapele i-au fluturat și trupul i s-a contractat, ca acela al unei insecte care n-are nici o apărare alta decât să se prefacă a fi o scârnă de șopârlă.

— Klawer! a vuit șoapta mea în urechea lui.

Ochii i s-au căscat de tot, mi-au aruncat o privire piezișă, lungă, după care s-au pironit ca niște pietre pe ceafa jegoasă a femeii. După multe săptămâni, mi-am simțit în sfârșit venele inundate de un val de jubilare.

— Klawer! am șoptit, și cu siguranță a auzit hohotul de râs din vocea mea. Unde-i micul meu dejun? Vreau micul dejun.

A refuzat să se uite la mine, a refuzat să vorbească, sigur sudoarea îi umezise subsuorile. L-am înghiontit în dos.

— Ridică-te, cu tine vorbesc! Unde mi-e micul dejun?

Oftând, s-a desprins de femeie și a îngenuncheat în pat ca să-și caute hainele – un bătrân prăpădit și stafidit, cu un penis lung și fleșcăit, de culoarea cenușii.

— Stăpânu'! Iertare, stăpânu'!

Vocea lui Plaatje vorbea acum, iar Plaatje stătea întins pe pat, cu un braț sub cap. Din postura asta îmi vorbea:

— De ce nu ne lasă stăpânu' să dormim?

Ochii îi erau ațintiți asupra mea. Mi-am strâns buzele într-o expresie pe care el cu siguranță o cunoștea de mult și de care se temea în alte vremuri, dar acum nu s-a pierdut cu firea. Zâmbea cu un zâmbet

de hotentot. Nu știam cine se mai trezise și asculta, dar nu-mi puteam permite să-mi iau ochii de la Plaatje.

— Suntem obosiți, ne-am culcat târziu, vrem să dormim. Stăpânu' trebuie să ne lase să dormim.

Tăcere lungă.

— Dacă stăpânu' vrea micu' dejun, poate că stăpânu' trebuie să și-l gătească singur.

Am făcut un pas spre el. La al doilea pas, l-aș fi lovit. Pe vremuri, o asemenea lovitură, care l-ar fi nimerit sub falcă, i-ar fi smuls din ancoră fiecare tendon al gâtului și l-ar fi frânt. Dar, la primul meu pas, el a azvârlit la o parte colțul pledului. În mâna placidă care zăcea lângă coapsa lui avea un cuțit. Nu-mi puteam permite să ratez. Data viitoare, mi-am spus eu, data viitoare.

— Stăpânu' e om bolnav, a întins Plaatje coarda și mai mult. Stăpânu' trebuie să se culce și să-și recapete puterile. Mai târziu, când ne sculăm, o să-i trimitem ceva lu' stăpânu'. Stăpânu' locuiește dincolo, pe celălalt mal al apei, nu-i așa, stăpânu'?

— Vino! i-am spus lui Klawer și am ieșit din colibă.

— Ce-ar vrea stăpânu' să-i trimitem? a strigat Plaatje în urma mea. Ar vrea stăpânu' să-i trimitem niște coadă?

Înăuntrul colibei, o explozie de chicoteli și huiduieli, peste care s-au ridicat spre culmi următoarele:

— Poate c-o să-i trimitem lu' stăpânu' o bucățică de coadă tânără!

Rafale de obscenități au trecut în zbor pe lângă mine, în timp ce părăseam satul adormit.

Am așteptat în coliba mea, iar Klawer a venit, așa cum știam că va face. Obiceiul obedienței nu se uită ușor. Rușinat, și-a cerut scuze pentru Plaatje: n-a știut ce face, se dădea mare, nimic altceva, era doar un băiat surescitat la culme, a băut prea mult, oamenii ăștia îl împingeau spre rele, și dă-i și dă-i. Mi-a adus biscuiți, biscuiți din propria mea cutie cu biscuiți, din care hotentoții se înfruptaseră în timpul orgiei. Eram recunoscător pentru minunea asta civilizată.

— Cine e doamna? l-am întrebat, continuând: Ești prea bătrân pentru treaba asta, Klawer.

Nimic nu-i mai bun decât niţeluș umor pentru a relaxa atmosfera. Klawer a redevenit cel dintotdeauna – rânjea și se legăna de pe-un picior pe celălalt. De el n-aveam de ce să mă îndoiesc.

— Klawer, plecăm.

— Da, stăpâne.

Trebuiau făcute pregătiri, una în mod special. În starea mea de-atunci, nu puteam călări, abia dacă puteam merge, în cazul în care s-ar fi ajuns la asta. Trebuia să scap de furuncul. Prin urmare, vârând în buzunar smocuri folositoare, am luat-o pe mal în sus, până când tufișurile m-au ascuns de privirile celor din sat. Acolo mi-am scos pantalonii, mi-am sprijinit capul de o piatră și, lăsându-mă pe vine, cu genunchii ridicați, mi-am uns cu mare atenție bijuteria arzândă cu lână udă. Mă enerva faptul că n-o puteam vedea. Cât era de mare? Numai în ochi mă puteam încrede, căci buricele degetelor refuzau să deosebească între ceea ce simțeau ele și ce simțea pielea pe care o atingeau,

pentru că raportau ba un simplu coș înconjurat de întinderi de durere descrescătoare, ba un deal de puroi ce se înalța spre un țanc delicat.

Am strâns nodul de puroi între buricele degetelor mari și m-am pregătit pentru violare. Cu o apăsare tot mai puternică, am strâns, îndârjindu-mă cu toată furia – mai mult sau mai puțin, în poziția cu pricina – unui bărbat adult în floarea vârstei, trecând de la o culme de durere la alta și prin primele șoapte de consolare în fața eșecului. „Din pricina dietei", spuneau vocile șoptite. Am oprit asaltul. O toxină a revoltei a zvâcnit în țesuturile storcoșite. Eram împărțit între mândria față de îndărătnicia mea înnăscută și dorința ca, măcar pentru o clipă, inima să-mi stea în loc. Fața îmi era scăldată în sudoare rece. Măruntaiele mi se preschimbaseră din nou în zeamă. M-am ridicat cu greu și m-am așezat pe vine în apă. Un șuvoi de scurgere galbenă a fost luat la vale de ape. M-am spălat și m-am pregătit pentru un nou efort.

Pielea mi-o fi fost slăbită de străduințele dinainte, căci, încă din prima clipă, spre totala mea surprindere, am auzit sau, dacă n-am auzit, am simțit în timpane cum cedează țesuturile și-mi scaldă degetele cu ceva împroșcat și apoi o scurgere nesfârșită de căldură jilavă. Trupul mi s-a relaxat și, în timp ce eu continuam să mulg fistula cu mâna dreaptă, am putut să aduc mâna stângă spre organele de simț ale feței, pentru a oferi privilegiile inhalării și inspectării. Asemenea trebuie să fie plăcerile damnaților.

Abia în timpul postludiului, în timp ce-mi cufundam fesele în apa curgătoare și mă bucuram de răcoarea ei, am fost întrerupt. Băieți, băieții aceia detestabili care n-au pierdut nici o ocazie să-și bată joc de străinul aflat în mijlocul lor, au țâșnit țipând dintre tufișuri, de unde mă spionaseră, și mi-au înșfăcat hainele de pe mal, unde le lăsasem. Trezit cu brutalitate din idila mea, am rămas crăcănat în apă, ca o oaie, în timp ce ei țopăiau și săreau, fluturându-mi pantalonii și provocându-mă să-i recuperez.

Dacă ei contaseră pe faptul că surpriza și rușinea mă vor face neputincios, că vor avea parte de o distracție matinală pe cinste, când eu mă voi porni târșâit după ei – dacă nu mă voi opri să-mi scot spini din tălpi – pe picioarele mele păroase și cu fundul însângerat, zâmbind strâmb și rostind rugăminți caraghioase, ei bine, s-au înșelat. Mugind ca un leu și împrejmuit de spumă asemenea Afroditei, m-am repezit spre ei. Ghearele mele au sfâșiat hălci de carne și piele de pe spinările fugarilor. Un pumn masiv s-a abătut asupra unuia, doborându-l la pământ. Eu, Iehova, m-am proptit pe spinarea lui și, în timp ce micii lui tovarăși de joacă s-au risipit în tufăriș și s-au regrupat, eu i-am zdrelit fața de pietre, l-am ridicat în picioare, l-am trântit din nou la pământ (cu latul piciorului, ca să nu-mi rup vreun deget), l-am ridicat iar cu forța, l-am trântit încă o dată, și tot așa, strigându-le în acest timp celorlalți, în cea mai obscenă limbă hotentotă pe care-o știam, chemări să se întoarcă și să lupte ca niște bărbați. Ce imprudență! Întâi s-a întors

unul, apoi întreaga ceată. Sărindu-mi în spinare, trăgându-mă de mâini și de picioare, m-au pus la pământ. Am urlat de furie, mi-am încleștat dinții și m-am ridicat cu gura plină de păr și de o ureche omenească. Pentru câteva clipe, am fost triumfător. Apoi, o lovitură lemnoasă m-a izbit în umăr, amorțindu-mi brațul. Am fost trântit la pământ. Zăceam pe jos ca un gândac imens și îmi feream pântecul vulnerabil de genunchi și labe. Printre mădularele forfotitoare, am zărit ceea ce mă lovise. Un par în mâinile unui nou-venit, un bărbat în toată firea, care se rotea în jurul vânzolelii, așteptând prilejul să lovească din nou. Sosiseră și alți apărători. Pierdusem. N-aveam altceva de făcut decât să supraviețuiesc.

Am fost înjosit, tras de picioare și trântit pe jos, îmbrâncit din mână în mână, împroșcat cu praf și pietriș. N-am opus nici o rezistență, ceea ce le-a preschimbat furia într-o înverșunare rece. Erau hotărâți să mă umilească definitiv. Iar eu eram hotărât să mă apăr. În fața unor adversari care nu cunoșteau principiul onoarei sau îl disprețuiau, cele două scopuri nu erau incompatibile. Ambele părți puteau fi satisfăcute.

Gol și murdar, am îngenuncheat în mijlocul cercului pe care-l formaseră în jurul meu, cu fața în palme, înăbușindu-mi suspinele pricinuite de gândul la cel care eram. Doi copii au trecut în goană pe lângă mine. Frânghia pe care o țineau în mâini m-a prins pe sub coate, pe la subsuori, și m-a răsturnat pe spate. M-am făcut colac, ca să-mi protejez fața. Nemișcare lungă, șoapte, râsete. Trupuri s-au prăvălit peste mine, mă

sufocam, mă țintuiau la pământ. Furnici, furnici smulse din cuibul lor, furioase, zăpăcite, cu cleștișori care pișcau și corpuri pline de acid, au coborât între fesele mele desfăcute, spre anusul sensibil, spre trandafirul meu prelingător, spre testiculele mele generos umflate. Am țipat de durere și rușine.

— Dați-mi drumul! am strigat eu. Lăsați-mă să plec acasă, vreau să plec acasă, vreau să plec acasă!

Zadarnic mi-am încordat mușchii perineului, niciodată exersați până atunci, n-am reușit nimic.

M-a cuprins o disperare claustrală. Cineva mi se așezase pe cap, nu-mi puteam mișca nici măcar maxilarul. Durerea a devenit insignifiantă. Mi-a trecut prin minte că m-aș putea sufoca și aș putea muri, iar oamenilor ăstora nici că le-ar păsa. Mă torturau excesiv. *Sigur* mă torturau excesiv, *sigur* oricine putea vedea asta. Dar nu o făceau dintr-un spirit al răului. „Se plictisesc", mi-am zis în sine-mi. „Pentru că viața lor e atât de cumplit de goală." Și apoi: „Ceea ce nu percepe criminalul constituie crima sa. Eu nu sunt nimic pentru ei, nimic altceva decât o ocazie." Dincolo de furie, dincolo de durere, dincolo de frică, m-am retras în mine și, în pântecul meu de gheață, am cântărit profitul și pierderea.

Urechea pe care o mușcasem și o smulsesem n-a fost uitată.

— Du-te! Pleacă de-aici! Nu te mai putem adăposti.

— Asta-i tot ce vreau. Să plec.

— N-ai copii? Nu știi să te joci cu copiii? L-ai ologit pe copilul ăsta!

— N-a fost vina mea.

— Ba bine că nu! Ești nebun, nu te mai putem ține aici. Nu mai ești bolnav. Trebuie să pleci.

— Asta-i tot ce vreau. Dar mai întâi trebuie să-mi primesc lucrurile înapoi. Lucrurile mele.

— Lucrurile tale?

— Boii. Caii. Armele. Oamenii. Carul. Lucrurile din car. Trebuie să-mi arătați unde este carul meu.

Le-am vorbit oamenilor mei – Klawer, Plaatje, Adonis, frații Tamboer:

— Plecăm acum. Suntem din nou singuri. Trebuie să ne regăsim drumul înapoi spre civilizație. Nu va fi o călătorie ușoară. N-avem nimic, nici car, nici boi, nici cai, nici arme, nimic altceva decât ce duce fiecare în spate. Totul ne-a fost furat. Ca să vedeți între ce oameni am stat până acum. Ați fost prea naivi când ați avut încredere în ei.

Strângeți-vă lucrurile, le-am mai spus eu. Strângeți cât mai multă mâncare, mai ales din ceea ce-am adus cu noi în car, dacă a mai rămas ceva. Strângeți burdufuri pentru apă. Dar nimic prea greu. Avem de străbătut sute de kilometri, eu sunt suferind, nu mi-e ușor să merg, nu pot duce prea multe. Vom fi nevoiți să ne hrănim cu ceea ce ne oferă *veld*-ul, ca boșimanii.

Adonis a tras o înjurătură obscenă. M-am apropiat de el și l-am pălmuit. Prea ametit ca să se ferească, s-a

năpustit și s-a înfipt în umerii mei. M-am zbătut, dar nu mi-a dat drumul. Fața lui era lipită de pieptul meu. Sigur bolborosea ceva. Peste spinarea lui încovoiată trona Plaatje – Plaatje, care își descoperise vocea. Plaatje a repetat obscenitatea. Am socotit c-ar fi mai bine să-l înfrunt stând drept, cu brațele pe lângă trup, și să nu-mi mai pese de Adonis.

— Stăpânu' poate să plece, a zis Plaatje, stăpânu' și *hotnotu'* îmblânzit a' lu' stăpânu'. Noi zicem cu bine, stăpânu', cu bine, noroc. Numa' că, stăpânu', ai grijă pe cine lovești data viitoare.

Cu un deget arătător, mi-a gâdilat ușor bărbia.

— Cu ochii 'n patru, stăpânu', pricepi?

Data viitoare, *hotnot*, data viitoare.

Așa că am plecat numai cu Klawer.

— Ai auzit ce-am spus, du-te și ia-ți lucrurile. Nu stau să aștept.

— Da, stăpâne.

I-a luat mult timp. Bunul și credinciosul Klawer cel bătrân: un servitor bun, dar nu foarte deștept. A reușit cu greu să le smulgă ceva de-ale gurii. Eu am ascultat păsările, cicadele, plânsetul unui prunc undeva departe. Oamenii stăteau cu ochii pe mine, neavând altceva mai bun de făcut cu timpul lor. Nu i-am băgat în seamă, stăteam degajat, cu mâinile la spate. Stau aici, printre voi, dar nu fac parte dintre voi. Eram calm, binedispus. Plecam. Nu eșuasem, nu murisem, prin urmare câștigasem.

Klawer s-a întors cu un pled făcut sul și cu ceva de-ale gurii: o traistă mică în care se găseau niște turte și carne uscată, dar fără burdufurile de piele pentru apă, cu două tigve legate cu sfoară, niște obiecte muierești caraghioase, care se bălăbăneau și se loveau una de alta în timpul mersului.

— Du-te și ia burdufuri, i-am zis eu, astea nu-s de folos.

— Nu mi-au dat burdufuri, stăpâne.

— Și burdufurile noastre, ce s-a întâmplat cu ele?

— N-au vrut să mi le dea, stăpâne.

— Cuțit ai?

— Da, stăpâne.

— Dă-mi-l.

Plecam în sălbăticie cu un cuțit și o cremene. Am zâmbit.

Am pornit la drum luând-o spre sud-est, spre Leeuwen, eu în față, sprinten, de dragul aparențelor, Klawer cu pas greoi, în urmă. Nici o vorbă de rămas-bun, deși mulți se holbau la noi. Copiii, care înainte ne-ar fi însoțit alergând înainte și înapoi, se țineau deoparte, precauți. Îi învățasem o lecție. Cei patru renegați ne priveau și ei, fără rușine. Ce viață își imaginau că vor duce printre hotentoții sălbatici? m-am întrebat eu.

Am ajuns la râul Leeuwen a doua zi. Resimțeam o plăcere abstractă mușcând din numărul finit de kilometri care aveau să mă ducă acasă, așa că mi-am continuat bine-dispus mersul șonticăit pe picioarele mele crăcănate. Acolo unde înaintarea era deosebit de grea,

îl rugam pe Klawer să mă ducă în spinare, ceea ce făcea fără să cârtească, o bună bucată de drum. Aveam un scaun sănătos. Dormeam împreună, ca să ne ținem de cald.

Am campat pe malul râului timp de câteva zile, ca să ne refacem forțele pentru călătoria spre sud. Proviziile ni s-au isprăvit, dar ne hrăneam suficient cu rădăcini și pui găsiți în cuiburi, pe care îi găteam în mâl, mâncând câte doisprezece odată, cu oase cu tot. Îmi fierbeam *witgatkoffie*[1] și-mi plăcea. Am tăiat o ramură de salcie din care am făcut un arc și săgeți, ale căror vârfuri le-am înmuiat în *giftbol*[2], după care mi-am petrecut diminețile pândind animalele care veneau să se adape. Am nimerit o antilopă a cărei urmă Klawer a luat-o o zi întreagă, fără a reuși să prindă animalul. Am mai nimerit una, pe care, de data asta, a prins-o. Neavând sare, n-am putut pune carnea la păstrare, prin urmare ne-am îndopat cu ea, numai să n-o aruncăm. Trăiam ca boșimanii. Mi-am reparat încălțările.

Am luat-o la vale, de-a lungul râului, fără să ne grăbim. Fundul mi se vindeca și eram încrezător că arcul ne va ține în viață în primăvara aceea.

Mă eliberam de toate legăturile.

---

1. Băutură obținută din fierberea rădăcinilor prăjite ale copacului *witgat* (în afrikaans, în original).

2. Otravă folosită de boșimani, extrasă din frunzele și bulbii plantelor aparținând familiei *amaryllidaceae* (în afrikaans, în original).

Am ajuns la vadul Râului cel Mare. Râul era umflat după primele ploi ale primăverii. Ne-am așezat tabăra pe mal și am așteptat în van ca apele să se retragă. Am hotărât să încercăm traversarea.

Ne-am legat unul de altul cât am putut mai bine. Vadul era lat de aproape o jumătate de kilometru, iar apa curgea cu repeziciune peste praguri, dar nicăieri nu ne trecea mai sus de piept. Înaintam încet, pas cu pas. Și nu știu cum s-a făcut că Klawer, care mergea în față, încercând albia cu un băț, n-a descoperit o groapă de hipopotami și a alunecat în ea. Violența curentului a rupt nodurile care ne legau, luându-l pe Klawer peste repezișuri, până în apa adâncă. Îngrozit, priveam cum credinciosul meu servitor și tovarăș de drum se zbătea în apele învolburate, și-l auzeam din când în când strigând să-l ajut, ceea ce nu-mi stătea în puteri să fac, tocmai pentru cel a cărui voce n-o auzisem niciodată ridicându-se, până a dispărut din vedere după un cot, îndreptându-se spre moarte cu pledurile făcute sul și toată mâncarea.

Una peste alta, traversarea a durat mai bine de-o oră, pentru că eram nevoiți să încercăm fundul albiei la fiecare pas, de teamă să nu nimerim într-o groapă de hipopotami și să fim măturați de șuvoi. Uzi până la piele, tremurând, am ajuns în cele din urmă pe malul sudic și am aprins un foc mic, pentru a ne usca hainele și pledurile. Era după-amiaza târziu, sufla un vânt înșelător și, temându-mă de vreo boleșniță mai presus de orice, am avut grijă să mă mișc și să-mi țin

încheieturile calde. În schimb Klawer, după ce a pus la uscat hainele, s-a ghemuit posomorât lângă foc, strângându-și goliciunea în brațe și frigându-și pielea. Socotesc că această greșeală și aceea de a purta veșminte ude sunt pricinile bolii lui. În noaptea aceea, n-a avut cu ce să se încălzească, se lipea de mine scuturat de tremurături. Dimineața, ardea tot și n-avea poftă de mâncare. Cum nu mă pricepeam la plante medicinale, i-am dat să bea apă fierbinte și l-am înfofolit cât am putut. Dar focul nu te încălzea și pe dinăuntru, așa încât noaptea următoare Klawer a fost tot un tremurat. A căzut și roua din belșug, acoperind totul cu un strat de jilăveală. Klawer tușea sec, nu se mai oprea. Am fost dezamăgit să nu văd nici urmă de credință în ochii lui. Dacă ar fi crezut în mine, sau în orice altceva, și-ar fi venit în simțiri. Însă el avea constituție de sclav, făcea față loviturilor de zi cu zi ale vieții, dar se pierdea în fața dezastrului.

Am socotit că, în nopțile jilave din valea Râului cel Mare, sănătatea lui nu putea decât să se șubrezească. Înainte ca toată vlaga să-l părăsească, l-am scos din disperarea lui îndemnându-l să mă însoțească în urcușul abrupt spre miazăzi. Ne-am oprit adeseori până am străbătut jumătate din urcuș. La un moment dat, o tuse îngrozitoare l-a îngenuncheat. L-am lăsat să se odihnească vreme de-un ceas și am încercat să-l conving să mănânce puțin. Oprirea aceasta a fost o altă greșeală, din cauză că mușchii i-au înțepenit și-l dureau prea tare ca să se mai poată mișca. Am dat peste o

grotă mică în panta dealului și l-am adăpostit acolo, apoi am făcut un foc la gura grotei, să ne ferească de vânturile nopții la care eram acum expuși. Eu am dormit afară și m-am îngrijit de foc. A doua zi dimineața, Klawer era înțepenit. Părea să-mi înțeleagă întrucâtva poruncile, dar nu putea să le îndeplinească și nici să reacționeze în vreun fel. Din gura lui ieșeau vocabule încete, greoaie. L-am ridicat cu greu în picioare, dar el s-a prăvălit.

— Klawer, bătrâne, am zis eu, treaba merge cam rău în ce te privește. Dar nu te teme, eu nu te las.

Mi-am petrecut dimineața căutând de-ale gurii, însă n-am găsit nimic. Când m-am întors, Klawer era ceva mai lucid și, cu glas mai plin, mi-a spus:

— Să mergem, stăpâne, pot umbla.

Vai, nici un hotentot prietenos nu s-a ivit cu o targă. Am urcat amândoi încet, prin după-amiaza fierbinte. Sub focul muribund al soarelui, am ajuns pe culme și am cuprins cu privirea nesfârșitul deșert de stâncă roșie.

— Nu, stăpâne, a zis Klawer, nu mai pot, trebuie să mă lași.

Un moment nobil, demn de a fi memorat.

— Klawer, trebuie să fim realiști. Dacă rămânem împreună, am putea muri amândoi. Câtă vreme dacă eu plec singur și merg cât pot de repede și mă întorc călare de la Khamies, pot să-ți aduc ajutor în vreo săptămână. Să plec? Ce crezi?

— Da, stăpâne, du-te, o să mă descurc.

— O să stau să am grijă de tine în noaptea asta, Jan, iar mâine-dimineață o să strângem de-ale gurii. O să-ți las apă.

Astfel am încheiat pactul nostru. Am făcut pentru el tot ce era necesar. Am improvizat un paravan împotriva vântului, am strâns lemne de foc și tot ce recunoșteam a fi comestibil.

— Cu bine, stăpâne, a zis el, izbucnind în plâns.

Și eu aveam ochii plini de lacrimi. Cu pași grei, am pornit mai departe. El mi-a făcut semn cu mâna.

Eram singur. Nu mai trebuia să țin cont de Klawer. Eram surescitat ca un tânăr a cărui mamă tocmai a murit. Iată-mă, liber să mă inițiez în ceea ce însemna deșertul. Am chiuit, am mârâit, am sâsâit, am urlat, am țipat, am cloncănit, am fluierat; am dansat, am tropăit, m-am pus în patru labe, m-am învârtit; m-am așezat pe pământ, am scuipat pământul; am lovit cu piciorul în pământ, l-am îmbrățișat, l-am râcâit cu degetele. A fost exercitată orice relație posibilă care leagă lumea de un vânător de elefanți, înarmat cu un arc și înnebunit de libertate, după șaptezeci de zile de ochi la pândă și urechi ciulite. Am compus un cântecel și l-am cântat:

Hotentot, hotentot
Eu nu sunt un hotentot

Suna mai frumos în olandeză decât în nama, care încă avea inflexiunea bogată. Am scobit o gaură în pământ și aș fi executat actul primordial, dacă veselia și râsetul nu m-ar fi redus la o bălăbăneală de câțiva centimetri și o urinare infimă.

— Dumnezeule! am strigat. Dumnezeule, Dumnezeule, Dumnezeule, de ce mă iubești atât?

Înșiram vorbe goale, bolboroseam. Nici un tunet, nici un trăsnet. Am râs până când mușchii ce-mi îmbrățișau creștetul au început să mă doară.

— Te iubesc, Dumnezeule. Iubesc totul. Iubesc pietrele și nisipul, și tufișurile, și cerul, și pe Klawer, și pe toți ceilalți, și toți viermii, toate mușteleede pe lume. Dar, Dumnezeule, nu-i lăsa să mă iubească. Nu-mi plac complicii, Dumnezeule, vreau să fiu singur.

Mi-a plăcut să aud cuvintele astea. Totuși – am hotărât eu –, preferatele mele erau, până la urmă, pietrele, atât de introvertite, de preocupate de a exista în tăcere.

Mi-am lepădat hainele și m-am învelit în pleduri. Labele picioarelor mele s-au frecat una de alta extaziate, coapsele mi se lipeau una de alta ca doi amanți, brațele îmi îmbrățișau pieptul. Am contemplat miracolul cerurilor și am alunecat într-un vis în care un șuvoi molcom de lapte cald, parfumat curgea din înalt drept în gâtlejul meu nerăbdător.

Există un gândac mic, negru, care poate fi găsit în apropierea apei și care mi-a plăcut de când mă știu. Dacă ridici piatra dedesubtul căreia viețuiește, gândacul o ia la picior. Dacă îi blochezi drumul, va căuta altul. Dacă blochezi toate drumurile sau dacă îl ridici în aer, își va încovriga picioarele sub trup și se va preface mort. Nimic nu-l poate face să iasă din postura

asta; de unde și legenda că ar muri de frică. Îi poți smulge picioarele unul câte unul, el nici măcar nu tresare. Abia când îi smulgi capul, o cutremurare abia sesizabilă, de insectă, îi va cuprinde trupul – o reacție involuntară, desigur.

Ce trece prin mintea gândacului în ultimele clipe de viață? Poate că nu are minte, poate că mintea lui se manifestă pur și simplu în comportament, așa cum se spune despre lăcusta călugăriță (*hotnotsgod*). Oricum, teoretic vorbind, e o adevărată creatură a lui Zenon. „Acum sunt doar pe jumătate mort. Acum sunt doar pe trei sferturi mort. Acum sunt doar șapte optimi mort. Taina vieții mele regresează la infinit în fața degetului tău care mă încearcă. Tu și cu mine ne-am putea petrece o eternitate micșorând fracțiile. Dacă rezist suficient de mult, vei renunța și vei pleca. Acum sunt moarte doar cincisprezece șaisprezecimi din mine."

În captivitatea hotentoților, m-am gândit tot timpul la gândacul Zenon. Au existat picioare, din cele metaforice, și multe alte lucruri pe care fusesem pregătit să le pierd. Mă pitisem în cea mai afundată alee a labirintului ființei mele, renunțând la kilometri întregi de apărare. Atacul hotentoților a fost dezamăgitor. Mi-au atacat rușinea, o țintă de atac bine aleasă; dar, de la bun început, atacul a fost dejucat, într-un trup care făcea și el parte din labirint, de ceea ce lega exteriorul de suprafața interioară a tractului meu digestiv. Corpul bărbătesc nu are spațiu interior. Habar

n-aveau hotentoții ce e penetrarea. Pentru penetrare, ai nevoie de ochi albaștri.

Cu ce ochi noi ai cunoașterii mă voi vedea atunci când mă voi vedea, acum că am fost violat de acești ignoranți cotcodăcitori? m-am întrebat eu. Mă voi cunoaște mai bine? În jurul antebrațelor și al gâtului aveam inele de demarcație între pielea aspră, brun-roșcată a mea, invadatorul sălbăticiei și ucigașul de elefanți, și mine, victima îndurătoare a hotentoților. Mi-am îmbrățișat umerii albi. Mi-am mângâiat fesele albe, tânjeam după o oglindă. Poate voi găsi un iaz, un mic iaz limpede, cu un fund întunecat, în care aș putea sta în picioare și, înrămat de norii mereu mișcători, să mă văd așa cum m-au văzut alții, deslușind, în sfârșit, umflătura despre care degetele mele mi-au spus atât de multe, cicatricea violenței pe care singur mi-am provocat-o.

Am continuat să mă gândesc la hotentoți, încercând să le găsesc un loc în istoria mea.

Nereușita lor de a pătrunde mai adânc în mine m-a dezamăgit. Îmi violaseră intimitatea, tot ce însemna intimitatea mea, de la intimitatea proprietății mele, la intimitatea trupului meu. Au băgat otravă în mine, dar puteam fi sigur că m-au otrăvit? Nu cumva eram bolnav de multă vreme, sau poate nu eram obișnuit cu ceea ce mâncau hotentoții? Dacă mă otrăviseră, mă otrăviseră oare cu o otravă penetrantă, o formulă magică, sau cu una educativă, pe principiul fiecăruia ciosvârta potrivită, ori poate, nefiind obișnuiți cu

otrăvurile, mi-au dat mai mult decât trebuia? Dar cum era posibil ca sălbaticii să nu fie familiarizați cu urzeala și otrăvurile? Pe de altă parte, erau oare sălbatici adevărați, acești hotentoți namaqua? De ce m-au îngrijit? De ce m-au lăsat să plec? De ce nu m-au ucis? De ce au fost chinurile la care m-au supus atât de lipsite de metodă și chiar de entuziasm? Să înțeleg oare că atenția ocazională pe care mi-au arătat-o era un semn de dispreț? Eu, unul, nu prezentam nici un interes pentru ei? Altă victimă i-ar fi împins spre culmi ale sălbăticiei autentice? Și, în acest context, ce înseamna sălbăticia autentică? Sălbăticia era un mod de viață fundamentat pe disprețul față de valoarea vieții omenești și pe extazul senzual stârnit de suferința pricinuită altora. Ce dovadă a disprețului față de viață sau a satisfacției oferite de durere puteam deslușI în felul în care s-au purtat față de mine? Ce dovadă exista, într-adevăr, că duceau o viață cât de cât coerentă? Trăiesm în mijlocul lor și nu văzusem nici urmă de guvern, ori lege, ori religie, nici un fel de artă, în afara interpretării unor cântece deșănțate și a unor dansuri dezmățate. Pe lângă aviditatea de a pune mâna pe flecușteţele din carul meu, au manifestat vreo calitate statornică, în afară de trândăvie și pofta de carne? Iar după ce-am fost lăsat în fundul gol, am mai reprezentat pentru ei altceva decât un individ irelevant? Pentru oamenii aceștia pentru care viața nu era nimic altceva decât o suită de accidente, n-am fost eu oare decât un

alt accident? Nu se putea face nimic pentru a-i determina să mă ia în serios?

Din pupa confortabilă a pledurilor mele, mi-am întins brațele către soare. Ne apropiam de acel moment al dimineții când pielea și aerul au aceeași temperatură. M-am strecurat afară și mi-am întins aripile. Preț de-un minut, m-am abandonat plăcerii de a estompa frontierele. Degetele de la picioare mi se răsfățau în nisip. Am făcut câțiva pași, dar pietrele erau totuși pietre. Nu puteam renunța la încălțări. Neamul namaqua nu era cu adevărat sălbatic, am decis eu. Până și eu știam mai multe despre sălbăticie decât ei. Puteam să-i dau uitării. Era vremea s-o iau din loc. Doar cu încălțări în picioare și în toată splendoarea bărbăției mele, ducându-mi în cârcă veșmintele, am început mersul anevoios spre miazăzi.

Mi se dăduse o sarcină, anume să-mi găsesc drumul spre casă, o sarcină câtuși de puțin ușoară, și totuși eu, care vedeam jumătatea plină a paharului, preferam s-o consider drept un joc ori o întrecere. Când vine vorba de o sarcină, există întotdeauna ceva enervant, pentru că e vorba de ceea ce vrea cel care-ți dă sarcina și de prezența acestuia; câtă vreme jocurile, ale mele, le-am jucat având drept adversar un univers indiferent, născocind regulile din mers. Din această perspectivă, faptul că am fost alungat de hotentoți a fost doar un pretext pentru un concurs în care, fiind echipat sărăcăcios, aveam de străbătut patru sute de kilometri de lăstăriș. Într-un alt moment, aceeași situație

ar putea stârni o rivalitate între mine și universul înconjurător, în care s-ar putea să fiu nevoit să strâng un corp expeditionar și să mă întorc triumfător, ca să-i pedepsesc pe trădători și să-mi recuperez avutul. Conform regulilor unui posibil al treilea joc, aș putea să cad, pe parcursul explorărilor mele, în mâinile unor hotentoți străini și să supraviețuiesc abuzurilor, umilinței, trădării și expulzării. Într-un al patrulea joc, s-ar putea să fiu supus chinurilor foamei și setei până când, în cele din urmă, m-aș face covrig la umbra unui mărăcine și-aș muri.

În fiecare joc, provocarea era să mă supun istoriei și, dacă supraviețuiam, ieșeam victorios. Al patrulea joc era cel mai interesant, cazul zenonian, în care doar o fracțiune infinitezimală din mine supraviețuia, ecoul fictiv al unui minuscul „eu" șoptit prin vidul eternității. Treaba de acum, primul exemplu, anume să ajung acasă, conținea pericolul monotoniei. Decăderea mea, de la vânătorul de elefanți bine situat, la boșimanul alb la piele, era nesemnificativă. Deocamdată, ce s-a pierdut pierdut era, dacă nu putea fi recuperat. Chiar și pielea albă putea să dispară. Ceea ce mă descuraja în privința celor aproape cinci sute de kilometri era același drum înapoi, vechile urme de pași, peisajele familiare. Aveam oare să fiu în stare să traversez înapoi povestea înșirată și să mă reîntorc în cel mai scurt timp posibil la viața plicticoasă, așezată a unui fermier, sau mă vor lăsa puterile și, cuprins de lehamite, o s-o pornesc pe altă cale, o să pătrund într-o viață nouă,

poate viața unui boșiman alb, cea care îmi dădea târcoale? Trebuia să fiu precaut. Într-o viață fără reguli, puteam să explodez și să mă risipesc în cele patru colțuri ale universului. Îndărătnic, am pus un picior în fața celuilalt. Ca să-mi țin mintea ocupată, am făcut toate socotelile la care mă puteam gândi. Cele mai mari erau, de obicei, cele mai bune: numărul de pași în cinci sute de kilometri, numărul de minute într-o lună. Mi-am imaginat aventuri vânătorești, de felul celora de care avea parte un arcaș răbdător, care stă ghemuit în dosul unui tufiș sau se ia după urma de sânge. Un șarpe se lăsa în jos pe o cracă și mă mușca de obraz. Un țap cu copite ascuțite își ieșea din fire și se repezea la mine. Dar nici una din aceste povești și nici neobositul calcul al procentelor nu mă făceau să uit elementul de constrângere. Îmi umpleam timpul cu foame și sete, alte două îndatoriri ale călătorului prin deșert; dar tânjeam după ceva nou. O firavă nălucire a grăsanului care fusesem odată, mă târam căutând zelos ceva de-ale gurii și de băut, devorând kilometrii, ungându-mi pielea cu grăsimea animalelor moarte, pentru a mă feri de soarele care mă tachina cu nuanțe de roz-aprins și roșu, fără însă a mă înnegri.

Abia la hotarul coloniei mi-am venit în fire. La vederea vitelor docile, mătăhăloase, care împestrițau pășunea, un nou suflu mi-a pătruns în inimă. Șiret ca un vânător, m-am furișat până lângă un animal rătăcit și l-am înjunghiat. Apoi, dintr-un loc ferit de iarba înaltă, am trimis o săgeată în coapsa ciurdarului. Cu

strigăte de luptă și pietre, i-am risipit cireada. M-am dedat unei zile însetate de sânge și anarhie, a cărei cronică va umple paginile unei alte cărți, un asalt asupra proprietății coloniale, care mi-a redat statura de bărbat și ale cărui consecințe au căzut pe nefericitul cap al boșimanilor.

În 12 octombrie 1760, seara, am ajuns la fruntariile pământului meu. Nevăzut, mi-am îmbrăcat hainele și mi-am îngropat arcul. Asemenea lui Dumnezeu într-un vârtej, m-am aruncat asupra unui miel, o creatură mică, inocentă, care nu-și văzuse niciodată stăpânul și nu se gândea decât la un somn bun în noaptea aceea, și i-am retezat beregata. De la fereastra bucătăriei lucea o blândă lumină domestică. Nici un câine credincios n-a venit să mă întâmpine. Ducând în mâini ficatul, bucățica mea favorită, am deschis ușa cu un șut. Mă întorsesem.

A doua călătorie în ținutul Marilor Namaqua

[Expediția căpitanului Hendrik Hop, 16 august 1761 – 27 aprilie 1762]

Ne-am abătut asupra taberei lor în zori, ceasul recomandat de autorii clasici care scriu despre război, ceasul colorat cu fâșii de cer roșu, care prevesteau o după-amiază furtunoasă. O fată, un copil drăguț care se îndrepta spre pârâu cu o oală pe cap, era singurul suflet de prin preajmă, deși vocile altora nevăzuți

tulburau văzduhul nemișcat. Ea ne-a auzit caii, a ridicat privirile, a scâncit și a rupt-o la fugă, ținând încă oala pe cap, o reușită remarcabilă. O împușcătură, una simplă, oarecare, pe care am admirat-o întotdeauna, a nimerit-o între omoplați și a aruncat-o la pământ cu forța unei lovituri de copită. Acea primă moarte impecabilă pe pământ, lipsa discretă a oricărui ecou se vor rostogoli neîncetat, ca o bilă dură, netedă, până și din mintea mea muribundă. N-o să te dezamăgesc, moarte minunată, am jurat eu, și ne-am îndreptat la pas spre locul unde primele chipuri uluite se holbau din pragurile colibelor lor. Adăugați fumul matinal ridicându-se drept în văzduh, primele muște adulmecând cadavrul, și aveți tabloul complet.

Am golit satul, colibele de pe malul celălalt al pârâului și așezarea principală, și i-am strâns pe toți, bărbați, femei, copii, ologi, orbi, până și pe cei căzuți la pat. Cei patru dezertori se aflau încă printre ei: Plaatje, Adonis, frații Tamboer. Le-am făcut un semn din cap. Ei s-au înclinat. Adonis a spus: „Stăpâne." Arătau bine. Armele mele furate fuseseră regăsite.

Le-am ordonat celor patru oameni ai mei să pășească în față. S-au oprit înaintea calului meu, slugarnici, iar eu le-am ținut o predică, vorbind în olandeză, pentru a le da de înțeles hotentoților că servitorii mei nu erau de aceeași teapă cu ei, și m-am bizuit pe unul dintre soldații griqua să tălmăcească.

Nu-i cerem lui Dumnezeu să fie bun, le-am spus eu, tot ce-I cerem este să nu ne uite. Aceia dintre noi care deocamdată s-ar îndoi că suntem incluși în marele sistem al recompenselor și sancțiunilor pot să se consoleze, gândindu-se la observația Domnului Nostru privitor la căderea vrabiei: vrabia e o nimica toată, dar nu e dată uitării. Ca explorator al sălbăticiei, m-am considerat întotdeauna un evanghelist și m-am străduit să le propovăduiesc păgânilor evanghelia vrabiei care cade, însă care cade cu un scop. Există acte de justiție, le spun eu (le spuneam eu), și acte de injustiție, și toate își au locul lor în economia întregului. Fiți încredințați, consolați că, asemenea vrabiei, nu sunteți dați uitării.

Le-am rostit apoi sentința: pedeapsa cu moartea. Într-o lume ideală, aș fi așteptat ca execuțiile să aibă loc a doua zi dimineața, execuțiilor din miezul zilei lipsindu-le patosul unui pluton de execuție în zorii zilei. Dar nu-mi puteam permite. Le-am ordonat soldaților griqua să-i ia de-acolo. Frații Tamboer s-au dus fără să protesteze, nulități măturate de marea istoriei. Plaatje s-a uitat la mine, știa că e mort, nu s-a mai ostenit să se milogească. În schimb Adonis, pe care bănuisem întotdeauna că voi ajunge să-l disprețuiesc, s-a văicărit, a țipat, a încercat să se târască până la mine. A fost împiedicat nu numai de soldații griqua, ci și de ghionturile și pumnii primiți de la noii lui prieteni hotentoți, care mai și strigau: „E o lighioană rea, stăpâne! Ia-l, stăpâne, nu-l vrem!" Adonis gâfâia

la picioarele mele: „Sunt un biet *hotnot*, stăpâne, încă o șansă doar, stăpânu' meu, părintele meu, o să-i dau lu' stăpânu' orice vrea, te rog, te rog, te rog!" Cuprins de lehamite și iritare, m-am depărtat de el. Luni întregi mă hrănisem cu gândul la această zi, pe care o umplusem cu pedepse și moarte. În ziua cu pricina, aveam să mă întorc asemenea unui nor de furtună, aruncând umbra dreptății mele peste un petec de pământ. Când colo, această lepădătură abjectă, perfidă, îmi spunea că aici și oriunde în altă parte pe acest continent nimic nu se va împotrivi puterii mele, care se va întinde fără opreliști. Disperarea mea era disperarea în fața *plenum*-ului nediferențiat care, la urma urmei, nu e altceva decât vidul deghizat în ființă.

Soarele era sus pe cer, dar nimeni nu-i simțea căldura. Caii noștri se smuceau în frâu ba la stânga, ba la dreapta, și apoi iar la stânga. Singurul sunet era șuierul rece al imaginilor care-mi treceau prin minte. Nici una nu era potrivită. Nici o urmă care ar fi fost lăsată pe trupurile astea, nimic din ce-ar fi fost smuls din ele sau împins cu forța prin orificiile lor nu s-ar fi putut măsura cu infinitatea dezolantă a puterii mele asupra lor. Ei ar fi putut muri într-o clipă, sau ar fi putut muri supuși celei mai atroce dureri, puteam să-i las pradă vulturilor, iar într-o săptămână aveau să fie dați uitării. Treceam pur și simplu printr-o criză de imaginație în fața vidului. Mi s-a făcut greață.

M-am îndreptat spre Golgota pe care o indicasem, mormanul de gunoi din mijlocul așezării, unde cei

patru hoți mă așteptau împreună cu Scheffer și soldații care-i păzeau. În urma mea, prima colibă a început să fumege și să ardă. Soldații griqua făceau ceea ce le spusesem să facă: să strângă toate vitele, să radă satul de pe fața pământului, să facă ce socotesc ei cu hotentoții. Au izbucnit țipete. Am ajuns la Scheffer și la prizonieri. Ne găseam prea aproape de sat, ca să nu fim deranjați. Le-am ordonat să se îndepărteze. Un bărbat, un hotentot voinic, a rupt-o la fugă în direcția noastră, strângând la piept o legătură cafenie enormă. Un griqua cu jachetă verde și șapcă stacojie fugea după el, agitând o sabie. Fără nici un zgomot, sabia s-a prăvălit pe umărul omului. Legătura a alunecat la pământ și a rupt-o singură la fugă. Era un copil, unul destul de mare. De ce-l dusese omul în brațe? Soldatul griqua s-a luat acum după copil. L-a prins din urmă și s-a prăvălit peste el. Hotentotul s-a ridicat în picioare, ținându-se de umăr. Nu mai părea interesat de copil. Soldatul îi făcea tot felul copilului căzut: probabil era o fetiță. Nu mă vedeam dorind vreo fată hotentotă, poate doar pe fata care căzuse atât de drept în față, de la prima împușcătură. O asemenea ironie poate fi mereu o consolare.

Am ajuns în vârful unei movile și ne-am oprit, ca să privim în urmă și să fumăm o pipă. Nuielele și pieile din care erau făcute colibele fumegau și fără îndoială puteau. Hotentoții, păziți de trei soldați cu fețe apatice, stăteau înghesuiți unii în alții la oarece distanță de sat. Păreau liniștiți acum. Am distins doi

oameni călare: Roos și Van Nieuwkerk, sau poate Badenhorst. Ceilalți probabil își găsiseră de treabă. M-a cuprins tremuratul, tremurături lungi, ce reveneau tot la un minut sau două, deși nu mi-era frig. Eram mai calm. Mintea îmi sălta în trup ca o sticlă în apa mării. Eram fericit.

M-am uitat la Plaatje. Ochii lui mă aținteau. Știa că-i al meu. Albul ochilor i se pătase în galben. Ne sorbeam din priviri. Vântul, atât de subțire că nici nu-l simțisem, a împins spre mine mirosul fricii care-l cotropise, al fricii și poate al unor picături de urină. Am scos o bucățică de carne uscată din traista mea și am întins-o spre el. N-a luat-o. M-am apropiat și i-am lipit carnea de buze. Erau uscate, nu s-au deschis. Aveam răbdare. Timpul era de partea mea. Am ținut carnea acolo și, în cele din urmă, buzele s-au întredeschis, o limbă uscată a ieșit printre ele, bucata de carne s-a lipit pe ea, apoi limba a fost retrasă înăuntru. Am așteptat. Maxilarele s-au mișcat o dată, de două ori, de trei ori. Acum tot ce mai trebuia era să înghită. I-am făcut semn din cap. Mușchii gâtului s-au scobit. Treabă încheiată. Dar apoi... iaca... un spasm i-a erupt din pântec, gura i s-a deschis, limba i-a reapărut și el a vomitat, o vomă curată, uscată, care i-a spânzurat de piept carnea roșie, vâscoasă. Ochii își cereau iertare, ca ochii de câine. Nu eram supărat. Omul se dădea pe brazdă.

Soldații griqua au început să le lege mâinile. Cineva din sat țipa destul de tare pentru ca țipetele pițigăiate,

agasante să străbată unul după altul distanța de aproape un kilometru până la noi. Am încercat să le ascult, așa cum ai asculta orăcăitul broaștelor, ca pe ceva repetitiv, atât; dar repetiția aceasta nu-mi stârnea nici un interes. Îmi doream ca țipetele să înceteze.

Și prizonierii mă agasau. Ar fi trebuit să coborâm movila până în văioaga plăcută vederii din spatele ei. Dar cei doi Tamboer refuzau să meargă, împotrivindu-se cu toată forța lor tentativei gărzilor de a-i clinti din loc, în vreme ce Adonis, ridicat cu forța în picioare, s-a lăsat imediat să cadă ca un sac la pământ. Numai Plaatje stătea pregătit și dornic, urmărindu-mi ochii. I-am făcut semn să coboare panta, iar soldaților griqua le-am spus să facă ce-or ști și să-i aducă pe ceilalți. Unul l-a prins pe Adonis de glezne și l-a tras. Având mâinile legate la spate, Adonis nu se putea feri de pietre, așa că s-a apucat să țipe și să ceară îndurare. I s-a îngăduit să se ridice în picioare. Și de data asta a refuzat să meargă. Îl apucase isteria.

— Stăpâne, stăpâne, stăpân iubit, bolborosea el, stăpânu' știe că sunt un *hotnot* netot, te rog, stăpâne, te rog.

Mai presus de orice, nu doream ca el să-mi tulbure calmul.

— Trageți-l de mâini, am zis.

Soldatul l-a prins de chinga ce-i lega încheieturile. Adonis a căzut, iar brațele i-au fost smucite deasupra capului, făcându-l să urle de durere.

— Tăiați chinga, o să-i rupeți brațele, am zis și am tăiat eu însumi legătura.

Soldatul griqua a început să-l tragă de-un braț, la vale. Nu s-a mai împotrivit, ci aluneca pe buci și se împingea cu călcâiele în pământ. Frații Tamboer au pornit și ei la vale. Unul mergea cu capul în piept, se dăduse bătut. Celălalt înainta și el, dar împins din urmă, lăsându-se pe spate, îndărătnic. La poala dealului, a rupt-o la fugă, cu pași mici, caraghioși, cu capul în piept și brațele întinse la spate, ca o găină care aleargă. A traversat tropăind văioaga și, ceva mai încet, și-a croit drum printre bolovani, ca să urce panta din fața lui.

— Ne scapă, stăpâne, a zis soldatul de lângă mine, să mă duc după el?

Ceilalți râdeau și strigau măscări.

— Lasă-mă să trag un foc, a zis Scheffer.

— Trage!

Băiatul era acum la vreo cincizeci de metri de noi, se mișca în ritmul unui om care merge la pas. Scheffer a tras, și băiatul s-a prăbușit într-o rână. Soldații l-au adus – sângera abundent dintr-o rană la coapsă. Era verde la față.

— Pietje, a zis fratele său.

— Nu, nu vreau așa ceva, am zis eu. Împușcă-l, termină-l!

Scheffer a armat din nou și l-a nimerit în cap.

— S-a dus? a întrebat Scheffer.

— S-a dus, stăpâne.

Adonis ne făcea din nou probleme. S-a prăvălit la pământ, refuzând să meargă. Am crezut că a leșinat, dar ochii îi erau deschiși, îndreptați asupra mea, deși fixați parcă undeva în spatele meu.

— Ridică-te, i-am zis. Nu mă joc, te împușc chiar aici – și i-am lipit de cap țeava puștii. Ridică-te!

Chipul îi era gol. Când am apăsat pe trăgaci, și-a smucit capul și împușcătura a ratat. Scheffer își fuma pipa și zâmbea. Eu am roșit ca o pătlăgică. Am pus un picior pe pieptul lui Adonis, ca să-l țin în loc, și am armat din nou.

— Te rog, stăpâne, te rog, mă doare brațul.

I-am lipit gura țevii de buze.

— Apuc-o!

Nu și-a desfăcut buzele. Am apăsat mai tare. Buzele au început să-i sângereze, maxilarele au cedat. Am împins țeava, și el a început să se zbată. I-am ținut capul strâns între glezne. În spatele meu, sfincterul lui și-a dat drumul și o duhoare grea a umplut văzduhul.

— Poartă-te civilizat, *hotnot*, am zis, regretând imediat vulgaritatea.

Împușcătura a răsunat la fel de stins ca o împușcătură în nisip. Ce s-a întâmplat în terciul din capul lui i-a lăsat ochii cruciș. Scheffer a venit să vadă și a izbucnit în râs. L-am gonit.

— Nu-i puteți face p-ăștia să se ridice în picioare? a întrebat el.

— Ridicați-i! le-am ordonat soldaților griqua.

Cei doi s-au ridicat fără să facă nazuri. Băiatul Tamboer nu știa pe ce lume se află. Plaatje era curajos. Soldații s-au dat la o parte, eu și Scheffer ne-am retras câțiva pași cu spatele.

— Tu îl iei pe ăla din stânga, a zis Scheffer și a tras în Tamboer, omorându-l pe loc.

Am tras și eu și am coborât arma. Plaatje era tot în picioare.

— Cazi, naiba să te ia! am zis.

Plaatje a făcut doi pași în față.

— Tu, omoară-l, încă nu-i mort! am strigat către soldatul griqua aflat cel mai aproape de el. Da, da, tu, cu sabia, lovește-l în gât!

Și am spintecat văzduhul cu latul palmei.

Soldatul și-a avântat sabia în gâtul lui Plaatje, care a căzut cu fața în țărână. Ne-am strâns în jurul lui. La baza craniului era o dungă vineție, locul unde-l nimerise sabia.

— Răsturnați-l, am cerut eu.

Plumbul îi intrase în piept, chiar sub gât. Chipul îi era calm, nu-și pierduse cunoștința, mă privea.

— Gata, a zis Scheffer, vă las acum, vreau să văd ce se-ntâmplă dincolo.

Și a plecat.

În copilărie, înveți cum să le faci felul păsărilor rănite. Prinzi gâtul păsării între arătător și degetul mijlociu, ținându-i capul în palmă. Apoi smucești pasărea în jos, cu o mișcare din încheietura mâinii, ca atunci când învârți un titirez. De obicei, corpul zboară

desprins de capul rămas în palmă. Dar dacă te fâstâcești și nu smucești cu putere, pasărea rămâne în viață, deși gâtul îi e rupt și traheea, zdrobită. Gâtlejurile subțiri, roșii ale acelor păsări mi-au trezit întotdeauna compasiunea și disprețul. Refuzam să repet smucitura, iar metode mai necurate de anihilare, bunăoară zdrobirea capului sub picior, mă făceau să mă-nfior. Prin urmare, stăteam strângând în brațe pasărea care-și dădea sufletul, vărsând asupra ei lacrimile stârnite de mila față de toate vietățile mici și neajutorate care suferă, până când creatura murea de tot.

Aceasta era emoția retrezită în mine de acela la a cărui trecere din această lume contribuisem ca un cârpaci lipsit de inimă, dar care acum o pornise la drum. Și-a desfăcut buzele și a bolborosit înecat de sângele ce curgea înăuntru, în plămânii lui, și în afară, într-o pojghiță roșie ce i se scurgea peste piept, pe pământ. Ce risipă, mi-am zis în sinea mea, eu, care, dintre toate fluidele mele, cel mai puțin suport sângele. Am îngenuncheat lângă el și m-am uitat în ochii lui. Mi-a întors încrezător privirea. Știa destule ca să-și dea seama că nu mai reprezentam o amenințare, că nimeni nu-l mai putea amenința. Nu voiam să-i pierd respectul. I-am înconjurat cu brațele capul și umerii și l-am ridicat puțin. Brațele mi s-au umplut de sânge. Ochii își pierdeau concentrarea. Căpătaseră culoarea borhotului. Se stingea repede.

— Curaj, te admirăm, i-am zis eu.

N-a înțeles. Am simțit cum îmi zvâcnește un mușchi în maxilar. El nu mai vedea nimic. L-am pus încet jos. În adâncul lui, ca în străfundul unei fântâni, plămânii încă bolboroseau. Apoi diafragma i s-a contractat și el a strănutat din piept, o explozie care m-a împroșcat cu sânge, apă și, presupun, fărâme de măruntaie. Așa a pierit Plaatje.

Privitor la aceste patru morți și la celelalte care s-au petrecut, voi spune următoarele, dacă e nevoie de vreo expiație, explicație, palinodie.

De unde știu eu că Johannes Plaatje, ori chiar Adonis, ca să nu vorbesc de morții hotentoți, n-a fost o imensă lume de încântare inaccesibilă simțurilor mele? Nu cumva am omorât ceva de o valoare inestimabilă?

Sunt explorator. Esența mea este să deschid ceea ce e închis, să luminez ceea ce e întunecat. Dacă hotentoții reprezintă o imensă lume de încântare, ea este o lume impenetrabilă, impenetrabilă pentru oamenii ca mine, care trebuie fie s-o ocolească – adică să nu ne împlinim misiunea –, fie s-o eliminăm din drum. Cât despre servitorii mei, oameni fără rădăcini, pierduți pentru totdeauna pentru cultura lor și înveșmântați acum doar în zdrențele stăpânilor lor, știu cu siguranță că viața lor nu era formată din altceva decât neliniște, resentiment și desfrâu. Au murit într-o dezlănțuire de teroare, neînțelegând nimic. Erau oameni

cu un intelect limitat și cu o existență limitată. Au murit în ziua în care i-am aruncat afară din capul meu.

Ce s-a realizat cu moartea tuturor acestor oameni?

Prin morțile lor, eu, care, după ce m-au alungat, am străbătut deșertul ca un simbol palid, mi-am afirmat încă o dată realitatea. Uciderile nu mă încântă cu nimic mai mult decât pe oricine altcineva; dar mi-am asumat să fiu eu cel care apasă pe trăgaci, executând acest sacrificiu pentru mine și compatrioții mei, și comițând asupra poporului negru omuciderile pe care le-am dorit cu toții. Toți sunt vinovați. Cine știe pentru ce crime inimaginabile ale spiritului au murit ei prin mine? Judecata lui Dumnezeu este dreaptă, de neîmblânzit, de neînțeles. Milostenia Lui nu ține seamă de merit. Eu sunt o unealtă în mâinile istoriei.

Voi suferi?

Și eu mă tem de moarte. Și eu mi-am petrecut nopți treze, socotind cât a trecut din cei șaptezeci de ani, proiectându-mă în ziua de după decesul meu, când mâna dreaptă a antreprenorului de pompe funebre mă va spinteca și va scoate din culcușul lor curat organele ființei mele lăuntrice, pe care am prețuit-o atât de multă vreme. (Unde se duc acestea, mă întreb eu, oare le aruncă în troaca porcilor care mănâncă orice?)

Dar adevărul adevărat e că moartea mea este doar o poveste de iarnă pe care o spun ca să mă înspăimânt pe mine însumi, ca să mă cuibăresc mai confortabil în cuverturi. O lume fără mine e de neconceput.

Pe de altă parte, dacă e să se întâmple ce-i mai rău, veți descoperi că sunt legat de viață, dar nu irevocabil. Mi-am învățat lecția. Și eu pot da înapoi înaintea unui deget mustrător, prin infinitele coridoare ale sinelui meu. Și eu pot să obțin și să-mi apropriez un punct de vedere din care, asemenea lui Plaatje, asemenea lui Adonis, asemenea lui Tamboer și Tamboer, asemenea populației namaqua, pot să fiu considerat de prisos. Deocamdată, nu mă interesează să-mi apropriez un asemenea punct de vedere, dar, când va sosi ziua, veți constata că, indiferent dacă sunt viu sau mort, indiferent dacă am trăit cândva sau nu m-am născut niciodată – toate acestea nu m-au preocupat vreodată cu adevărat. Am alte lucruri la care să mă gândesc.

POSTSCRIPTUM

Printre eroii care s-au aventurat primii în inima Africii de Sud și au adus vești despre ceea ce am moștenit, Jacobus Coetzee a ocupat un loc onorabil, chiar dacă minor. Este recunoscut de cei care studiază istoria noastră timpurie drept descoperitorul Râului Orange și al girafei; dar, din turnurile noastre de fildeș, am zâmbit îngăduitori vânătorului credul care i-a raportat Guvernatorului Rijk Tulbagh povestea aceea cu bărbații cu păr lung, de departe, la miazănoapte, ceea ce a dus la organizarea expediției fără nici un rezultat a lui Hendrik Hop, din 1761–62. Doar niște circumstanțe, mai ales relatarea trunchiată a explorărilor lui Coetzee prezentă în aceste pagini, au consolidat stereotipul, ascunzând adevărata anvergură a omului. Relatarea din aceste pagini, considerată definitivă, este scrisă de un alt personaj, un agent de la Castel, care a ascultat povestea lui Coetzee cu nerăbdarea unui birocrat și a făcut câteva însemnări pentru mapa Guvernatorului[i] – un proces-verbal întocmit în grabă. Conține numai informații considerate a avea valoare pentru Companie, anume informații despre depozitele de minereuri și despre potențialul triburilor din interiorul țării, ca surse de provizii. Putem fi siguri că numai a doua natură a scribului Companiei, anume

cea comercială, l-a făcut să pună pe hârtie, pentru ochii noștri, povestea pe care se bazează faima subțire a lui Coetzee, povestea neamului „cu piele roșiatică sau galbenă, cu păr lung și veșminte de in", care trăiește la nord.

Lucrarea de față se încumetă să prezinte o perspectivă mai completă și, prin urmare, mai corectă asupra lui Jacobus Coetzee. Este o lucrare plină de pietate, dar și una istorică: o lucrare respectuoasă față de un străbun și unul dintre fondatorii poporului nostru, o lucrare care oferă dovada istoriei pentru a corecta anumite distorsiuni anti-eroice care s-au strecurat în concepția noastră despre marea epocă a explorărilor, când Omul Alb a avut primul contact cu neamurile băștinașe din interiorul țării noastre.[ii]

Jacobus Janszoon Coetzee (Coetsee, Coetsé) era strănepotul lui Dirk Coetzee, un *burgher*[1] care a emigrat din Olanda la Cape, în 1676. Generațiile de Coetzee ilustrează bine dispersarea treptată în hinterland, care a constituit povestea de suprafață, mitul Omului Alb în Africa de Sud, mergând mereu spre nord, furios ori dezgustat de măsurile restrictive ale guvernului, fie el olandez sau britanic. Poporul nostru are multe elemente anarhice. Credem în justiție, dar nu ne-am supus niciodată cu plăcere legilor. Dirk Coetzee a migrat la Stellenbosch; Jacobus Coetzee, șaptezeci de ani mai târziu, a mers până în Piquetberg, unde a trăit

1. Cetățean înstărit, locuitor al unui burg în epoca medievală; (*ist. Africa de Sud*) cetățean al Coloniei Cape.

ca vânător și crescător de vite. De aici, de la ferma lui din apropierea satului Aurora din zilele noastre, a pornit în expedițiile lui de vânător de elefanți, printre care și aceea din 1760.

Pentru a înțelege viața acestui fermier obscur, e necesar un exercițiu de imaginație. Coetzee făcea parte dintr-un grup tot mai numeros de oameni care întorceau spatele Sudului. Pentru mulți fermieri din interiorul țării, efortul de a satisface, lună de lună, cerințele tot mai vorace ale Companiei – carne, cereale, fructe, legume – pentru aprovizionarea angajaților de la Indiile de Est, provizii care trebuiau transportate până la Cape în care trase de boi pe drumuri ca vai de lume, devenea o povară greu de îndurat. Asemenea indivizi și-au întors privirile spre șesurile pustii din interior, visând să devină stăpâni peste propriile vieți. Stai în punctul cel mai sudic din Cape și te uiți spre mare. La ce te gândești? La Sud: mări întunecate, ceață, albeață. Lași Cape în urmă, poate călare pe cal, și mergi kilometri întregi, și încă n-ai scăpat de Sud. Apoi, pac, la o oarecare depărtare de coastă – specificații diferite –, scapi de Sud. Intri într-o zonă neutră, eliberată de sentimentul destinului. Apoi, deplasându-te mai departe spre nord, pac, te afli într-o a doua zonă de destin, cu destinația Nord. Nu există nimic altceva decât Nord. Mergând spre nord, Coetzee vedea, ca să zic așa, cu ochiul sferic al unei broaște (râioase ori nu): tot ceea ce era în jurul lui (broasca) se afla în fața lui (omul). În termeni istorici, acesta era viitorul pe care

îl crease el, renunțând la un contract cu Compania privind cereale și legume, în favoarea vitelor.

Vizitatori străini precum Vaillant, Sparrman, Kolbe, chiar și acel gentilom englez plin de morgă, Barrow, ne ajută să ne formăm o idee destul de corectă privind calitatea vieții cotidiene a fermierului de la frontieră. Ni-l închipuim în hainele de lucru grosolane pe care le poartă zi de zi, cu încălțări din piele de leu, o pălărie cu bor rotund pe cap și un bici dormind în îndoitura brațului, veghind lipit de carul său ori pe *stoep*[1], gata să-l întâmpine pe călător cu o ospitalitate comparabilă, în estimarea lui Dominicus, cu aceea a germanilor antici. Sau îl vizualizăm într-un tablou pe care Barrow l-a scuipat cu infinit dispreț, dar care, în ochii inocenți, își are propria frumusețe pastorală: așezat într-o seară, împreună cu familia, lângă un lighean cu apă, spălându-și picioarele de sudoarea unei zile de trudă, pregătindu-se pentru rugăciunile de seară și patul matrimonial. Sau coborând din șa, întâi cu piciorul drept, apoi cu stângul, lângă stârvul unei *gemsbok*[2] proaspăt ucise, cu fumul de nuanța cobaltului ridicându-se din gura țevii, amestecat probabil de-acum complet cu albastrul mai deschis al cerului. În toate aceste scene, el ne apare ca un om tăcut. Nu avem nici un portret contemporan. Fără îndoială, purta barbă.

1. Verandă (în afrikaans, în original).

2. Specie de antilopă de talie mare (în afrikaans, în original).

Compania era interesată de profit facil. Van Riebeeck[1] însuși trimisese expediții în interiorul țării, ca să caute miere, ceară, pene de struț, colți de elefant, argint, aur, perle, baga, mosc, zibete, chihlimbar, piei și tot ce se mai putea. Aceste articole râvnite făceau obiectul barterului. În schimbul lor, agenții Companiei dădeau produse pentru care numele Omului Alb susura pe buzele tuturor celor din Africa: tutun, băuturi spirtoase, mărgele și alte obiecte din sticlă, metale, arme de foc și praf de pușcă. Nu vom aborda aici sarcasmul superficial al comentatorilor din ziua de azi privind comerțul. Triburile din interior își vindeau cirezile și turmele pentru nimicuri. Acesta e adevărul. Era o pierdere necesară a inocenței. Ciurdarul care, trezindu-se din beție în urletele de foame ale copiilor, își contempla pășunile goale pentru totdeauna, învățase lecția Izgonirii: nu se poate trăi etern în Rai. Oamenii Companiei jucau doar rolul îngerului cu paloșul de foc în această dramă a creației lui Dumnezeu. Ciurdarul a făcut un pas trist mai departe, spre calitatea de cetățean al lumii. Ne putem consola cu acest gând.

Castelul era interesat de profitul facil, însă numai atâta vreme cât nu aducea responsabilități suplimentare. „Îndrăznim să solicităm Directoratului să pună sub comanda noastră încă 25 de mercenari din Hessa. Într-atât prăduiesc boșimanii și într-atât s-a întins hotarul Coloniei, încât a devenit o necesitate imperioasă

1. Jan van Riebeeck – navigator olandez, comandor al coloniei Cape între 1652–1662.

stabilirea unui post pentru apărarea drumului de la Graaf Reynet, de-a lungul căruia, cu două săptămâni înainte, Willem Barendt, un *burgher* liber, și fiii lui, dimpreună cu servitorii lor au fost omorâți și două mii de vite au fost furate." Ne putem imagina agitația Comandantului căruia i s-a cerut să scrie o asemenea scrisoare și, prin urmare, neîncrederea cu care erau cântărite cererile din partea *burgher*-ilor privind drepturi de pășunat tot mai departe de Castel, tot mai departe spre nord. Ne putem mira că asemenea drepturi i-au fost acordate lui Coetzee în 1758. De câtă încredere trebuie să se fi bucurat! În vreme ce unii oameni de la frontieră nu vizitau Cape Town mai mult decât o dată în viață, îmbrăcându-și cele mai bune veșminte negre și așternându-se la drum în carele trase de boi, cu miresele lor urmându-i în propriile care, pentru că așa cerea buna-cuviință, ca să se cunune la Groote Kerk, Coetzee se ducea acolo în fiecare an sau tot la doi ani, cu o încărcătură de piei și colți. Și apoi o lua înapoi spre miazănoapte, un bărbat flegmatic, cu boii lui care băteau fără grabă trei kilometri pe oră, având legate la spatele carului două butoiașe pline cu praf de pușcă, iar în car ceai, zahăr, tutun și lungul bici din piele de hipopotam înfipt drept în teacă. La momentul potrivit, voi descrie carul.

Barrow îi acuză pe coloniști, pe care în mod eronat îi numește țărani, de jocuri barbare de mutilare a animalelor. Consemnează un incident cu un fermier care a aprins un foc sub un atelaj de boi istoviți.[iii] Barrow

a fost victima multor entuziasme și prejudecăți ale Europei iluministe. A venit la Cape să vadă ceea ce voia să vadă: sălbatici nobili, țărani olandezi leneși, brutali, o misiune civilizatoare irosită. A făcut câteva recomandări și a plecat: bifat China, bifat Africa, ce urmează? Dar Barrow a murit, și țăranii lui au supraviețuit. În orice caz, nu e posibil ca Jacobus Coetzee, un om umil care nu s-a erijat în Dumnezeu, să-și fi torturat animalele. (În acest context, nu pot să nu-l citez pe John Philip, cel mai strălucit misionar britanic, ale cărui cuvinte dezvăluie cum nu se poate mai limpede cârdășia coreligionarilor lui în misiunea imperială: „În vreme ce misionarii noștri sunt peste tot, răspândind sămânța civilizației, a ordinii sociale și a fericirii, ei extind prin cele mai ireproșabile metode interesele britanice, influența britanică și Imperiul Britanic. Acolo unde misionarul își fixează standardele în sânul unui trib sălbatic, prejudecățile lor împotriva guvernului colonial dau înapoi și depedența lor față de colonie crește, prin crearea unor nevoi artificiale."[iv] Da, sălbaticul trebuie să-și îmbrace goliciunea și să lucreze pământul, din pricină că Manchester exportă indispensabili de bumbac, iar Birmingham, brăzdare. În zadar căutăm cu disperare un exportator britanic al virtuților umilinței, respectului, hărniciei. Între elementele acestei vieți, zicea Zwingli, truditorul e cel care se află mai aproape de Dumnezeu.)

După cum am spus, Coetzee era cunoscut la Castel, se punea temei pe el. De unde și concesionarea

pământului, de unde și dreptul de a vâna dincolo de granițele Coloniei. Nu e vorbă, Colonia încă avea sălbăticiuni din belșug, însă animalele mai mari, precum elefantul și hipopotamul, fuseseră vânate cu atâta zel, încât se retrăseseră în sălbăticiile de la miazănoapte. Prin urmare, negoțul cu fildeș depindea de barter și de expedițiile vânătorești neferite de primejdii: Burchell vorbește despre un vânător, un anume Carel Krieger, care a fost făcut una cu pământul de un bivol lovit de streche, într-o vreme când populația albă adultă de sex masculin număra 5 546 de suflete (recensământul din 1798)[v]. Krieger a reprezentat, proporțional, o pierdere mult mai mare decât unul dintre miile de bastarzi concepuți de înaintașii scoțieni cu sclavele pe care stăpânii de sclavi îi păstrau pentru șeptelul lor.[vi] În trecere, putem să contemplăm cu tristețe politica lașă a Companiei privitor la colonizarea albă, și cu regret și contrarietate staza populației olandeze pe parcursul secolului al XIX-lea (trândăvie?, suficiență?), dar și cu admirație invidioasă dezvoltarea Statelor Unite, care, în aceeași perioadă, și-au sporit populația albă în progresie geometrică și au controlat sporul populației băștinașe cu o asemenea eficiență, încât, în anii 1870, numărul indienilor era mai mic ca oricând. La începuturile Coloniei Cape, fiecare suflet conta. Cu toate acestea, în 1802, fiul lui Coetzee a fost ucis de propriii lui sclavi, singurul membru al familiei care a scăpat cu viață fiind soția acestuia.[vii] Nu putem decât să sperăm că s-a recăsătorit.

În 14 iulie 1760, în toiul iernii, Coetzee a pornit în expediția lui spre nord. A luat cu sine șase servitori hotentoți și douăzeci și patru de boi, două atelaje, pentru carul lui. Călătorind pe timp de noapte, pentru ca vitele să poată paște în timpul zilei, și în etape de câte douăsprezece ore, el a urmat traseul expediției lui Van der Stel, din 1685. A înaintat încet printr-un ținut cu dealuri de gresie piramidale, ciudate, și câmpii nisipoase unde roțile carului se afundau până la osii. Roase de vânt și ploaie, dealurile au un aspect noduros, melacolic. Valea nisipoasă numită Verloren Vallei a fost traversată în trei zile, nici mai mult, nici mai puțin. Călătorii se hrăneau cu oile pe care le spintecau (oile din Cape, cu coada groasă) și cu ceea ce reușeau să vâneze, poate gregara *springbok*[1]. Hotentoții lui Coetzee nu se lepădaseră de vechile lor obiceiuri culinare. Tăiau hălci din animalul mort și le spintecau apoi în fâșii spiralate, cam așa cum ai curăța un măr, dacă îți cureți mărul în spirală. Băgau fâșiile acestea în cenușa focului și apoi le mâncau pe jumătate crude. Un alt obicei, probabil de origine religioasă, deși e greu de văzut ce anume poate fi înnobilat cu numele de religie când vine vorba de hotentoți, a dispărut, din fericire: obiceiul de a despica gâtul și pântecul unei oi pentru a lăsa sângele să se prelingă în viscere, compoziția rezultată fiind amestecată cu un băț și băută cu nesaț întru presupusul beneficiu al spiritului. Când meditățm asupra unor asemenea practici, putem

1. Antilopă-săritoare (în afrikaans, în original).

într-adevăr să fim recunoscători că, în interacțiunea dintre europeni și hotentoți, acțiunea influenței culturale a avut loc în totalitate dinspre primul grup spre cel de-al doilea. Vom avea ocazia, în cele ce urmează, să analizăm critic și alte practici culturale ale hotentoților, și atunci se va resimți mai bine temeiul observației mele.

(„...*Āten tāten, āten tāten*", cântau băștinașii din Cape în fața marinarilor naufragiați de pe *Harlem*, „*āten tāten, āten tāten*", și dansau pe o măsură de două pătrimi.[viii] De unde apelativul de *hotentot*.)

În ziua de 18 iulie, Coetzee a trecut Râul Oliphants la latitudinea de 31°51'. Acest râu peren curgea cu putere, și unul dintre boii mai slăbiți a fost dus de curent spre un destin fatal. În mai puțin de zece ani după traversarea făcută de Coetzee, malurile râului aveau să fie săpate de fermieri și acoperite de culturile lor de orez. Deși practic se afla în ținutul boșimanilor, Coetzee nu a întâlnit nici unul. A apucat-o spre nord-est, ca să evite deșertul de coastă. Înjugând toți boii pe care-i avea, a traversat Munții Nardouw. Munții aceștia au fost roși de trecerea timpului, transformându-se în caverne grotești, arce și colonade. Din cuibare aflate sus, deasupra trecătorii, ochi bănuitori îi urmăreau pe drumeți. Or fi fost ochii boșimanilor care stăteau întinși pe burtă pe praguri înalte, cu arcurile lor mici în mâna stângă și cu tolba conținând 70–80 de săgeți mici, ivindu-se pieziș la șoldurile lor. Boșimanii aștia aveau motive să păstreze o distanță

respectuoasă față de armele coloniștilor. Ducându-și viața ca vânători și culegători de rădăcini și fructe comestibile, au avut de suferit de pe urma reducerii populației de antilope și au deprins obiceiul de a pândi la hotarele coloniei, așteptând ocazia să atace un fermier neștiutor și să-i șterpelească întreaga cireadă. Animalele astfel furate aveau parte de un tratament barbar. Boșimanii împărtășesc cu eschimoșii credința respingătoare că animalele au fost aduse pe acest pământ nu numai ca să aibă omul din ce trăi, ci și pentru a satisface apetiturile sale cele mai perverse. Din carnea vie a unui animal rănit, zona afectată era scobită cu un cuțit de piatră bont. Piciorul din spate al unui bou furat era hăcuit și mâncat în fața ochilor agonizanți ai dobitocului. Și dacă se bănuia că fermierul păgubit avea să-i prindă din urmă pe hoți, vitele lui erau ologite fără milă și abandonate. Ca să se protejeze de asemenea prădăciuni, fermierii se organizau în comandouri de apărare, al căror scop era acela de a crea o zonă neutră sau o centură liberă între fermă și sălbăticiile bântuite de boșimani. Lipsindu-le resursele de a păzi zona, instrumentul la care erau nevoiți să recurgă pentru a o menține liberă era teroarea. Vai de capul boșimanului care era văzut la hotarele așezării. Oricât ar fi fost de iute de picior ori bun arcaș, curând descoperea că nu se putea pune cu puștile comandoului călare. Împins tot mai la nord de această presiune neînduplecată (și tot mai spre apus, de invazia triburilor bantu), boșimanul și-a găsit un refugiu sigur în

lăstărișul din Kalahari, unde și-a păstrat obiceiurile ancestale până în ziua de azi.

Să menționăm totuși că politica terorii nu era nediscriminatorie. În vreme ce bărbații boșimani se dovedeau incapabili să se adapteze la muncile câmpului, copiii lor erau de obicei maleabili, băieții, cu misterioasa lor familiaritate cu *veld*-ul, devenind păstori excelenți, în vreme ce văduvele și fetițele deveneau curând suficient de docile încât să facă treabă în gospodărie. Prin urmare, expedițiile de comando nu erau în nici un sens masacre. Chiar și unii adulți supraviețuiau în captivitate. Wilhelm Bleek, faimosul cercetător al graiurilor boșimane, și-a întâlnit cele două surse principale de informații – doi bătrâni – pe când aceștia munceau cu lanțuri la picioare la construcția digului din Cape Town.

Traversarea Munților Nardouw l-a adus pe Coetzee în preajma povârnișului Onder Bokkeveld, pe care l-a ocolit. Terenul era aspru, pietros. În 1760, ploile au venit târziu, iar călătorii s-au adăpostit pe unde au putut de furtunile cu grindină cât oul de porumbel (diametru de 14 mm) care s-au abătut din senin. Terifiate, animalele s-au strâns unele în altele, iar oamenii s-au ghemuit în partea ferită de vânt a carului, fumând și înjurând. Tutunul era cultivat în districtul Piquetberg, dar nu la ferma lui Coetzee. E bine știut faptul că tutunul și coniacul au fost esențiale în distrugerea culturii hotentote. În schimbul acestor articole de lux, hotentoții își dădeau averea constând din vite și oi,

degradându-se până la a deveni un neam de hoți, vagabonzi și cerșetori. Din stupoarea indusă de tutun nu puteau fi treziți nici măcar de foame – zăceau lângă colibe cât era ziua de lungă, mișcându-se după soare când era frig, și după umbră când era cald, într-o stare de o asemenea indolență, încât fuga de foame nu era plecarea la vânătoare, ci somnul anodin sau muzica lugubră produsă de *gowra*, un instrument interesant pe care-l voi descrie mai încolo. Efectul narcotic al tutunului era bine-cunoscut hotentoților, care se distrau otrăvind șerpi cu uleiul de nicotină din pipele lor.

Servitorii lui Coetzee au fost obligați să lase în urmă indolența unei culturi tribale degenerate. După ce-și pierduseră animalele, ei sau tații lor migraseră pe orbita lui Coetzee. În schimbul muncii lor, li s-a permis să-și ridice colibele pe pământul lui și să-și crească propriile animale, alături de-ale lui. Erau plătiți în grâne, zahăr și alte produse de strictă necesitate și în cantități rezonabile de tutun și coniac. Astfel, Coetzee a pus la ferma lui bazele încă uneia dintre relațiile durabile în care fermierul și servitorul dansează într-o paralelă molcomă de-a lungul timpului, fiul fermierului și fiul servitorului jucând *dolosse*[1] împreună în curte, trecând, odată cu vârsta majoratului, la o relație mai austeră a stăpânului cu servitorul, servitorul învârtindu-se în jurul stăpânului pe întregul parcurs al unei vieți de muncă, bătrânii – care vor ajunge amândoi – oprindu-se în lumina puternică a soarelui, pentru a schimba

1. *Dolosse* – arșic; *to play dolosse* – a juca arșice.

câte-o amintire chicotită, pălăria împinsă puțin pe spate, târșâitul picioarelor, nepoții jucând *dolosse*. În hotentotă nu există un cuvânt pentru „Da" Pentru a-și exprima consimțământul, hotentotul repetă ultimele cuvinte ale poruncii stăpânului. Limba hotentoților a pierit, dar încă se mai aud în limba afrikaans aceste cadențe antifonice la fermele din partea de vest a regiunii Cape. „Du-i până în tabăra nordică." „În tabăra nordică, stăpâne." Colibele lor din ramuri de răchită îndoite au fost înlocuite de case de lut cu acoperișuri din tablă ondulată, fabricată la Benoni. Dar chiar și acestea pot avea un aspect pitoresc: fumul înălțându-se din soba cu lemne, dovleci pe acoperiș, fundurile goale ale copiilor etc. În istorie există un principiu al stabilității, care decantează din toate conflictele acele conformații cu șansa cea mai mare de anduranță. Casa fermierului, tăcută, așezată pe colină, colibele tăcute în văioagă, cerul înstelat.

Regiunea prin care trecea Coetzee acum nu era necunoscută ochiului european. Vânători și negustori trecuseră pe-acolo, adesea fără cunoștința Companiei. Dar regiunea era atât de întinsă, exporatorii ei atât de puțini, încât istoricul poate să creadă că elementele ei caracteristice sunt necunoscute și să pună mereu aceeași întrebare: Cine a descoperit asta? sau, mai precis: Care european a descoperit asta?, pentru că, deși populația băștinașă a acelei părți a continentului a fost întotdeauna puțin numeroasă, nu putem fi niciodată siguri, privitor la un fenomen băștinaș, că n-a fost un

ochi băştinaş primul care să-l fi descoperit. Coetzee şi-a croit călătoria dublă (până acolo şi înapoi) printr-un teritoriu parţial necunoscut dintre Piquetberg şi Râul Orange, ochiul lui ager de vânător distingând, din car, fiecare tufiş pe o rază de o sută de metri (insectele şi reptilele mai mici se retrag din faţa privirii descoperitorului). Camelopardul (girafa) este a lui, toţi suntem de acord cu asta, în întreaga ei varietate australă. Dar împotriva lui Thunberg, Sparrman, Paterson *et.al.*, botaniştii care au venit de-a valma în Cape la începutul secolului, daţi-mi voie să susţin revendicarea lui Coetzee în privinţa plantei *geelvygie* (*Malephora mollis*), suculentă şi atât de astringentă, încât berbecii o scoteau înnebuniţi din pământ cu coarnele lor. Criteriile pentru o nouă descoperire, la care apelau domnii europeni, erau de interes îngust, fără îndoială. Cereau ca fiecare specimen să umple un loc gol în taxonomiile lor europene. Dar când boşimanii au văzut pentru prima oară iarba pe care noi o numim *Aristida brevifolia* şi au vorbit între ei şi au constatat că era necunoscută şi au numit-o *Twaa*, oare nu exista un ordin botanic despre care nu ştiau decât ei şi în care *Twaa* îşi găsea acum un loc? Şi dacă acceptăm asemenea concepte precum o taxonomie boşimană şi o descoperire boşimană, n-ar trebui să acceptăm şi conceptul de taxonomie a omului de la frontieră şi conceptul de descoperire făcută de omul de la frontieră? „Nu ştiu asta, neamul meu nu ştie asta, dar în acelaşi timp ştiu cum arată, seamănă cu *rooigras*, e un fel de

rooigras, o s-o numesc *boesmansgras*" – iată genul de moment interior al descoperirii. În felul său, Coetzee călătorea ca un zeu printr-o lume doar pe jumătate botezată, diferențiind și făcând să existe.

Mi-aș dori să fi putut povesti aventuri vânătorești: un elefant mascul, bunăoară, care se răsucește pe neașteptate și-și înfige colții în burta unui cal, iar ghinionistul călăreț scapă de aceiași colți turbați doar printr-o împușcătură la momentul oportun; sau o leoaică, rănită, care se repede asupra unui cărăuș hotentot, fiind lichidată prea târziu (ochi verzi, gingii roșii) ca să se împiedice risipirea în văzduh a conținutului greu-mirositor al abdomenului acestuia. Aventurile vânătorești conferă freamăt istoriei, oricât de exagerate ar fi. Dintr-o perspectivă dramatică, structura lor este satisfăcătoare: complacere (am o armă), disconfort (pușca nu este încărcată, tu ai dinți/colți/coarne), ușurare (te-ai repezit la cine nu trebuie și/sau eu te împușc în ciuda a toate cele). Din păcate, Coetzee nu era genul de vânător care să aibă parte de asemenea aventuri. A împușcat numai doi elefanți în această expediție, amândoi (mă grăbesc cu informația) la nord de Orange. O iscoadă a adus vești că exista o turmă de elefanți. Neadulmecați, Coetzee și un cărăuș s-au apropiat de ei pe jos (după cum știm, elefanții nu văd bine, iar vânătorii veneau din direcția opusă vântului). Coetzee și-a dezbrăcat pantalonii, așa cum e obiceiul vânătorilor de elefanți, și a împușcat un mascul cu un plumb sub spată. Turma s-a întors din drum și s-a îndepărtat.

Coetzee s-a repezit la calul său și a pornit în urmărire. De la mică distanță, a tras în pântecul unei femele răzlețite de turmă, obligând-o la un mers agonizant. Apoi a urmat o manevră care, deși aparent periculoasă, era destul de obișnuită. A încărcat pușca și s-a dus în fața femelei. Zăpăcit, animalul s-a oprit să-și tragă sufletul, moment în care hotentotul s-a furișat și, cu o lovitură de toporișcă, i-a retezat tendonul lui Ahile. Coetzee s-a apropiat acum fără probleme de animal, răpunându-l cu o împușcătură în dosul urechii. Colții au fost retezați și duși la car. În noaptea aceea (29 august), vânătorii au mâncat inimă de elefant, o delicatesă deosebită. Laba e și ea foarte apreciată, dar Coetzee o socotea insipidă. Sper că v-a plăcut această aventură.

Trecând de latitudinea de 31°S, călătorii au intrat pe teritoriul neamului namaqua. Îmi îngădui să mă opresc puțin asupra acestui neam foarte interesant. Nu trebuie confundat cu hotentoții din Cape, un neam degradat, a cărui organizație tribală s-a prăbușit pentru totdeauna în timpul epidemiei de variolă din 1713 și pe care Barrow l-a numit, fără a greși, „cea mai neajutorată și mai nenorocită rasă umană, ale cărei chipuri sunt mereu cuprinse de mohoreală și melancolie, al cărei nume va fi uitat sau va fi amintit doar ca acela al unei persoane decedate și prea puțin cunoscute“[ix]. Neamul namaqua a dat înapoi în fața presiunii colonizării albe, dar abia în 1907 a cedat cu totul. Emisarii trimiși în 1661 au fost salutați

de o sută de muzicanți; următorii emisari nu i-au mai găsit, pentru că se refugiaseră în fortărețele lor din interiorul țării.

Cei din neamul namaqua aveau o înălțime medie. Bărbații erau zvelți, femeile, trupețe. Pielea le era galben-maronie, ochii, negri, ageri ca ai boșimanilor (Bleek susține că boșimanul distingea cu ochiul liber sateliții lui Jupiter cu câteva secole înaintea lui Galilei). Stăpânind tehnica de a-și retrage testiculele în pântec, masculii erau vestiți pentru iuțeala cu care fugeau. Iar femeile, asemenea celor din Egiptul Antic, aveau o protuberanță excesivă a numitei *labia minora*, dar, neavând nici un termen de comparație, nu considerau asta un cusur. Un neam extrem de interesant pentru antropologi, fermecător de-a dreptul. Ei sunt cei care au inventat baladerul capucin. Ca protecție împotriva bolilor, își înfășurau intestine de leopard în jurul gâtului. Pofta lor de grăsime era insațiabilă. Jubilau răsunător când dădeau peste-o balenă eșuată. Sistemul relațiilor de rudenie. Iubire romantică (povestea fetei recalcitrante care s-a aruncat în prăpastie[x]). Obiceiuri funerare. Amputarea degetelor în semn de doliu. Virtutea vindecătoare a urinei masculului. Legi și pedepse: pentru furt de inventar viu – o baie de rășină fierbinte, pentru incest – pierderea mădularului, pentru omucidere – bâte în cap până zboară creierii. Refuzul lor de a venera o Ființă Supremă („De ce să ne rugăm unuia care la un moment dat ne dă secetă nesfârșită, iar în altul ploaie nesfârșită, când de fapt

am putea să privim totul cu moderație și la momentul potrivit?"[xi]) Material suficient pentru o carte.

Prin urmare, caravana lui Coetzee a intrat în ținutul neamului namaqua. Carul lui conținea: mărgele negre, albe și albastre de porțelan, tutun, pumnale, oglinzi, sârmă de cupru, trei muschete, plumbi, un butoiaș cu praf de pușcă, un sac de alice, puști, plumb și o matriță pentru proiectile, cuverturi, un ferăstrău, un hârleț, un baltag, vârfuri de săgeată, cuie, frânghii, prelată, ac pentru vele, piele de bou, juguri, căpestre, pripoane, gudron, catran, unsoare, rășină, cuie de osie, cârlige, inele, o lampă cu petrol, coniac, trei poloboace cu apă, un cufăr cu leacuri și multe alte lucruri – civilizație, de fapt, *in ovo*. În apropiere de Khamiesberg, carul s-a cufundat în nisipul moale până la osii. Abia l-au scos, că iar s-a cufundat. Sub tensiunea unui atelaj dublu de boi, s-a rupt oiștea (*disselboom*). Acest prim ghinion al expediției i-a împins pe servitorii lui într-o apatie descurajată. Fără nici o inițiativă, au stat pe loc, privind cu ochi sticloși și sugându-și pipele. Un neam fără viitor. Numai când s-a urlat la ei s-au pus în mișcare și s-au apucat să descarce carul, să lege oiștea, să facă un pat de frunze și să tragă afară carul. Cât a fost ziua de lungă, au înlocuit oiștea. Cea veche era făcută din lemn de *assegaai*[1]. Cea nouă era din lemn de măslin, nu la fel

1. Denumirea în afrikaans a copacului *Curtisia dentata*, endemic pentru flora Africii de Sud și singurul din genul *Curtisia*.

de rezistent, dar mai dur și mai greu. Ce noroc că nu s-a rupt și manșonul (*tang*).

Coetzee nu s-a uitat nici în dreapta, nici în stânga când a trecut prin defileul munților Khamies. Noaptea, temperatura cobora sub zero. Era zăpadă pe creste. Dimineața, vitele, cu încheieturile înghețate, trebuiau ridicate în picioare cu un par trecut de-a lungul lor, pe sub piept și pântec. La unul dintre popasuri (18 august), expediția a lăsat în urmă cenușa focului din timpul nopții, care a mistuit totul, o caracteristică a climei uscate, fecale răspândite în grămezi pe o suprafață întinsă, ale ierbivorelor la loc deschis, ale carnivorelor în spatele stâncilor; pete de urină cu urme minuscule de sare de cupru; frunze de ceai; oase de la picioarele unei *springbok*; cincisprezece centimetri de frânghie de piele de bou împletită; scrum de tutun: și un plumb de la o muschetă. Fecalele s-au uscat într-o singură zi. Frânghia și oasele au fost mâncate de-o hienă în 22 august. În 2 noiembrie, o furtună a împrăștiat ce-a mai rămas. Plumbul muschetei nu mai era acolo în 18 august 1933.

De pe creștet și din barbă, păr căzut și mătreață. Din urechi, bucățele de ceară. Din nas, muci și sânge (Klawer, Dikkop, cădere și, respectiv, lovituri). Din ochi, lacrimi și o secreție urduroasă. Din gură, sânge, dinți stricați, piatră, flegmă, vomă. Din piele, puroi, sânge, cruste, secreție plasmatică (Plaatje, o arsură cu praf de pușcă), sudoare, sebum, piele moartă, păr. Bucăți de unghii, mizerie interdigitală. Urină și pietricele

renale minuscule (apa din Cape e foarte alcalină). Smegmă (circumcizia e limitată la membrii populației bantu). Materie fecală, sânge, puroi (Dikkop, otravă). Spermă (toți). Aceste rămășițe, depozitate în Africa australă de-a lungul a două drumuri, au dispărut curând din pricina soarelui, a vântului, a ploii și a preocupării manifestate de regatul insectelor, cu toate că elementele lor atomice se află și acum printre noi, desigur. *Scripta manent.* Plumbii muschetelor, cei care și-au atins ținta și, prin urmare, au fost scăzuți de la socoteală, cei care și-au găsit, mai mult sau mai puțin, ținta, dar nu au fost niciodată recuperați, ținta lor hălăduind prin *veld* până când, bălăbănindu-se, a căzut la pământ din pricina sângelui pierdut, ori, pe parcursul câtorva săptămâni, și-a refăcut forțele și a supraviețuit, zămislind noi odrasle; și plumbii care nu și-au găsit ținta, însă au mușcat țărâna și s-au înfipt ori au picat irosiți la suprafață, cu toții și-au imortalizat trecerea de-o parte sau de alta.

Defileurile din Munții Khamies erau bogate în vânat. Deșerturile din Koa erau pustii, dar nu lipsite de primejdii. Nu ploua niciodată. Apa de băut venea din izvoare subterane ale căror surse erau acoperite de boșimani, pentru a încetini evaporarea. Boșimanii din deșert sunt vestiți și astăzi pentru cruzimea lor. Fabricau otravă prin scufundarea corpului unui anumit păianjen negru, genul *Mygale*, în zeama produsă de *Amaryllis toxicaria* (*giftbol*); o simplă zgârietură pricinuită de o săgeată cufundată în otrava asta avea ca

rezultat o moarte lentă și dureroasă. Dușmanii capturați erau spintecați și, într-o variantă unică a uroborusului, li se dădea să-și înghită propriile măruntaie ori erau îngropați până la gât și lăsați pradă vulturilor, sau li se jupuiau tălpile. Siguranța echipei lui Coetzee depindea de iuțeala și vigilența lor. Călătorind noaptea, au străbătut cei o sută șaptezeci de kilometri până la Marele Râu în cinci zile. Mai multe vite au pierit. La supraviețuirea lor au contribuit următoarele elemente:

Un răzor cu trufe (rădăcini *kambros*, specia *Terfezia*), 29°29'S, 18°25'E.

O dropie (*gompou*, *Otis kori*, descoperire atribuită lui Burchell), cântărind șaptesprezece kilograme, care a pierit sub o grindină de alice și pietricele, pornită din arma lui Klawer. Din păcate, specia asta de dropie e pe cale de dispariție.

O *korhaan*[1] (*Eupodotis vigorsii*) cântărind zece kilograme și fiind lipsită de putința de a zbura de către o alice trasă de aceeași pușcă (bravo, Klawer!), și de cap, după o urmărire în zigzag, în zori, prin *veld* (zig *korhaan*, zig Klawer, zag *korhaan*, zag Klawer), 29°20'S, 18°27'E.

Furnici prăjite, o masă la care au luat parte numai hotentoții, 29°16'S, 18°26'E.

Și astfel, în 24 august, Coetzee a ajuns la Râul cel Mare (Gariep, Orange). Priveliștea care l-a întâmpinat era una maiestuoasă, apele curgeau într-o albie largă,

1. Dropie africană (în afrikaans, în original).

vijelioase, stâncile răsunau de vuietul lor. Aici poate că s-a oprit și a făcut popas, bucurându-se de umbra sălciilor (*Salix gariepina*, nu salcia plângătoare) și inhalând adierile răcoroase. Hotentoții lui, bucuroși să afle adăpost de soarele dogorâtor, își lepădaseră veșmintele și zăceau goi în umbră sau înotau netemători în râu. Uguitul porumbeilor îi mângâia, lui, urechea. Vitele dejugate se adăpau la marginea apei. El a văzut că malurile, acoperite de copaci (*zwartebast*, *karreehout*), ar putea furniza cherestea pentru toate cerințele colonizării. N-a observat că întregul curs al râului era fie hârtopit, tot numai cascade și vâltori, fie dădea într-o fâșie de coastă cum nu se poate mai pustie. El nutrea visul străvechi al plutelor pline de produse, care coboară la vale până la mare, așteptând goeletele.

Și-a numit descoperirea Râul cel Mare. Un anume Robert Jacob Gordon, care s-a născut în Doesburg, în 1743, și s-a sinucis în Cape Town, în 1795, a ajuns la Râul cel Mare în 1777 și l-a rebotezat în favoarea Casei de Orania. Din păcate, a doua denumire este cea care a rămas în memoria colectivă.

Iată-ne ajunși la capătul acelei părți a relatării lui Coetzee, care ține de anuarele explorării. Călătoria până la nord de Râul cel Mare și popasul lui acolo, întoarcerea, a doua lui expediție împreună cu Hendrik Hop, oricât ar fi ele de pline de incidente, sunt totuși irelevante din punct de vedere istoric. Năzuința omului spre viitor alcătuiește istoria; restul, popasul

prelungit la margine de drum, întoarcerea pe același traseu, aparține anecdotei, poveștilor la gura sobei.

După ce a trecut Râul cel Mare, Coetzee a apucat-o spre nord-est, de-a lungul Râului Leeuwen (// Houm). Timp de patru zile, terenul a fost unul specific montan. În cea de-a cincea zi, a ajuns la un platou drept, înierbat, ținuturile Marilor Namaqua. Li s-a adresat cârmuitorilor lor, asigurându-i că singura lui intenție era aceea de a vâna elefanți și amintindu-le că venirea lui beneficia de protecția Guvernatorului. O informație care i-a liniștit, lăsându-l astfel să treacă. A făcut popas lângă un izvor de apă termală, căruia i-a dat numele de Warmbad. În ziua de azi, izvorul este îngrădit și alimentează un hotel. Când în raza lui vizuală a apărut Bunsenberg, a făcut cale întoarsă. Pe drum, s-a întâlnit cu un grup din neamul namaqua, de la care a aflat că la o distanță de zece zile de mers spre miazănoapte trăia „un neam pe care ei îl numeau damroqua, cu pielea roșiatică sau gălbuie, cu păr lung și veșminte de in"

A împușcat două sălbăticiuni pe care, în inocența lui, le-a luat drept o specie de cămilă (*kameelperd*, girafă) și s-a întors acasă cu pieile lor.

Ceea ce s-a întâmplat în data de 12 octombrie 1760.

Sper că am reușit să evoc în această relatare ceva din autenticitatea acestui om extraordinar.

NOTE

i. Pus la punct de Secretariatul Politic al Castelului Bunei Speranțe, documentul a fost publicat de E.C. Godée Molsbergen în lucrarea sa *Reizen in Zuid Afrika in de Hollandse Tijd* (The Hague, 1916), vol. I, pp 18-22.

ii. Hero – Herero. Despre speculația interesantă, acceptată de von Trotha, anume că neamul herero își trage numele de la expresia *ava erero*, „oameni de ieri", vezi Heinrich Vedder, *The Native Tribes of South West Afrika* (Cape Town, 1928), p. 155.

iii. John Barrow, *Travels in the Interior of Southern Africa* (Londra, 1801), vol. I, pp 182-184.

iv. *Researches in South Africa* (Londra, 1828), p. ix.

v. William J. Burchell, *Travels in the Interior of Southern Africa* (Londra, 1822), vol. I, p. 301.

vi. Anon., *Remarks on the Demoralizing Influence of Slavery* (Londra, 1828), p. 101.

vii. H. Lichtenstein consemnează această poveste cumplită în *Travels in Southern Africa* (1811) (Cape Town, 1928), vol I, p. 125.

viii. Jurnalul lui Leendert Janssen, Hague codex 1067 *bis* (OD 1648 II).

ix. Barrow, *Travels*, vol. I, pp. 144, 148, 152.

x. Olfert Dapper, *Naukeurige Beschrijvinge der Afrikaensche Gewesten* (Amsterdam, 1668), p. 72.

xi. Dapper, p. 85.

ANEXĂ: DEPOZIȚIA LUI JACOBUS COETZEE (1760)

Relatare făcută la ordinul lui Rijk Tulbagh, Right Honourable[1], *Consilier Extraordinar al Indiilor Olandeze și Guvernator al Capului Bunei Speranțe și al tuturor Domeniilor subordonate acestei colonii etc. etc., de către* burgher-*ul Jacobus Coetsé, Janszoon, privitor la călătoria făcută de el în Ținutul Marilor Namaqua, după cum urmează:*

Anume că Naratorul, având îngăduința prin ordin scris al Guvernatorului, *Honourable*, să călătorească în adâncul țării cu scopul de a vâna elefanți, în 16 iulie anul acesta a părăsit locul său de sălășluire din apropiere de Piquetbergen, cu un car și șase hotentoți, a trecut râurile Oliphants, Groene și Cous, și a călătorit până la Coperbergen, cel vizitat de Guvernatorul van der Stel în anul 1685.

Anume că Naratorul și-a continuat călătoria încă și mai departe spre miazănoapte și, după ce a mers timp de 40 de zile, a ajuns la Râul cel Mare – niciodată înainte trecut de Națiunea Europeană, după cunoștințele Naratorului – care este peste tot de cel puțin o sută sau o sută cincizeci de metri lățime, și, în cea mai

1. Titlu acordat membrilor Consiliului Privat, membrilor Camerei Lorzilor și primarilor unor orașe.

mare parte, foarte adânc, fără doar de locul pe unde Naratorul l-a trecut, unde se află un banc lat de nisip, iar de-o parte și de alta a albiei crește din plin așa-numitul Stuf al Patriei; că Naratorul a văzut că ambele maluri sunt acoperite cu un fel de colb fin, galben, scăpărător, sau poate nisip, din care, dată fiind frumusețea lui, a strâns puțin și a luat [*sic*] cu sine acasă.

După ce a trecut pomenitul Râu Mare, Naratorul și-a continuat călătoria încă mai departe spre miază-noapte, de-a lungul altui râu care își revarsă apele în ades-amintitul Mare Râu și care a primit de la el numele de Râul Leului, dată fiind mulțimea de lei din preajma lui; Naratorul a fost nevoit să-și urmeze drumul de-a lungul mai-sus-numitului Râul al Leului pentru alte patru zile pline, înainte ca, în cea de-a cincea zi, să ajungă într-o regiune plată și luxuriantă, acolo începând ținutul Marilor Namaqua, neamul care înainte a locuit de partea aceasta a Râului cel Mare, dar care, acum vreo 20 de ani, a migrat într-acolo de-a latul aceluiași râu.

Ajungând astfel în mijlocul Marilor Namaqua, Naratorul a observat în scurt timp că venirea lui era privită de către aceștia cu oarece suspiciune, cei mai mulți dintre ei părând a nu se sfii să-i spună că sosirea lui le plăcea prea puțin și că printre ei persoana lui nu era ferită de primejdii; dar, după ce le-a făcut cunoscut că pornise la drum cu îngăduința Domniei sale Guvernatorul, cu singurul scop de a vâna elefanți, fără altă intenție, și după ce le-a înfățișat armele sale, ei

s-au arătat mai împăciuitori și l-au lăsat să-și continue expediția spre miazănoapte prin ținutul lor; la care el, Naratorul, susține că i-a fost de mare ajutor faptul că vorbea fluent graiul Micilor Namaqua, de asemenea cunoscut printre cei din neamul acesta, încât a putut să le explice care era Scopul său.

După ce-a înaintat cale de două zile depărtare de aici și și-a ales locul de popas lângă un izvor cald, Naratorul a ajuns în ziua următoare la un munte înalt, care, fiind aproape în întregime făcut din stânci negre, a primit de la el numele de Swarteberg. Aici, un al doilea grup de namaqua a venit la el, cu o fire mai pașnică decât a celor dintâi, și i-au spus că la douăzeci de zile de mers spre miazănoapte de la înainte-numitul Swarteberg, se găsea un neam limbut numit de ei damroqua, a căror piele era roșiatică sau gălbuie, aveau părul lung și veșmintele de in; că Trimisul neamului damroqua avusese parte, nu cu mult timp în urmă, de un sfârșit perfid pricinuit de servitorii care, din pricina lipsei de năzuințe, erau chinuiți de Melancolia Neagră; că servitorii aceștia au fugit la cei din neamul namaqua, pe care el, Naratorul, l-a întâlnit întâi și printre membrii căruia și-au găsit sălaș; prin urmare, el trebuie să fie cu băgare de seamă când vorbește cu aceștia din urmă și să aibă mereu grijă de Persoana sa.

Mai departe, privitor la pomeniții Mari Namaqua, în relatarea Naratorului ei sunt neobișnuit de numeroși și au nenumărate vite și oi de o calitate nemaipomenită, date fiind pășunile mănoase și nenumăratele

râuri; cât despre colibele lor, traiul, hrana și armele nu se deosebesc cu mult de ale altor hotentoți, fără doar că în locul pieilor de oaie, ei se înveșmântează cu piei de șacal și nu-și ung trupurile cu seu; în rest, le plac mărgelele, dar mai cu seamă cuprul.

Se mai găseau în acest ținut al Marilor Namaqua și nenumărați lei și rinoceri, dar și un animal încă necunoscut; nefiind el la fel de greu ca elefantul, însă considerabil mai înalt, Naratorul l-a presupus a fi, date fiind gâtul lung, spinarea cocoșată și picioarele lungi, dacă nu o Cămilă adevărată, atunci măcar ceva înrudit ca specie; animalele astea fiind atât de încete și cu un umblet atât de greoi, Naratorul s-a luat odată după ele, le-a prins din urmă și le-a omorât fără nici o bătaie de cap; amândouă erau femele, dintre care una cu pui, pe care, hrănindu-l cu tărâțe și apă, Naratorul l-a ținut în viață vreo 14 zile, dar care, lipsit de laptele și hrana trebuincioasă, a murit, iar Naratorul i-a luat pielea și a dus-o cu el acasă; dar dacă te iei după pielea puiului, îți faci o imagine greșită în privința adultului, întrucât puiul este pătat și fără cocoașă, în vreme ce adultul n-are pete și are cocoașe grele; carnea acestor animale, mai ales a celor tinere, fiind socotită de neamul namaqua drept o delicatesă nemaiînchipuită.

Naratorul a mai vorbit despre găsirea în pomenitul ținut al Marilor Namaqua a unor copaci grei, inima ori lemnul din mijloc având o nuanță roșie neobișnuit de adâncă, iar ramurile fiind învelite în

frunze încârligate și în flori galbene. El, Naratorul, a văzut, pe lângă munți de aramă feluriți, deși încă necunoscuți, un munte acoperit în întregime cu un minereu galben sclipitor, din care fragmente mici au fost rupte și aduse de el acasă.

Naratorul, care a călătorit astfel, după socotelile sale, nici mai mult, nici mai puțin de 54 de zile în adâncul teritoriului, pornind de la pomenita lui fermă de la Piquetbergen, și în tot acest timp neîmpușcând decât doi elefanți, deși zărind, în varii momente, urmele mai multor exemplare, s-a întors prin urmare pe același drum parcurs de el în călătoria într-acolo, fiind, pe drumul de întoarcere, părăsit de servitorii lui, dar netulburat de înainte-pomenitul neam namaqua și fără să întâlnească pe cineva din neamul Micilor Namaqua, cel care, cu cinci ani în urmă, a traversat râul Cous și dus a fost.

Relatat în fața Secretarului Politic la
Castelul Bunei Speranțe în 18 noiembrie 1760.

X

Acest semn a fost făcut de Narator în prezența mea.
O.M. Bergh, Consilier și Secretar

Martori L. Lund, P.L. Le Seuer

CUPRINS

Proiectul Vietnam
5

Relatarea lui Jacobus Coetzee
91

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.

În colecția **Raftul Denisei** au apărut

Jennifer Cody Epstein, *Zeii pedepselor cerești*
Hélène Grémillon, *Tangou pentru Lisandra*
Martin Page, *M-am hotărât să devin prost*
Salvador Dalí, *Chipuri ascunse*
Ann Leary, *Ora de aur*
Lydie Salvayre, *Să nu plângi*
Yōko Ogawa, *Profesorul și menajera*
Evgheni Vodolazkin, *Soloviov și Larionov*
Kyung-sook Shin, *Voi fi acolo*
Alessandro Baricco, *De trei ori în zori*
Thomas Mann, *Lotte la Weimar*
Cees Noteboom, *Pierdutul paradis*
Yukio Mishima, *După banchet*
Yasunari Kawabata, *Țara zăpezilor*
Anthony Burgess, *Moartea la Deptford*
David Mitchell, *Omul de ianuarie*
Bob Dylan, *Cronica vieții mele*
Patrick Süskind, *Porumbelul*
Ismail Kadare, *Firida Rușinii*
Alain de Botton, *Sex, shopping și un roman*
Care Santos, *Poftă de ciocolată*
Yasushi Inoue, *Nobila doamnă din Yodo*
Giuseppe Tomasi di Lampedusa, *Sirena și alte povestiri*
J.M. Coetzee, *Foe*
Katja Petrowskaja, *Poate Estera*
Nikos Kazantzakis, *Sărăcuțul lui Dumnezeu*
Akira Yoshimura, *Naufragii*
Alessandro Baricco, *Mireasa tânără*
Anthony Doerr, *Toată lumina pe care nu o putem vedea*
Franz Kafka, *Scrisoare către tata*
Paula McLain, *Zbor în jurul soarelui*
Boualem Sansal, *2084. Sfârșitul lumii*
Ricardo Piglia, *Calea Idei Brown*

W.B. Yeats, *Rosa Alchemica și alte scrieri*
Yasunari Kawabata, *Sunetul muntelui*
Maureen Lindley, *O fată ca tine*
Jim Fergus, *Amintirea dragostei*
Dario Fo, *Fiica papei*
Dave Eggers, *O hologramă pentru rege*
Marguerite Yourcenar, *Povestiri orientale*
Ludmila Ulițkaia, *Imago*
J.M. Coetzee, *Epoca de fier*
Mo Yan, *Femeia cu buchetul de flori și alte povestiri*
Jeanette Winterson, *O paranteză în timp*
Howard Jacobson, *Shylock este numele meu*
Kenichi Yamamoto, *Enigma Rikyū*
Thomas Mann, *Alteță regală*
Yu Hua, *În viață*
David Foenkinos, *Potențialul erotic al soției mele*
Ismail Kadare, *Firmanul orb*
Alain de Botton, *Ce se întâmplă în iubire*
Kate Morton, *Casa de lângă lac*
Jeanette Winterson, *Scris pe trup*
Care Santos, Francesc Miralles, *Cel mai frumos loc din lume e chiar aici*
Vesna Goldsworthy, *Marele Gorsky*
Lisa Strømme, *Fata cu fragi*
Adrien Bosc, *Constellation*
Anne Tyler, *Scorpia*
Djuna Barnes, *Pădurea nopții*
Yukio Mishima, *Amurgul marinarului*
Nikos Kazantzakis, *Fratricizii*
Evgheni Vodolazkin, *Aviatorul*
Tom Rachman, *Creșterea și decăderea marilor puteri*
Nicole Krauss, *Istoria iubirii*
Jonathan Safran Foer, *Iată-mă*
Aris Fioretos, *Mary*
Priya Parmar, *Vanessa și sora ei*

J.M. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*
Sara Gruen, *La marginea apei*
Romain Gary, *Clar de femeie*
Marguerite Yourcenar, *Alexis sau Tratat despre lupta zadarnică. Lovitura de grație*
Jim Fergus, *O mie de femei albe*
Catherine Cusset, *Celălalt pe care-l adoram*
Francesc Miralles, *Iubire cu „i" mic*
Dario Fo, *E-un rege nebun în Danemarca*
Jessie Burton, *Muza*
Yasushi Inoue, *Favorita*
Eshkol Nevo, *Trei etaje*
Yu Hua, *Cronica unui negustor de sânge*
Colson Whitehead, *Ruta subterană*
Margaret Atwood, *Pui de cotoroanță*
Carmen Domingo, *Gala-Dalí*
Kyung-sook Shin, *Dansul privighetorii de primăvară*
J.M. Coetzee, *Dezonoare*
Alessandro Baricco, *Castele de furie*
Jon Krakauer, *În sălbăticie*
Melanie Benjamin, *Lebedele de pe Fifth Avenue*
Care Santos, *Jumătate de viață*
Jon Krakauer, *În aerul rarefiat*
Catherine Banner, *Casa de la Marginea Nopții*
Guzel Iahina, *Zuleiha deschide ochii*
Sarah Dunant, *În numele familiei*
David Mitchell, *Visul numărul 9*
Antoine Laurain, *Pălăria Președintelui*
Anthony Burgess, *Omul din Nazaret*
Yukio Mishima, *Viață de vânzare*
Ismail Kadare, *Păpușa*
A Cheng, *Cei trei regi*
J.M. Coetzee, *Zilele de școală ale lui Isus*
António Lobo Antunes, *Pe râurile ce duc...*
Francisc Miralles, *Wabi-Sabi*

George Saunders, *Lincoln între vieți*
Tracy Chevalier, *Băiatul cel nou*
Etgar Keret, *Și, deodată, cineva bate la ușă*
Alessandro Baricco, *Această poveste*
Yasunari Kawabata, *Țara zăpezilor*
Marguerite Yourcenar, *Obolul visului. Poveste albastră*
Hanif Kureishi, *Intimitate și alte povestiri*
Arundhati Roy, *Dumnezeul lucrurilor mărunte*
Christoph Ransmayr, *Cox sau Mersul timpului*
Anna Hope, *Sala de bal*
Yasunari Kawabata, *Povestiri de ținut în palmă*
J.M. Coetzee, *Scene de viață provincială*
François-Henri Désérable, *Un anume domn Piekielny*
Romain Gary, *Promisiunea zorilor*
Yōko Ogawa, *Suspine tandre*
Lorenzo Marone, *Tentația de a fi fericit*
Boualem Sansal, *Satul neamțului sau Jurnalul fraților Schiller*
Ludmila Ulițkaia, *Scara lui Iakov*
Robert Musil, *Omul fără însușiri*
Heather Morris, *Tatuatorul de la Auschwitz*
Nikos Kazantzakis, *Grădina de piatră*
Dario Fo, *Ca din întâmplare, femeie. Regina Cristina a Suediei*
Ismail Kadare, *Palatul Viselor*
Kurt Vonnegut, *Bun-venit printre maimuțe*
Hanif Kureishi, *Nimicul*
Ann Patchett, *Comuniune*
Ludmila Ulițkaia, *Soniecika. Înmormântare veselă. Minciunile femeilor*
Kate Morton, *Fiica ceasornicarului*
Paula McLain, *Hemingway și cu mine*
Didier Decoin, *Biroul pentru Grădini și Iazuri*
Rose Tremain, *Sonata Gustav*
Maja Lunde, *Istoria albinelor*
Nikolai Leskov, *Pelerinul vrăjit*
J.M. Coetzee, *Ținuturi în crepuscul*

John Maxwell Coetzee s-a născut pe 9 februarie 1940 la Cape Town, în Africa de Sud. Își încheie strălucit studiile de literatură engleză și matematică la University of Cape Town în 1961, apoi se mută în Anglia, unde lucrează ca programator. Își ia doctoratul cu o analiză stilistică pe calculator a operelor lui Samuel Beckett la University of Texas, Austin (1965–1969), ține cursuri de literatură la State University of New York, Buffalo, până în 1971, apoi la University of Cape Town până în 2002. Debutează cu romanul ***Ținuturi în crepuscul*** (*Dusklands*, 1974; Humanitas Fiction, 2019), urmat de *În inima țării* (*In the Heart of the Country*, 1977; Humanitas Fiction, 2017) și *Așteptându-i pe barbari* (*Waiting for the Barbarians*, 1980; Humanitas Fiction, 2014), care îi aduce James Tait Black Memorial Prize. Publică apoi *Viața și vremurile lui Michael K* (*Life & Times of Michael K*, 1983; Humanitas Fiction, 2009, 2017), distins cu Booker Prize și Prix Femina Étranger, *Foe* (1986 – Jerusalem Prize, 1987; Humanitas Fiction, 2016), *Epoca de fier* (*The Age of Iron*, 1990 – *Sunday Express* Book of the Year; Humanitas Fiction, 2010, 2016) și *Maestrul din Petersburg* (*The Master of Petersburg*, 1994 – *Irish Times* International Fiction Prize, 1995; Humanitas Fiction, 2008, 2015). *Copilărie* (*Boyhood*, 1997; Humanitas Fiction, 2010), *Tinerețe* (*Youth*, 2002; Humanitas Fiction, 2011) și *Miezul verii* (*Summertime*, 2009; Humanitas Fiction, 2012) sunt reunite, în formă revizuită, în 2011, în *Scene de viață provincială* (*Scenes from Provincial Life*; Humanitas Fiction, 2018). Romanul *Dezonoare* (*Disgrace*, 1999; Humanitas Fiction, 2011, 2017) îi aduce un nou Booker Prize, iar *Elizabeth Costello* (2003; Humanitas Fiction, 2015) și *Slow Man* (2005) se bucură de o bună receptare. În 2007 apare *Jurnalul unui an prost* (*Diary of a Bad Year*; Humanitas Fiction, 2009, 2015), în 2013, *Copilăria lui Isus* (*The Childhood of Jesus*; Humanitas Fiction, 2014), iar în 2016, *Zilele de școală ale lui Isus* (*The Schooldays of Jesus*; Humanitas Fiction, 2018). J.M. Coetzee e autorul unor volume de eseuri filozofice și literare. Din 2002 trăiește în Australia, fiind profesor emerit la University of Adelaide. În 2003 i se atribuie Premiul Nobel pentru literatură.

Primul roman al lui J.M. Coetzee, *Ținuturi în crepuscul*, cristalizează, prin două povești distincte, teme sensibile, precum cea a războiului, cu toate atrocitățile lui, a iubirii și mitogenezei, ideea de apartenență la o națiune sau la o etnie și fenomenul ciocnirii civilizațiilor, așa cum se întâmplă, pe de o parte, între coloniștii olandezi și populațiile băștinașe africane în secolul al XVIII-lea, iar pe de altă parte, între Statele Unite ale Americii și civilizația Orientului Îndepărtat în timpul conflictului din Vietnam, care a marcat istoria celor două țări în secolul trecut.

Prin personajele și poveștile pe care le conturează, Coetzee propune un roman al relațiilor disfuncționale, deopotrivă cu ceilalți și cu sine, al jocurilor de putere și al exploatării conjuncturale a pozițiilor de forță, replicate în contexte istorice și spații geografice complet diferite.

„Intensă, limpede, puternică. O carte ce anunță un mare scriitor, promisiune îndeplinită de opera ulterioară."

Daily Telegraph

„Stilul lui Coetzee amintește de Conrad, Nabokov, Golding și Paul Theroux. Dar avem de-a face cu un scriitor original, o voce proaspătă, aspră, convingătoare."

Sunday Times

„Un balet macabru reconstituit în cele mai mici aspecte traversează timpul și spațiul. Una dintre cele mai ambițioase puneri în scenă ale lui Coetzee."

Le Matin

LG100

ISBN 978-606-779-487-8